

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2018

Bc. Tomáš Čurda

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

První světová válka v Dačicích

Diplomová práce

Autor: Bc. Tomáš Čurda
Studijní program: N7105 Historické vědy
Studijní obor: Archivnictví – modul Moderní systémy v archivnictví
Vedoucí práce: doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D.

Hradec Králové 2018

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Zadání diplomové práce

Autor: Tomáš Čurda

Studium: F16NP0043

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Archivnictví

Název diplomové práce: První světová válka v Dačicích

Název diplomové práce AJ: The First World War in Dačice

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem diplomové práce je popsat průběh první světové války v Dačicích. Práce by měla s pomocí dostupné literatury a pramenů přiblížit v dané době každodenní problémy obyvatelstva, lokální hospodářskou situaci a všechny ostatní aspekty života ve válečné době.

SOKa Jindřichův Hradec, fond Archiv města Dačice, 1447-1945; SOKa Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Dačice, 1850-1945; SOKa Jindřichův Hradec, fond Sbírka soudobé dokumentace, 1602-2015; Vladimír NEKUDA, Dačicko, Slavonicko, Telčsko, Brno 2005; Jan BISTRICKÝ - Marie KUČEROVÁ, Dějiny Dačic, Dačice 2002; František ČAPKA, Dějiny zemí Koruny české v datech, Praha 2010; Ivan ŠEDIVÝ, Češi, české země a Velká válka 1914-1918, Praha 2014; Jay Murray WINTER, První světová válka, Praha 1995; Ian WESTWELL, První světová válka den po dni, Praha 2013.

Garantující pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D.

Oponent: PhDr. Jakub Zouhar, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 30.11.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval (pod vedením vedoucího diplomové práce) samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu diplomové práce doc. Mgr. Petru Grulichovi, Ph.D., za milý přístup a odborné rady při psaní práce. Můj dík patří také Mgr. Tomáši Pozlerovi, za cennou pomoc při překladech německých textů. Dále bych chtěl poděkovat všem svým blízkým, kteří mě při psaní práce podporovali a zároveň mi poskytli klid na práci.

Anotace

Tomáš ČURDA, *První světová válka v Dačicích*, diplomová práce na Katedře pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2018, 97 stran.

Cílem diplomové práce je popsat průběh první světové války v Dačicích a situaci obyvatelstva. Nejdříve se zaměřujeme na historii města a zvláštní místo je vyčleněno počátku 20. století. Další část popisuje příčiny a stručný průběh válečného konfliktu. V klíčové části práce jsou zachyceny jednotlivé aspekty válečného života v Dačicích. Ukončení první světové války je v našich dějinách pevně spjato se vznikem samostatného Československa, a proto popisujeme okolnosti jeho vzniku. Na závěr se zabýváme reakcí města na vyhlášení samostatnosti a následky války ve městě.

Klíčová slova: první světová válka, Dačice, život za války

Annotation

Tomáš ČURDA, *The First World War in Dačice*, Diploma Thesis on Department of Auxiliary Historical Sciences and Archival Science, Faculty of Arts University of Hradec Králové, Hradec Králové 2018, 97 pp.

The aim of the diploma thesis is to describe the course of the First World War in Dačice and the situation of people. Firstly we focus on the history of the city and the special part is dedicated to the early 20th century. The next part describes the causes and the brief course of the war conflict. The key part captures the individual aspects of living during the war in Dačice. The end of the first world war is connected in our history with the establishment of the independent Czechoslovakia, therefore we describe circumstances of its foundation. Finally, we deal with the city reactions to the declaration of autonomy and the consequences of the war in the city.

Keywords: The First World War, Dačice, life during the war

Obsah

Úvod	10
1. Historie města	12
1.1 Počátek 20. století	18
2. Příčiny a průběh první světové války	20
3. Počátek první světové války v Dačicích.....	23
4. Průběh války v Dačicích.....	26
4.1 Zdravotní situace.....	26
4.2 Správa města	39
4.3 Život v zázemí	49
4.4 Vojenské záležitosti	69
5. Konec první světové války	86
6. Následky války ve městě	90
Závěr	93
Seznam pramenů a literatury	95
Seznam tabulek	97

Seznam použitých zkratk

SOkA JH Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

AMD Archiv Města Dačice

ČSČK Československý červený kříž

inv. č. inventární číslo

sign. signatura

fol. folio

Úvod

Téma diplomové práce bylo vybráno z důvodu osobního zájmu autora. První světová válka je zajímavým obdobím a spojení s autorovým rodným městem bylo tedy nasnadě. Práce je rozčleněna do šesti kapitol. První z nich se věnuje historii města a je zde věnována samostatná část počátku 20. století. Následující kapitola se věnuje příčinám, které vedly k první světové válce. Soustředíme se zde na postupné rozdělení Evropy do dvou nepřátelských táborů a také na stručný průběh války.

V pořadí třetí kapitola se již věnuje situaci ve městě a z dostupných pramenů rekonstruuje události po vyhlášení války. Na ni navazuje čtvrtá kapitola, která popisuje jednotlivé aspekty válečného života a je klíčovou částí diplomové práce. Pro zachování přehlednosti je každému tématu věnována samostatná podkapitola. Události byly rozřazovány v závislosti na okolnostech, které vedly k jejich vzniku. I když se tedy téma válečných uprchlíků a zajatců dotýká také ekonomické stránky města, bylo zařazeno do vojenských záležitostí. Postupně je popsána zdravotní, finanční a potravinová situace města a život v zázemí. Poslední podkapitola popisuje obyvatele Dačic jako vojáky a objasňuje téma válečných uprchlíků, zajatců a armádních rekvizic.

Předposlední kapitola krátce shrnuje konec války. Toto období je spjato se vznikem samostatného československého státu, a proto je zde i podkapitola, která popisuje okolnosti vedoucí k jeho založení. Dále se věnujeme poválečným událostem ve městě.

Poslední, v pořadí pátá kapitola líčí následky války, se kterými se museli obyvatelé města potýkat. Dotýká se zejména problémů zraněných vojáků, nemajetných lidí a nezaměstnanosti. Popsáno je také zadlužení města a odhalení pomníku obětem války. Závěrem práce je souhrn získaných poznatků a doplňuje jej obrazová dokumentace.

Při psaní práce vyvstaly některé problémy. Největším z nich byl nedostatek archivního materiálu. Mnoho události se kvůli chybějícím dokumentům nepodařilo zrekonstruovat a není tak možné např. podat zprávy o výsledcích sbírkových akcí či o rozsahu rekvizic. Zmínit můžeme rovněž nepřístupnost některých fondů. Při psaní této práce byly nepřístupné fondy okresní péče o mládež, místní školní rada a Sokol-tělocvičná jednota Dačice. Důležité informace zůstaly skryty i v nepřístupném fondu Italská škola Dačice, který obsahuje údaje o výuce dětí italských uprchlíků. Vůbec největším omezením však byla nepřístupnost fondu s názvem sbírka soudobé dokumentace. V ní jsou obsaženy

plakáty, vyhlášky, letáky a noviny, které by mohly pomoci s dokreslením tehdejší atmosféry.

Zajímavým problémem je občasný rozpor mezi literaturou a archivními prameny. Nejedná se o nijak zásadní rozdíly, spíše o maličkosti. Tato diplomová práce nemá v úmyslu danou publikaci kritizovat, pouze jsme chtěli na nalezené nesrovnalosti upozornit. Některé z těchto věcí nám však bohužel přišly jako pouhá nedbalost, které se ale měli autoři Dějin Dačic vyvarovat (viz chybný překlad rakouského výrazu Jänner na str. 7 či neexistující zasedání obecní rady na str. 43–44). Nutno podotknout, že tyto nesrovnalosti vždy vyvolaly zmatek a nejistotu, které vymizely až po opakované návštěvě archivu. Všechny rozdíly zde byly pečlivě ověřeny, zaznamenány a několikrát překontrolovány.

Největším nedostatkem tedy zůstává nepřístupnost archivního materiálu. Kvůli tomu jsou některé události nedořešené a nelze tak poskytnout dostatečný pohled do některých témat. I přes všechny nedostatky však práce poskytuje jedinečnou příležitost, jak nahlédnout do každodenního života dačických obyvatel za první světové války.

1. Historie města

První písemná zmínka o Dačicích pochází z roku 1183 z kroniky milevského opata Jarlocha. V té se lze dočíst o setkání mezi opatem Gotšalkem a biskupem Pelhřimem. Z vyprávění vyplývá, že právě biskup Pelhřim měl za úkol vysvětit kostel ve vsi jménem Dačice.¹ Vesnice, která se vysvěcením kostela změnila na středisko farnosti, se krátce poté stala majetkem rytířského řádu Křižovníků. Letopočet, ve kterém řád ves získal však nelze přesně uvést, jelikož v odborné literatuře jsou s touto událostí spojeny mnohé nejasnosti.²

Dalšími majiteli byli páni z Hradce, kteří ves získali patrně v roce 1335. V listinách, jež byly vydány po tomto roce jsou totiž označovány za jeho vlastníky.³ Za vlády tohoto šlechtického rodu se Dačice staly městem,⁴ ale konkrétní zmínka o tomto povýšení není v odborné literatuře uvedena.⁵ Páni z Hradce přispěli zejména výstavbou domů a městských bran. Svedením některých cest vzniklo také náměstí, jehož trojúhelníkový tvar určoval směry k sousedním městům. Dačice nebyly omezeny hradbami či zdí a nové stavby tedy nenarušovaly strukturu náměstí.⁶ Této koncepcí se držely i další rody a díky tomu zůstal původní půdorys města zachován dodnes.⁷

V roce 1459 přešlo město do vlastnictví Krajířů z Krajku. Jelikož si tento rod vybral Dačice za své sídlo, plynuly z toho městu mnohé výhody. Město se stalo centrem celého panství, dostalo renesanční podobu a byla mu udělena soudní a trhovářská práva. Od pol. 16. století jsou zachovány zprávy i o městské škole. Došlo také k rozmachu cechů a bylo postaveno mnoho nových budov. Mezi nejvýznamnější stavební přírůstky patří především panské sídlo, budova radnice, pivovar a dva zámky. Takzvaný Starý zámek byl vystavěn v letech 1572–1579, jelikož původní panské sídlo přestalo majitelům vyhovovat. Po dokončení stavby se však začalo s budováním modernějšího, takzvaného Nového zámku, který byl pravděpodobně dokončen v roce 1591.⁸

¹ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, Dačice 2002, str. 33–34.

² Tamtéž, str. 36–37.

³ Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, Brno 2005, str. 579.

⁴ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 60–62

⁵ Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, str. 579.

⁶ Jedná se o dnešní Palackého náměstí

⁷ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 60–62.

⁸ Tamtéž, str. 80–114.

Poslední mužský potomek rodu Krajířů z Krajku, Oldřich, zemřel v roce 1600. Jeho sestra Kateřina pak sama deset let spravovala celé panství a poté jej prodala rytíři Vilému Dubskému z Třebomyslic. Jelikož se tento šlechtic účastnil stavovského povstání, muselo město hostit stavovská vojska. Po bitvě na Bílé hoře pak byly Vilému Dubskému Dačice zkonfiskovány.⁹

Novým majitelem se v roce 1623 stal Lev Burian Berka z Dubé a Lipé. První příkazy purkmistrovi zasílal ještě před tím, než město řádně zakoupil. Kvůli pokračující třicetileté válce měly Dačice mnoho problémů. V průběhu let zde bylo ubytováno několik posádek, které zcela vyčerpaly obecní pokladnu. Procházející vojska učinila situaci v okolí tak nebezpečnou, že nový vlastník dokonce najal speciální vojenskou ochranu, která měla bránit procházejícím vojákům v násilnostech. Toto opatření však nepřineslo žádné výsledky a vojenské oddíly tak nadále plundrovaly město i okolí.¹⁰

Burian Berka z Dubé i přes katastrofální situaci žádal, aby byly jeho zisky z města vyšší. Nařídil zvýšení cen obilí, ovčí vlny, masa a některých dalších produktů. Pokusil se rovněž změnit náboženské poměry, když nařídil vykázat všechny kněze, jež nebyli katolického vyznání. Toto opatření se však minulo účinkem, neboť někteří katoličtí kněží se objevují v záznamech i po Berkově smrti v roce 1626.

Burian Berka z Dubé zanechal testament, v němž odkazoval svá panství synu Matyášovi. Dokument byl následně posouzen gubernátorem Moravy kardinálem Františkem z Ditrichštejna, který naznal, že testament nebyl sepsán v souladu s moravskými předpisy. Zemský soud poté svěřil Burianova moravská panství, a tedy i Dačice, do správy přímo Ditrichštejnovi. V tomto období stále zuřila třicetiletá válka a ve městě se začalo dařit soukeníkům, v jejichž čele byl významný podnikatel a pozdější primátor města Matěj Jirí Kapeta. Výdělky soukeníkům plynuly především z prodeje sukna a uniforem armádě a městská rada se díky jejich finančním úspěchům zmožila i na opravu střechy kostela.¹¹

V roce 1636 Ditrichštejn zemřel a celé panství přešlo do vlastnictví Matyáše Ferdinanda Berky. Právoplatný dědic však většinou pobýval v cizině a správu města měl na starosti hejtman Jiří Kroužek, který podával hlášení Matyášově matce. Město bylo v té době neustále sužováno vojsky, která tudy procházela a mnohdy je bylo třeba ubytovat.

⁹ Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, str. 580.

¹⁰ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 122–123.

¹¹ Tamtéž, str. 125–130.

Soukenický cech spolu s hejtmanem však byli díky výsledkům svého hospodaření schopni některá vojska dokonce uplatit, aby nocovala jinde. Díky ziskům z prodeje sukna pak byla např. opravena kostelní věž a městské brány.¹²

Matyáš Ferdinand Berka z Dubé se na Moravu vrátil počátkem roku 1644. V srpnu tohoto roku pak zemřel a jelikož nezanechal testament, stala se jeho smrt počátkem dlouholetého sporu mezi šlechtickými rody Berků a Fürstenberků.¹³ Spor ukončila až smrt posledního mužského člena rodu Berků. Pozůstalí poté v roce 1714 odkázali panství hraběti Václavovi Albrechtovi z Vrbna a Bruntálu, který se poté s Fürstenberky usmířil a vlastníkem měště zůstal až do své smrti v roce 1728.¹⁴

Soudní spor neměl na rozvoj města žádný vliv. I přes vyčerpání třicetiletou válkou se dařilo cechům, zejména soukenickému a ševcovskému, ve městě se vařilo pivo a byl opraven i válkou poničený starobinec. Největším přínosem však bylo vystavění nového kostela s klášterem. Stavba byla dokončena v roce 1667 a díky ní byl do města uveden řád františkánů. Jedinou pohromou, která Dačice postihla byla série požárů v letech 1690, 1707 a 1721. Při prvním požáru shořelo 80 domů, vyhořela věž farního kostela a oheň zasáhl i zámek. Městská rada poté vytvořila plán, který určoval role jednotlivých občanů a řemeslníků při požáru.¹⁵

Město poté v roce 1728 zakoupil šlechtický rod Osteinů. Noví majitelé nechali přestavět Nový zámek a dodali mu tak barokní vzhled.¹⁶ Městská rada a měšťané se také zasadili o výstavbu nového farního kostela. Stará budova byla zbourána a nový kostel sv. Vavřince byl vysvěcen v červnu 1788.¹⁷ Panství bylo Osteiny ovlivněno především zvyšováním vrchnostenských dávek a všemožným omezováním městské rady. Město bylo také zasažené nevolnickým povstáním v létě roku 1775. Místní sedláci totiž zaslechli zvěsti o domnělém robotním patentu a přestali pracovat. Bylo přivoláno vojsko, které odvedlo největší buřiče do vězení. Patent ze 7. září pro Moravu poté robotu snížil.¹⁸ 18. století se v Dačicích neslo v duchu rozvoje soukenického cechu, který vydělával na již zmíněném obchodování s armádou.¹⁹ Prosperita cechu tedy souvisela s válečnými

¹² Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 135–140.

¹³ Tamtéž, str. 141.

¹⁴ Tamtéž, str. 153–156.

¹⁵ Tamtéž, str. 157–172.

¹⁶ Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, str. 534.

¹⁷ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 190–192.

¹⁸ Tamtéž, str. 174–182.

¹⁹ Tamtéž, str. 186–189.

konflikty a vojáky, kteří procházeli městem. Za první slezské války prošly panstvím saské oddíly, v roce 1748 pak oddíly ruské a v roce 1805 Francouzi a jejich spojenci.²⁰ Procházející vojska také rozšířila břišní tyfus, kterému podlehl mnoho obyvatel.²¹

V roce 1809 zemřel Jan Fridrich Karel Maxmilian Ostein, dosavadní majitel panství. Jelikož neměl žádné další potomky, adoptoval ještě za svého života svobodného pána Fridricha Karla Antonína z rodu Dalbergů. Tento šlechtický rod tak zdědil majetek Osteinů a zároveň i jejich znak.²²

Z období válek se město vzpamatovávalo postupně, avšak jeho vzhled se v 1. polovině 19. století změnil pouze nepatrně. Došlo pouze k přestavbě několika domů, k úpravě Nového zámku a zvětšení zámeckého parku.²³ Ukončení válečných konfliktů mělo také vliv na soukenickou výrobu ve městě. Menší spotřeba sukna a konkurence v podobě tovární výroby v nedaleké Telči měly za následek úpadek tohoto řemesla.²⁴

První polovina nového století také znamenala pro Dačice jistý přelom. V roce 1821 zde byla zřízena lesnická škola, kterou vedl lesmistr Vincenc Hlava. Škola byla v této době na Moravě jistým unikátem a úspěšně zde působila celých deset let. Dalším nevídaným počinem bylo založení rafinerie cukru v roce 1833. Zde byl zpracováván surový třtinový cukr dovážený až z Terstu a později i cukr z cukrové řepy z Moravy.²⁵ Ředitelem tohoto podniku se později stal Jakub Kryštof Rad. Ten postavil novou tovární budovu a zakoupil nové cukrovarnické stroje. Cukr se tehdy prodával v podobě homolí a výrobky byly pod vedením ředitelovy manželky využívány k výrobě cukrovinek. Paní Juliana Radová se podle některých zpráv měla zasadit i o vynález kostkového cukru. Jednoho dne se prý při sekání cukru poranila a následně si postěžovala manželovi. Ten na základě jejích připomínek zkonstruoval speciální lis a první kostky cukru vznikly na podzim roku 1841. O dva roky později pak Jakub Kryštof Rad obdržel na svůj vynález privilegium od dvorské komory ve Vídni.²⁶ Rafinerie fungovala až do roku 1852, kdy byla nadobro zrušena. Výrobky nebyly schopny konkurovat ostatním rafineriím, které vznikaly

²⁰ Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, str. 580.

²¹ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 205.

²² Tamtéž, str. 204.

²³ Tamtéž, str. 200–202.

²⁴ Tamtéž, str. 205–206.

²⁵ Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, str. 581.

²⁶ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 209–211.

v úrodnějších oblastech Moravy a důvodem zániku byla také špatná dopravní dostupnost města.²⁷

Revoluční rok 1848 pak město prožilo celkem klidně. Ve městě sice byla ustanovena národní garda, která měla udržovat veřejný pořádek, avšak k žádným nepokojům nedošlo.²⁸ Změna správního systému však Dačicím přidala na důležitosti. Ve městě byl zřízen podkrajský úřad a v červenci roku 1850 i okresní soud. V tomto roce se Dačice staly sídlem politického okresu a spadalo sem 194 obcí a sídlilo zde okresní hejtmánství.²⁹ Město bylo zároveň s tím povýšeno na c. k. poštovní úřad a c. k. poštovní stanici, což přispělo k pohodlí místních.³⁰ V 2. polovině 19. století se změnil i vzhled města. Měšťánské domy dostávaly nové fasády, stavěly se nové budovy a na Dolním náměstí byly zřízeny chodníky s terasou a vysazeno lipové stromořadí.³¹

Po uvolnění poměrů ve společnosti začali občané vytvářet různé spolky. Prvním z nich byl čtenářský spolek Dyje (1868) a následovala tělocvičná jednota Sokol (1871). Vznikl dobrovolný sbor hasičů (1882), ochotnický spolek Tyl (1884), Bruslařský klub (1892) či spolek dělníků s názvem Dělnická beseda Barák (1889). Vznikla také městská knihovna, kde se od roku 1894 začaly půjčovat knihy.³²

Ve městě v této době fungoval pivovar, lihovar, pila či cihelna, ale od uzavření rafinerie chyběl významnější průmyslový podnik. Městská rada se dokonce snažila přimět obyvatelstvo k podnikání pomocí finančních pobídek. Ty nakonec vyvrcholily vytvořením občanské záložny (1865) a Spořitelny města Dačic (1875). Základní jmění spořitelny tvořil vklad města a díky tomu byl tento ústav s městem dokonale spojen. V roce 1878 se pak město dočkalo průmyslového podniku, když byla založena továrna Jana Klanga na zemědělské stroje. Firma zpočátku zaměstnávala jen pár dělníků, avšak díky vysoké poptávce se podnik velice úspěšně rozvíjel a na přelomu 19. a 20. století zde pracovalo více než 60 dělníků. Mimo to bylo ve městě mnoho drobných živnostníků a řemeslníků.³³

V roce 1877 město zřídilo Mariánskou opatrovnu. Stalo se tak díky odkazu měšťana Jana Svobody, který městu odkázal dva domy. Městská rada se řídila jeho závětí,

²⁷ Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, str. 581.

²⁸ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 219–220.

²⁹ Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, str. 581.

³⁰ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 249–250.

³¹ Tamtéž, str. 226–227.

³² Tamtéž, str. 251–258 a 265.

³³ Tamtéž, str. 234–240.

oba doma prodala a díky tomu zřídila opatrovnu pro chudé měšťany. Návrhy na přijetí do péče vypracovával místní farář. Obyvatelstvo si také přálo mít vlastní nemocnici. Městská rada sice v roce 1888 zřídila fond ve spořitelně a v záložně, avšak Dačice se vlastní nemocnice dočkaly až po druhé světové válce.³⁴ V roce 1888 byl zřízen pouze městský chudobinec. Nebyl náhradou nemocnice, ale nejchudším lidem zde byla poskytnuta alespoň základní péče. Tento chudobinec byl také nazýván Horním špitálem.³⁵

Koncem století byla ve městě založena nová měšťanská chlapecká škola. Pojmy měšťanská a obecná škola se často pletou, a proto je zde vysvětlíme. Tzv. národní školy se dělily na školy obecné a školy měšťanské. Měšťanská škola pak byla vyšším stupněm školy obecné. V Dačicích již stará školní budova nestačila pojmout všechny žáky a neustálé stavební úpravy byly nákladné. Nová škola byla ustanovena v roce 1891 a ihned se začalo se stavbou budovy. Výuka mezitím probíhala v prozatímních prostorách na dolním náměstí. Školní budova byla dokončena v dubnu roku 1895. Jejím ředitelem se stal Karel Kamenář, který se zasadil také o založení pokračovací průmyslové školy v roce 1894. O dva roky později zahájila výuku také zimní hospodářská škola. Obě školy pak přispívaly ke vzdělání v širokém okolí.³⁶

Těsně před začátkem nového století, v roce 1896, vzniklo nové okresní hejtmanství v Moravských Budějovicích a dačický okres kvůli tomu přišel o několik obcí. Ve městě také stále chyběl významnější průmyslový podnik a většinu obyvatel tvořili živnostníci.³⁷ I přes všechny nedostatky však Dačice zůstávaly důležitým centrem jihozápadní Moravy, zvláště když se do čela místní samosprávy dostal český vlastenec Josef Příhoda. Na prahu 20. století tedy bylo město nejen správním centrem jihozápadní Moravy, ale vzhledem k pohraniční lokalitě i centrem vlasteneckým.³⁸

³⁴ Tamtéž, str. 264–265.

³⁵ Státní Okresní archiv Jindřichův Hradec (dále SOKA JH), fond Archiv Města Dačice (dále AMD), Pamětní kniha města Dačic I. díl, bez inv. č., str. 120–121.

³⁶ Tamtéž, str. 259–263.

³⁷ Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, str. 581.

³⁸ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 71.

1.1 Počátek 20. století

V novém století se město pokoušelo dohnat některé nedostatky a napravit své problémy. Díky aktivním měšťanům byl rozšířen seznam místních spolků, kam přibýly Včelařský spolek (1901), Spolek paní a dívek v Dačicích (1902) a Spolek pro ochranu sirotků (1908). Město se také konečně dočkalo vytoužené železniční dráhy.³⁹

Městská rada se o její vystavění snažila již od 70. let minulého století a dráha měla zlepšit spojení s okolními městy a také hospodářskou situaci. V roce 1887 byla uzavřena dohoda o vypracování projektu stavby. Celý projekt provázely spory jednotlivých měst, jejichž představitelé samozřejmě upřednostňovali svá města před ostatními. Teprve počátkem 90. let se daly věci do pohybu. Dolnorakouské město Zwettel iniciovalo projekt, který měl mít především strategický a vojenský význam. Navrhovaná trasa měla vytvořit spojení Čech s Itálií, což vyhovovalo Dačicím i okolním městům. Generální projekt byl hotov v roce 1893. Část dráhy, která se týkala Dačic jej měla spojit s Telčí a Slavonicemi. Stavební povolení bylo po dlouhých průtazích uděleno až v únoru roku 1900 a stavba tohoto úseku započala v létě roku 1901. Mezitím dačičtí budovali prostor nádraží a příjezdovou silnici, na čemž se podílela i již výše zmíněná Klangova továrna. První vlak vjel na nádraží 7. září 1902. Místní občané přivítali vlak provoláváním slávy a zpěvem národní hymny Kde domov můj. Oslavu zakončila večerní taneční zábava, kterou uspořádal ochotnický spolek Tyl.⁴⁰

Ve městě se také začala více projevovat politická agitace, a to zejména sociálně demokratická, katolická a národně liberální. Když se roku 1905 v monarchii vedly diskuze na téma všeobecného volebního práva a strana sociální demokracie rozhodla o vyhlášení generální stávky, místní členové se rozhodli aktivně zapojit. Dne 28. listopadu prošel městem demonstrativní průvod, který byl zakončen projevem místního předáka sociální demokracie. Zprávy o účasti se však různí, neboť pořadatelé uváděli, že na demonstraci bylo přítomno nejméně 1000 osob. Okresní hejtmanství odhadovalo jejich počet na pouhých 200.

V témže roce městská rada rozhodla, že ve městě zřídí dívčí měšťanskou školu a na konci roku byla předána žádost okresnímu hejtmanovi. Zemská rada zřízení školy povolila počátkem června 1907 a prvním školním rokem tedy byl rok 1907/1908. Prostory

³⁹ Tamtéž, str. 248 a 257.

⁴⁰ Tamtéž, str. 244–248.

pro výuku byly vytvořeny přistavením 2. patra na budově chlapecké měšťanky a její ředitel Karel Kamenář byl pověřen i správou dívčí školy.⁴¹

⁴¹ Tamtéž, str. 257-261.

2. Příčiny a průběh první světové války

První světová válka je jednou z klíčových událostí 20. století. Šlo o konflikt do té doby nevídaných rozměrů, protože do válečných operací bylo zapojeno téměř 70 milionů vojáků. Válku pocítily různým způsobem všechny vrstvy obyvatelstva a její důsledky byly nejen politické, ale i kulturní, společenské a morální.⁴²

Příčiny války můžeme hledat na konci 19. století. Již tehdy se vzájemné soupeření států točilo především kolem kolonií a s tím související ekonomické expanze. Hlavními aktéry byly Německo, Rakousko-Uhersko, Británie, Francie a Rusko. Koncem století bylo zcela nemožné najít nové kolonie, které by poskytovaly přírodní suroviny a státy se proto začaly dostávat do konfliktů. Současně s tím začaly závody ve zbrojení. V souvislosti s industrializací a rozvojem vojenské techniky se zbraně stávaly ničivější a bylo možné je vyrábět masově.⁴³

Důležitou roli sehrála také Bosna a Hercegovina, kde po staletí vládli Turci. V roce 1875 proti osmanské správě povstalo místní obyvatelstvo a byl vyvolán konflikt, při kterém bylo díky ruskému zásahu téměř zničeno Turecko. Bosna a Hercegovina pak byla od roku 1878 okupována Rakousko-Uherskem, které však chtělo dosáhnout jejího trvalého připojení k monarchii.⁴⁴

Na počátku 20. století pak zažil svět několik mezinárodních krizí, které by se daly označit jako předzvěsti budoucí války. Krize byly způsobeny německými mocenskými demonstracemi v Africe či habsburskou anexí Bosny a Hercegoviny.⁴⁵ Rakousko-Uhersko vyhlásilo anexi Bosny 7. října 1908 a událost sloužila zároveň jako dárek císaři Františku Josefovi k šedesátiletému výročí jeho vlády. Tímto činem si však monarchie proti sobě popudila některé velmoci a schylovalo se i ke konfliktu se Srbskem. K válce nakonec nedošlo, ale nenávisť k okupantům zůstala. Ozbrojená střetnutí vyvolala také revoluce v Turecku. V roce 1911 jej pak napadla Itálie a záhy i svaz balkánských států (Bulharsko, Srbsko, Černá Hora a Řecko). Ačkoliv válka skončila rychle, mírová jednání se vlekla. O poměry na Balkáně se navíc začaly zajímat některé velmoci, chránící především své vlastní zájmy.

⁴² Jay Murray WINTER, *První světová válka*, Praha 1995, str. 256.

⁴³ Ian WESTWELL, *První světová válka den po dni*, Praha 2013, str. 6-7.

⁴⁴ Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2013, str. 16-17.

⁴⁵ Tamtéž, str. 14.

V roce 1913 se blok balkánských států rozpadl a Bulharsko se pustilo do otevřeného boje proti svým někdejšími spojencům. Vměšování mocností do balkánských poměrů ještě zesílilo. Rakousko-Uhersko pomýšlelo na ovládnutí Srbska, Německo začalo považovat Slovany za protivníky a „*Romány a Galy*“ za jejich podporovatele. Sám německý císař Vilém II. hovořil o budoucím existenčním boji Germánů s těmito nepřáteli. Napětí v Evropě se zvyšovalo, podporováno neustálým zbrojením a posilováním branných sil. Svou roli vykonala i nacionalistická propaganda, která chrlila úvahy o ušlechtilých úmyslech a válce s nepřáteli.

Příčinou k vyvolání války se stal incident z 28. června 1914. V tento den byl spáchán atentát, při němž zahynul následník rakouského trůnu arcivévoda František Ferdinand d'Este a jeho manželka Žofie Chotková. Čin, který otrásl celou monarchií, spáchal bosenský Srb Gavrilo Princip, člen nacionalistické organizace Černá ruka. Všechny orgány monarchie pak podezřívaly Srbsko z podpory tohoto spiknutí.⁴⁶

Rakousko-Uherská monarchie vypracovala list požadavků a její vyslanec jej 23. července předal v Bělehradě s tím, že odpověď je očekávána do 48 hodin. Srbsko ovšem válku nechtělo a podvolilo se ultimátu. Podmínky, které měly být splněny, však prakticky znamenaly konec Srbska jako nezávislého státu, ale i přes to byly až na jednu výjimku splněny. Odpověď Srbů byla označena vídeňskou vládou jako neuspokojivá a stala se záminkou k válce. V monarchii byly vzápětí uzavřeny zemské sněmy a říšská rada. Vládní nařízení suspendovala některá občanská práva a byla vyhlášena mobilizace poloviny armádních sborů.⁴⁷ V poledne dne 28. července Rakousko-Uhersko vyhlásilo Srbsku válku a o den později již rakouské válečné lodě ostřelovaly Bělehrad.⁴⁸

O další události se poté postaral systém mezinárodní bezpečnosti. Ten byl prakticky založen na konkurenci dvou bloků, jejichž členy byly již výše zmíněné státy. Aliančními spolky byly Ústřední nebo též Centrální mocnosti (Německo a Rakousko-Uhersko) a Trojdohoda (Velká Británie, Francie a Rusko). Kombinace spojeneckých smluv a rozdílných zájmů pak spustily doslova řetězovou reakci a vyvrcholily v první světovou válku, do které se brzy zapojila většina Evropy.⁴⁹

⁴⁶ Tamtéž, str. 10–17.

⁴⁷ František ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, Praha 1999, str. 408.

⁴⁸ Ian WESTWELL, *První světová válka den po dni*, str. 10–11.

⁴⁹ Tamtéž, str. 8–9.

Bojiště se rozdělilo na tři fronty. Západní, východní a Srbská fronta. Poté, co se v květnu 1915 zapojila do války Itálie vznikla i fronta italská. Celý průběh války si pak můžeme rozdělit do čtyř fází, z nichž každá měla svůj osobitý průběh. Za první fázi je označováno vypuknutí války na začátku srpna 1914, kdy si již zmíněné bloky Ústředních mocností a Dohody vyhlásily válku.⁵⁰ Pro mnoho lidí byla válka možností, jak napravit nemravnou společnost. Věřili také, že válka potrvá jen několik měsíců a jejich víru jim vzaly až ohromující ztráty a fakt, že velikost konfliktu narůstala.⁵¹

Za začátek druhé fáze lze považovat vstup Německa do Francie. Na konci podzimu 1914 již Německo vědělo, že se jejich bleskové vítězství konat nebude a západní fronta se zastavila. Rok 1915 pak znamenal úplné rozplynutí nadějí na rychlé ukončení konfliktu. Ani jedna z válčících stran neměla sílu na to, aby dosáhla převahy nad svým protivníkem a objevil se tak nový termín zákopová válka.

Roky 1916-1917 bychom mohli shrnout jako období, kdy probíhaly na západní i východní frontě krvavé manévry. V této době se odehrály největší bitvy první světové války, jako Bitva u Verdunu nebo britská ofenzíva na řece Sommě.⁵² Tyto roky znamenaly také jistý obrat ve válce. Dne 21. listopadu 1916 totiž umírá František Josef I. a na jeho místo nastupuje arcivévoda Karel I. V Rusku ve dnech 6. a 7. listopadu 1917 svrhli revolucionáři vládu a okamžitě začali jednat s Německem o míru.⁵³

V roce 1917 se do světové války zapojila další velká země, Spojené státy americké. Na jaře 1918, konkrétně 3. března, byl podepsán Brestlitevský mír a východní fronta tím byla uzavřena. Všechny německé jednotky se následně přesunuly na západ. Dlouhým bojem však byly vyčerpány a nemohly se ani v nejmenším rovnat síle Spojených států. Německá armáda nakonec ustoupila a 11. listopadu vstoupilo v platnost příměří.

Dohoda vyhrála válku především proto, že byla schopna válčit, zároveň udržet stabilní situaci v zázemí a zajistit, aby její obyvatelstvo nehladovělo. Velkou roli sehrál také vstup Spojených států amerických a jejich finanční a materiální pomoc, kterou svým novým spojencům poskytly.⁵⁴

⁵⁰ Jay Murray WINTER, *První světová válka*, str. 7-8.

⁵¹ Ian WESTWELL, *První světová válka den po dni*, str. 10.

⁵² Jay Murray WINTER, *První světová válka*, str. 8-14.

⁵³ Ian WESTWELL, *První světová válka den po dni*, str. 115 a 148.

⁵⁴ Jay Murray WINTER, *První světová válka*, str. 14-18.

3. Počátek první světové války v Dačicích

Dačickým starostou, a zároveň zástupcem okresní samosprávy, byl po dobu války již výše zmíněný český vlastenec Josef Příhoda (v úřadu 1892-1919). Státní správu v podobě okresního hejtmanství vedl tehdy naopak velice silně německy založený Viktor Fröhlich z Fröhlichsthalu (v úřadu 1912-1918). Ten se snažil město, jeho instituce a všechny občany co nejvíce zapojit do válečného života. Státní správa a samospráva pak spolu po celou dobu války sváděly přímo byrokratické bitvy, kdy se písemnou formou přeli téměř o vše.⁵⁵

Hejtmana Fröhlicha pak na počátku roku 1918 nahradil Jaroslav Friedrich, který se podepisoval jako c. k. správce úřadu.⁵⁶ Friedrich nastoupil 9. února a ve své funkci vydržel až do roku 1927. Později byl dokonce jmenován čestným občanem města. Nové vedení hejtmanství bylo již ochotnější ke kompromisům a v posledním roce války to provedení města, ale i pro jeho obyvatele, znamenalo značné uvolnění.⁵⁷

Stejně jako ve zbytku monarchie, tak i v Dačicích byli lidé otřeseni sarajevským atentátem. V archivu se dochovala rukou psaná zpráva z hejtmanství. Chybí na ní datum, avšak z jejího obsahu lze usuzovat, že byla odeslána den po atentátu, tedy 29. června. Na lístku není uvedeno, komu byla zpráva adresována, avšak můžeme předpokládat, že tuto informaci hejtmanství rozeslalo všemi směry. Píše se zde: *„Na Jeho cís. a král. Výsost Nejjasnější. pana arcivévodu Františka Ferdinanda a jeho nejvyšší choť paní arcivévodkyni Žofii z Hohenbergů byl včera v Sarajevě spáchán atentát, kterému jeho cís. a král. Výsost a jeho Nejvyšší choť paní arcivévodkyně z Hohenbergů podlehl.“*⁵⁸

Městská rada císaři Františkovi Josefovi I. ihned kondolovala⁵⁹ a v Dačicích byla v sobotu 4. července ve farním kostele uspořádána smuteční mše za následníka trůnu a jeho ženu. Dotýkáme se zde církevních záležitostí, a proto je třeba zmínit jednu maličkost. Pokud nastala významnější událost a byla pořádána slavnostní mše, zasílal farář Augustin Pospíšil pozvánku městskému zastupitelstvu. To se týkalo např. císařových narozenin či

⁵⁵ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 270.

⁵⁶ Tamtéž, příloha č. 5 a 6, str. 464 a 465.

⁵⁷ Tamtéž, str. 279.

⁵⁸ SOKA JH, AMD, kart. 362 Různé, spolky, slavnosti, státní svátky (dále Různé, spolky atd.) (1912-1937), inv. č. 506, sign. 1, fol. 26.

⁵⁹ Tamtéž, fol. 24.

jmenin.⁶⁰ Za projevení soustrasti pak městské radě poděkoval okresní hejtman svým listem ze 7. srpna.⁶¹

Zanedlouho zasílaly Dačice další listy císaři, tentokrát gratulační. Panovník totiž slavil 18. srpna narozeniny. Hejtman pak za zasláná blahopřání hromadně poděkoval všem gratulantům, tedy městskému zastupitelstvu, školní radě, silničnímu výboru a hospodářsko-lesnickém spolku.⁶² Při příležitosti nejvyšších narozenin se rovněž konala mše. Na zaslanou pozvánku starosta ještě připsal následující text: „*Podává se p.t. pánům členům obecního zastupitelstva ku vzetí na vědomí za příčinou zúčastnění se.*“⁶³

Den po vyhlášení války, tedy 29. července 1914, byla nařízena všeobecná mobilizace. V Dačicích tuto povinnost vykonal obecní strážník Kobos, který tloukl na buben a vyvolával ročníky, které mají nastoupit vojenskou službu. V obecní kronice se doslova píše, že mají nastoupit „*ku hříšnému vraždění.*“ Ráno 2. srpna byla sloužena mše za vítězství rakouských zbraní a branci se poté přesunuli na vlakové nádraží. Tam je doprovázeli i jejich příbuzní a loučení se neobešlo bez srdceryvných scén. Kronika se ještě zmiňuje o rozdílu mezi rukujícími Němci a Čechy. První šli do války s křikem, nesli černožlutý prapor a hlasitě zdravili hejtmana Fröhlichsthala, druzí šli v naprostém tichu.⁶⁴

Zatímco obecní kronika se o počátku války zmiňuje relativně krátce, kronika měšťanské a obecné školy této události věnuje přes sedm stran. Je zde velice podrobně popsán atentát v Sarajevu, vyhlášení války a informace o zapojení dalších států do války. V posledním odstavci se ještě píše, že důvěra císaře v jeho národy není pro občany ničím novým, protože „*Český národ a České pluky jako vždy před tím byli vydatnou oporou trůnu v přetěžké této době, dávajíce jmění své i život za Císaře za vlast svou.*“⁶⁵

Vzhledem k tomu, že město nemělo svou vojenskou posádku, byli všichni branci zařazeni do Jihlavy. Zde nastoupili do 81. pěšího a 14. zeměbraneckého pluku a první jednotky odjely směrem do Haliče již 3. srpna.⁶⁶ Dačice však přišly o několik svých občanů ještě dříve, než se na frontách rozhořely boje. Záhy po mobilizaci spáchali

⁶⁰ SOKA JH, AMD, kart. 301 Záležitosti církevní (1903-1941), inv. č. 481, sign. 2, fol. 239-240.

⁶¹ SOKA JH, AMD, kart. 362 Různé, spolky atd. (1912-1937), inv. č. 506, fol. 24.

⁶² Tamtéž, fol. 23.

⁶³ SOKA JH, AMD, kart. 301 Záležitosti církevní (1903-1941), inv. č. 481, fol. 241 a 242-243.

⁶⁴ SOKA JH, AMD, Pamětní kniha města Dačic I. díl, bez inv. č., str. 120-121.

⁶⁵ SOKA JH, AMD, fond Základní škola Dačice (dále ZŠ Dačice), Kronika školy měšťanské v Dačicích I., bez inv. č., str. 366-373.

⁶⁶ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 270.

sebevraždu dva odvedenci v Jihlavě a ve svém bytě se zastřelil kancelista okresního hejtmanství.⁶⁷

⁶⁷ SOKA JH, AMD, Pamětní kniha města Dačic I. díl, bez inv. č., str. 121 a 125.

4. Průběh války v Dačicích

4.1 Zdravotní situace

Z kapitoly o historii města víme, že ve sledovaném období v Dačicích nebyla okresní nemocnice. Nedostatkem peněz na její zřízení se sice občané odradit nenechali, ale jejich snahu utnula válka. Po jejím vypuknutí bylo zřejmé, že na výstavbu nemocnice nemají nadřízené úřední orgány ani pomyslení. Nemocnice ovšem v okrese citelně chyběla. Pokud se stalo, že někdo vážněji onemocněl byl většinou převezen jinam. Vyskytly se samozřejmě i případy, kdy pacient účet nezaplatil a nemocnice pak zasílaly léčebné výlohy městskému představenstvu. To mělo účet nebo jeho část zaplatit, případně k tomu přesvědčit dlužníka. Někdy také nemocnice žádaly o přezkoumání majetkových poměrů pacienta. Díky těmto léčebným výlohám tak víme, že se obyvatelé Dačic léčili např. v Jindřichově Hradci, Počátkách, Německém Brodě, ale i v Brně či ve Vídni.

Dokumentů se zdravotními záležitostmi je však poměrně málo. Někdy se můžeme jen dohadovat, jaký byl skutečný stav věcí a s postupem válečných let dokumentů spíše ubývá. Dochovaly se především zmíněné žádosti o zaplacení léčebných výloh, nařízení a oznámení z okresního hejtmánství či informace o očkování. Dochovalo se také několik zpráv o nemocech zvířat, z nichž se většina týká okolních vesnic či okresů. I přes všechny zmíněné nedostatky lze z dokumentů získat cenné údaje a tato kapitola poskytne alespoň základní popis zdravotní situace v Dačicích.

Podle dochovaných záznamů působili v okrese v této době následující lékaři. Vrchním okresním lékařem byl ustanoven Dr. František Dlouhý,⁶⁸ obvodním lékařem byl Dr. Eugen Tischer. Jeho jméno bylo také někdy počeštěno a psáno jako Evžen.⁶⁹ Ze školní kroniky víme, že tento lékař byl ubytován v budově obecné školy.⁷⁰ Na některých zprávách o zvířatech je pak podepsán zvěrolékař Dr. Karel Kadlec.⁷¹ Není známo, jak dlouho zde Dr. Kadlec působil, protože byl řádně ustanoven zvěrolékařem až v září 1915. Obecní rada ho ustanovila hlasy všech přítomných a: „*S ohledem na dobré a osvědčené působení pana Karla Kadlece ve zdejším městě jako zvěrolékaře(...)*“⁷² Kromě výše jmenovaných byl ve městě ještě c. k. okresní lékař, který působil na okresním hejtmánství.

⁶⁸ SOkA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, sign. 8, fol. 208.

⁶⁹ Tamtéž, fol. 259.

⁷⁰ SOkA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 505-506.

⁷¹ SOkA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, str. 188.

⁷² SOkA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, sign. 3, 13. září 1915, str. 510-511.

Společně s lékaři zde působil také zdravotní výbor, zřízený okresní samosprávou. Předsdou výboru byl starosta Dačic Josef Příhoda, dalšími členy byli zástupci jednotlivých obcí v okrese.

Ve městě byl zastoupen i Červený kříž. Jeho patronkou byla paní Karla svobodná paní z Dalbergu, předsedkyní pak baronka Helena Dalbergová. Členem se později stal i starosta Dačic a dochovaly se i některé jeho členské lístky. Nelze ovšem přesně určit, kdy byla místní pobočka založena. Nejstarší zmínka o ní pochází ze 14. února 1914, kdy se uskutečnila výborová schůze. Zápis se však zmiňuje o setkání, které proběhlo v únoru 1913 a pobočka zde tedy musela být už před válkou.⁷³

Abychom mohli alespoň trochu přiblížit zdravotní stav ve městě, musíme začít právě v roce 1913. Dne 1. března proběhla schůze zdravotního výboru. Jeho předseda na ní podává zprávu o tom, že se již před nějakou dobou obrátil dopisem na zdravotní radu zemského výboru a žádal o vyjádření ohledně zřízení okresní nemocnice v Dačicích. Dosud však nedostal žádnou písemnou odpověď. Vrchní okresní lékař Dr. Dlouhý k tomu poznamenal, že celý problém spočívá pouze v nedostatku finančních prostředků. Dále vystoupil Dr. Tischer, který podal zprávu o zdravotním stavu obyvatelstva. Až na několik dětských chorob, se v okrese nevyskytly žádné závažnější choroby a celkový stav je velice příznivý. Na závěr schůze se předseda výboru zavázal, že bude dále oslovovat nadřízené úřady a žádat o zřízení okresní nemocnice.⁷⁴

Nyní se přesuneme do roku 1914, konkrétně na konec března, kdy proběhla další schůze zdravotního výboru. Na pořadu jednání byla znovu nemocnice, opět s konstatováním, že všechny plány padají kvůli financím. Prostředky na výstavbu však samo město nemůže nikdy nastřádat. Na závěr přichází zdravotní zpráva obvodního lékaře. V okrese byly zaznamenány pouze dvě větší epidemie spalniček, další nakažlivé nemoci se vyskytovaly jen v ojedinělých případech. Také očkování dětí proběhlo v pořádku.⁷⁵ Lze tedy usuzovat, že místní obyvatelstvo bylo před válkou v relativně dobré kondici a nebyly zde větší zdravotní problémy.

O několikrát zmíněnou nemocnici se zřejmě ucházely také Slavonice. Toto město je přibližně 14 kilometrů jižně od Dačic a ve sledovaném období zde žilo převážně

⁷³ SOKA JH, fond Československý červený kříž – místní spolek Dačice (dále ČSČK Dačice), Zápisy ze schůzí, inv. č. 1, kniha č. 1, 12. února 1914.

⁷⁴ SOKA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, fol. 263.

⁷⁵ Tamtéž, fol. 261-262.

německé obyvatelstvo. Němci ze Slavonic začali v létě 1914 objíždět německé vesnice a sháněli podpisy na podporu nemocnice. Jejich snaha ovšem neunikla pozornosti Národní rady české z moravského odboru. Ta ihned zaslala dopis do Dačic, aby o všem informovala radní. Jako protiakce bylo navrženo zorganizovat podobnou podpisovou akci v Dačicích a tím snahu Němců paralyzovat.⁷⁶ Zda k nějaké protiakci došlo však není známo, protože zprávy o výstavbě nemocnice od té doby ustaly a na pořadu dne se objevila válka.

S vypuknutím válečného konfliktu vyvstaly obavy nejen o zdraví vojáků, ale i o zdraví obyvatelstva v zázemí. Monarchie však měla své zákony a nařízení, které upravovaly např. ohlašování nakažlivých nemocí. Dne 18. června 1914 zasílá hejtman představenstvu města list o ohlašování nemocí. Odvolává se na ministerská nařízení a říšský zákoník. Starosta také obdržel výtisk „*Poučení o oznamování nakažlivých nemocí*“, jehož obsah musel veřejně vyhlásit a sám se instrukcemi řídit. Pokyny se týkaly skvrnitého tyfu, neštovic, asiatské cholery a moru. Při podezření na tyto choroby musel být nemocný ihned vyšetřen lékařem a starosta okresní obce a okresní hejtmanský o tom museli být neprodleně informováni. Stejně tak bylo nezbytné dbát na to, aby byli záznamy o nemocných v naprostém pořádku a aby nedošlo ke zdvojení zápisů.⁷⁷

V úřední vyhlášce, která visela na úřední desce, se však píše, že ohlašovací povinnost se vztahuje na všechny nakažlivé choroby. Hlásit se musí také pokousání zvířaty, u nichž by se mohla vyskytovat vzteklna.⁷⁸ Město tímto oznámením pravděpodobně chtělo předejít nedopatřením a chtělo mít přehled o všech nakažlivých chorobách.

Instrukce pro úřady jsou pak velice podrobné a všechny náležitosti jsou detailně popsány. Zajímavostí je, že povinná písemná oznámení jsou osvobozena od poštovného. Na zásilce však musí být nadpis: „*Oznámení o nákaze, porto paušalováno.*“⁷⁹ Připojena byla i brožurka s názvem: „*Chraň se nákazy!*“ V ní je postupně popsána úplavice, střevní tyfus a další, již výše zmíněné nemoci. Po popisu nemocí jsou zde rady, jak se před nimi chránit a na zadní straně je ještě vytištěno ochranné desatero. Tak např. první pravidlo

⁷⁶ Tamtéž, fol. 250.

⁷⁷ Tamtéž, fol. 253.

⁷⁸ Tamtéž, fol. 251

⁷⁹ Tamtéž, fol. 252.

znělo: „*Platí-li kdykoliv přísloví, že čistota je půl zdraví, je za nakažlivých nemocí čistota zdravím celým.*“⁸⁰

Tyto brožurky byly na začátku školního roku rozdány i ve školách. Zároveň s tím byly děti poučeny, jak se mají v případě nákazy chovat. Žáci také dostali úkol – přečíst celou brožurku rodičům a všem svým známým.⁸¹ Z výše uvedených informací můžeme soudit, že Rakousko-Uhersko bylo co se týče formální stránky připraveno nakažlivým chorobám čelit.

Vyhlášená všeobecná mobilizace se mohla dotknout i lékařů. Moravský zemský hejtman si toho byl dobře vědom a proto zaslal 1. srpna dopis místnímu zdravotnímu výboru. Předseda výboru byl v dopise žádán, aby v případě narukování lékařů na frontu tuto skutečnost okamžitě oznámil nejen okresnímu hejtmanství, ale i zemskému výboru.⁸²

Hejtman Fröhlich jistě dobře věděl, že války s sebou přinášejí nejen oběti na frontě, ale i zkažené potraviny, nakažlivé nemoci a mnoho dalšího. Zjevně chtěl být na tyto situace připraven, a proto zaslal městskému představenstvu 14. srpna dokument, ve kterém se dotazuje na zásobu dezinfekčních prostředků. Do tří dnů měla být na hejtmanství doručena zpráva o zásobách kyseliny karbolové, lysolu, vápna apod. Pokud tyto prostředky nemá město k dispozici, musí je okamžitě opatřit. Dále má být věnována pozornost infekčním chorobám a jejich výskyt má být hlášen na hejtmanství. Společně s výkazem o infekci má být přiložena zpráva, jak konkrétně bylo zabráněno dalšímu šíření nemoci. Na konci listu hejtman vybízí radní, aby věnovali zvýšenou pozornost obchodu s potravinami a nápoji. Všichni obchodníci, u nichž bude nalezeno zkažené či falšované zboží mají být co nejpřísněji potrestáni.⁸³ Informace o množství dezinfekce však nebyly nalezeny.

Okresní hejtman bral zdravotní situaci opravdu vážně, protože již 24. srpna zaslal představenstvu list se zdravotními závadami ve městě. Bylo zjištěno, že řezník Ludvík Tůma má u svých jatek hnůj, který ukládá na vysokou hromadu. Hnůj je navíc příliš blízko samotných jatek a výpary z něj vnikají zpět do budov, kde se poráží zvířata. Dále je problém s Josefem Tůmou, který je řezníkem a hostinským. Před časem mu totiž kontrolní komise nařídila, aby na svém stavení provedl jisté opravy. Ze zprávy ovšem není možné

⁸⁰ Tamtéž, fol. 284.

⁸¹ SOkA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 396.

⁸² SOkA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, fol. 276.

⁸³ SOkA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 216.

určit, zda se v tomto případě jedná o jeho dům či hostinec. Nařízené opravy nicméně provedeny nebyly. Představenstvo města má tedy přimět prvního jmenovaného k přesunutí hnojiště, druhý jmenovaný musí v co nejkratší době provést nařízené opravy.⁸⁴

Hejtmanovi obavy z nakažlivých nemocí se brzy vyplnily. Počátkem září se v některých moravských okresech objevila infekční choroba zvaná „*dysenterie*“, česky také úplavice či červenka. Okresní hejtman ihned píše městské radě, že nemoc sem nejspíše byla zavlečena z fronty z Haliče. Nařizuje proto, aby každá vracející se osoba, která byla na této frontě „*použita k válečným účelům*“ prošla lékařskou prohlídkou. Zdravotní stav těchto osob pak musí být pravidelně kontrolován. Pozornost má být rovněž věnována možné choleře, neštovicím a skvrnitému i střevnímu tyfu.⁸⁵ Dokument je zvláštní zejména svým zakončením, kde hejtman Fröhlich vyzývá k opatrnosti a také tím, že velice podrobně popisuje příznaky těchto nemocí, jejich průběh a konec.

Koncem září se uskutečnila schůze zdravotního výboru. Okresní hejtman totiž nařídil povinné očkování proti nakažlivým nemocem, zejména proti neštovicím. Zdravotní výbor se měl společně s obvodním lékařem na termínech tohoto očkování dohodnout. Schůze se uskutečnila v městské radnici v Dačicích, v neděli 20. září dopoledne. Předseda výboru v pozvánce žádal přítomnost alespoň jednoho delegáta z každé obce a zároveň prosil o donesení členských příspěvků.⁸⁶

Podle prezenční listiny mělo dorazit 22 zástupců z okolních obcí, ale dorazilo jich pouze 17. Přítomným pak obvodní lékař oznámil, že bude očkovat každé úterý, středu a pátek. Očkování začne vždy o půl druhé a bude probíhat v prvním poschodí na dačické radnici. Jeho návrh byl jednomyslně přijat a schůze byla ukončena.⁸⁷

Koncem měsíce října byl v dačickém klášteře františkánů otevřen lazaret pro raněné vojíny, který sloužil i jako pomocná nemocnice Červeného kříže. Po rekonstrukci se do něj vešlo 30 pacientů, o které se staral Dr. Tischer. Při léčení měl pomáhat nejen klášterní klid, ale i knihy a časopisy v rodném jazyce léčených vojáků. Patronkou celého podniku byla baronka Helena Dalbergová, předsedkyně místní pobočky Červeného kříže.⁸⁸

⁸⁴ SOkA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, fol. 246.

⁸⁵ Tamtéž, fol. 236.

⁸⁶ Tamtéž, fol. 264.

⁸⁷ Tamtéž, fol. 258-259.

⁸⁸ SOkA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 437-438.

Na frontě přibývali také ranění koně. Moravské místodržitelství vydalo na začátku října výnos⁸⁹, kterým se zřizovaly stabilní nemocnice pro koně. V reakci na tento výnos se hejtman listem ze 7. října dotazuje, zda je ve městě dostatečně velká stáj, která by mohla sloužit jako koňská nemocnice. Pro její zřízení je potřeba ustájit nejméně 150 koní a k tomu ubytovat 50 ošetřujících. Stáj by měla být jednoduchá, nejlépe tvořena jedním velkým objektem. Odpověď města byla následující: „(...)v domě číslo 50 lze umístit 60 koní, v čísle 36-II. 10 koní a v čísle 89-I. také 10 koní.“⁹⁰ Další zprávy o koňské nemocnici nebyly nalezeny. Vzhledem k omezeným možnostem ustájení se však můžeme domnívat, že nemocnice pro koně zde zřízena nebyla.

Začátkem října přišly legislativní změny v oblasti nakažlivých chorob. U nemocných a zraněných vojáků se tyto nemoci často vyskytovaly a nová pravidla se týkala především styku s nimi. Příjezd nemocných a zraněných vždy doprovázely hloučky obyvatelstva, které chtělo „z první ruky“ vidět co se děje. Těmto přihlížejícím měl být pro příště omezen přístup. Kolem vojáků se pak pohybovala spousta lidí, kteří jim podávali vodu a jídlo nebo jen asistovali při převozu. Na tyto pomocníky mělo být od nynějška pohlíženo jako na osoby podezřelé z nákazy.⁹¹

Další změna se týkala těch, kteří již nakažlivým nemocem podlehli. Podle nového nařízení musela být u jejich těl provedena pitva a těla musela být uložena ve zvláštní místnosti. Do těchto umrlčích komor pak měly přístup pouze zodpovědné osoby a k převezení a oddělenému uchovávání těl mohlo být ze strany úřadů použito i násilné donucení. Stanoveny byly i náležitosti pohřbu. Vystavování zesnulých, či provedení rakví tak např. musel schválit lékař.⁹² Tato nová pravidla byla po uvedení do praxe pro pozůstalé jistě nepřijemná. Případná epidemie by však byla velkým nebezpečím a z pohledu lékařů a úřadů tak byla tato pravidla opodstatněná.

V průběhu podzimu přišel dačický okres o svého vrchního lékaře. Výše zmíněný Dr. František Dlouhý byl náhle přeložen do Kyjova a důvod jeho přeložení bohužel není znám. Ve městě tak zůstal pouze obvodní lékař. Měšťané z Dačic zaslali 6. listopadu dopis c. k. moravskému místodržitelství v Brně a žádali o přidělení nového lékaře. Dopis je psán velice pokornou formou, ale je v něm přesně popsáno, proč město druhého lékaře

⁸⁹ Výnos c. k. moravského místodržitelství č. 1659 M. z 5. října 1914

⁹⁰ SOKA JH, AMD, kar. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, fol. 221.

⁹¹ Tamtéž, fol. 287.

⁹² Tamtéž, fol. 210.

potřebuje. Důvod byl prostý, jeden lékař zkrátka nemohl pokrýt denní i noční službu najednou a také nestíhal objíždět všechny nemocné. Měšťané rovněž prosili, aby nový doktor uměl trhat zuby a aby byl přidělen co nejrychleji.⁹³

V prvním roce války se tedy nakažlivé choroby v Dačicích vyskytovaly pouze ojediněle. Za tento rok se také objevilo pouze jedno vážné podezření na střevní tyfus. Ve františkánském klášteře byl léčen pěšák Josef Bláha a jeho zdravotní stav vyvolal v ošetřujících podezření, že dotyčný trpí střevním tyfem. Byl tedy 11. listopadu urychleně převezen do nemocnice v Jihlavě a v souladu se všemi nařízeními o tom byl informován starosta Dačic a okresní hejtman. Místnosti, kde se Bláha zdržoval byly okamžitě vydezinfikovány a všichni doufali, že se nikdo další nenakazil. Obavy ošetřujících se nakonec ukázaly jako zbytečné, protože v jihlavské nemocnici bylo zjištěno, že zmíněný pěšák střevním tyfem netrpí.⁹⁴

Další zprávy pochází z února 1915. Hejtman svým listem z 8. února oznamuje změny, které provádí výnos moravského místodržitelství.⁹⁵ Podle hejtmana se v poslední době množily případy, kdy bylo teprve posmrtně zjištěno, že nemocný zemřel na asijskou cholera. V důsledku nového výnosu tedy musí být provedena pitva u všech podezřelých úmrtí, u nichž nelze cholera vyloučit. Ve všech obcích v okrese musí být zřízena speciální místnost, kde mohou být pitvy prováděny. Hejtman dále představenstvu Dačic nařizuje, aby takovouto místnost ve městě našlo a patřičně vybavilo. Představenstvo také musí ihned zakoupit nejméně dvě nové rakve, které budou pro případ cholery vybaveny pilinami.⁹⁶

Někdy v průběhu měsíce února přišel do Dačic nový zvěrolékař. Byl sem přidělen Dr. Michael rytíř Malecki. Dle dostupných informací dosud vykonával svou praxi v Haliči, kde strávil celkem 24 let.⁹⁷ O tom, co se stalo s předchozím zvěrolékařem Dr. Kadlecem není v dokumentu ani zmínka. Odpověď nacházíme až v dokumentu z 19. ledna 1917, kdy do Dačic přišel písemný dotaz z c. k. okresního soudu ve Znojmě. Dotaz zněl, zda je zdejší zvěrolékař Karel Kadlec dosud narukován. Odpověď zněla, že je stále na frontě.⁹⁸ Nelze s jistotou tvrdit, že výměna zvěrolékařů proběhla kvůli narukování prvního

⁹³ Tamtéž, fol. 208-209.

⁹⁴ Tamtéž, fol. 219.

⁹⁵ Výnos c. k. moravského místodržitelství č. 3662 z 23. ledna 1915

⁹⁶ SOKA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, fol. 300.

⁹⁷ Tamtéž, fol. 282.

⁹⁸ Tamtéž, fol. 342.

z nich. Je také možné, že nějakou dobu pracovali společně. První varianta se nám však zdá jako nejpravděpodobnější.

S nastávajícím jarem přišel čas na pravidelné očkování. První přišlo na řadu všeobecné očkování, které začalo v polovině dubna. Ze zprávy bohužel není jasné, proti které nemoci bylo obyvatelstvo naočkováno. Hejtman svým listem ze 17. dubna pouze připomíná, že vzhledem k válečným událostem musí být rozsah této akce co největší. Očkování musí být nejen kojenci a děti, ale i všichni dosud neočkováni dospělí. Dostavit se musí i lidé, kteří byli očkováni před více než šesti lety. Rodiče, kteří minulý rok své děti nepřivedli, mají být letos úředně předvoláni. Pokud i přes to nedají své děti naočkovat, budou potrestáni okresním hejtmanstvím. Na správný průběh celé akce musí dohlédnout i zástupce města, který bude kontrolovat příchozí podle seznamu očkovaných a vytvářet seznam nový.⁹⁹ V průběhu května poté proběhlo i očkování proti neštovicím, které mělo podobný průběh i organizaci.¹⁰⁰

Během tohoto měsíce vypukla v sousedním okrese Třebíč slintavka a kulhavka. Okresní hejtman tedy upozornil představenstvo, aby informaci zveřejnilo a zároveň sledovalo situaci ve městě. Veškerý hovězí dobytek musí být pečlivě kontrolován a případné onemocnění má být ihned oznámeno hejtmanství.¹⁰¹ V tomto roce se však tyto zvířecí nemoci do dačického okresu nedostaly.

Vracíme se nyní k očkování. V okrese totiž byli lidé, kteří se očkovací akci záměrně vyhnuli. Celá věc se projevila velice snadno, protože na přelomu jara a léta 1915 vypukla v jednom cikánském táboře epidemie neštovic. Vyšetřování okresního hejtmanství následně prokázalo, že nikdo z členů tábora nebyl doposud očkovan. Hejtman proto 2. června zasílá list, ve kterém úkoluje městské představenstvo. Obvodnímu lékaři musí být okamžitě předány příslušné seznamy a všechny cikány a další potulné lidi je nutno neprodleně naočkovat. Za správné provedení příkazu jsou zodpovědní starostové obcí, kde se potulní lidé zdržují.¹⁰²

Poslední záznam tohoto roku se týká nových nařízení od c. k. vojenského vrchního velitelství. Nová nařízení oznamuje hejtman zprávou z 9. prosince. V dokumentu je napsáno, že jak dokazují dosavadní zkušenosti, každá válka s sebou přináší značné

⁹⁹ Tamtéž, fol. 288.

¹⁰⁰ Tamtéž, fol. 286.

¹⁰¹ Tamtéž, fol. 292.

¹⁰² Tamtéž, fol. 301.

rozšíření pohlavních nemocí. Tyto nemoci se ovšem šíří nejenom mezi vojáky, ale i v zázemí mezi civilním obyvatelstvem. Šíření mohou zabránit především úřady a policejní orgány. Je tedy nutné, aby byly všechny podezřelé místnosti kontrolovány a případně ihned uzavřeny. Dále je třeba potlačit veškeré pouliční toulky a důsledně dodržovat policejní hodinu. Ženy, které jsou podezřelé z prostituce pak mají být za každých okolností podrobeny lékařské prohlídce.¹⁰³

Z dalšího roku 1916 se dochovalo jen několik málo zpráv. První z nich souvisí s výnosem moravského místodržitelství¹⁰⁴, který byl vydán ohledně opatření na tlumení vztekliny. Tato nová pravidla byla velice přísná a zaváděla např. kovové známky pro psy starší než osm týdnů. Všichni psi také musí být od nynějška trvale uvázáni na řetězu a pokud je majitel vypustí např. na zahradu či dvůr, musí mít náhubek. Psi, kteří jsou používáni k tahu, musí mít kromě náhubků i pevné postroje. Zavedeny byly také přísné postihy pro volně se pohybující psy bez náhubku. Takto chycené zvíře již nesmělo být vráceno majiteli a muselo být okamžitě utraceno. Při zjištění vztekliny měla být zvířata také ihned utracena.¹⁰⁵

Jaro pak proběhlo ve znamení očkování. Následkem válečných událostí se v sousedním jihlavském okrese vyskytly neštovice, které zasáhly i tamější vojáky. Hejtman ve svém listu ze 7. dubna popisuje, že se projevíly přímo „*hrozivým způsobem*.“ Všeobecné očkování a očkování proti neštovicím mělo tedy proběhnout zrychleně a v co největším rozsahu. Vše mělo být provedeno do konce dubna, ostatní organizační pokyny byly stejné jako v minulém roce.¹⁰⁶

Poslední zprávy jsou z podzimu. První z nich souvisí s výskytem slintavky a kulhavky v dačickém okrese. První případ se objevil 8. září ve Zvolenovicích.¹⁰⁷ Chvilí poté se tato nemoc objevila i ve Vesci. Hejtman se ovšem domníval, že se nemoci vyskytly i v dalších obcích, ale místní vše zatajují. Proto posílá 27. září list všem představenstvům obcí v okrese a nařizuje jim zdravotní vyšetření veškerého dobytku v obci. To se samozřejmě týkalo i Dačic.¹⁰⁸ Není však možné zjistit, zda se slintavka i

¹⁰³ Tamtéž, fol. 308.

¹⁰⁴ Výnos c. k. moravského místodržitelství č. XI-57-16 z 5. ledna 1916

¹⁰⁵ SOKA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, fol. 312.

¹⁰⁶ Tamtéž, fol. 314 a 325.

¹⁰⁷ Tamtéž, fol. 321.

¹⁰⁸ Tamtéž, fol. 323.

kulhavka objevily i v Dačicích, protože o této události nejsou dostupné žádné další informace.

V říjnu 1916 však ve městě vypukla epidemie skvrnitého tyfu. Nemoc se objevila mezi haličskými uprchlíky, kteří do města přišli právě v tomto období. Některé případy skončily smrtí a této nemoci bohužel podlehl i obvodní lékař Dr. Tischer a jeden občan Dačic. O této události nemáme mnoho zpráv a nejpodrobnější popis události pochází z kroniky měšťanské školy.¹⁰⁹

Městu nezůstalo bez lékaře dlouho a posila přišla v listopadu. Okresní hejtman Fröhlich oznámil tuto šťastnou zprávu představenstvu 22. listopadu. Novým lékařem byl ustanoven Dr. Pavel Mayer a hejtman dodává, že mu musí být co nejdříve předány příslušné protokoly a zdravotní zprávy.¹¹⁰ Jeho příjmení se objevuje ve dvou variantách. Hejtman jej označuje jako Mayera, zatímco starosta jeho příjmení počesťuje a píše zásadně Majer.

Nyní se ocitáme v roce 1917. V tomto roce byl sepsán seznam všech porodních bab. Podnět k tomu zadalo hejtmanství listem z 12. ledna. Seznam měl obsahovat nejen jména a adresy, ale i informace o jejich věku, pevném příjmu a údaje a tzv. babickém diplomu. K tomuto datu tedy byly ve městě čtyři porodní báby: Františka Linhartová (43 let), Marie Doležalová (41 let), Marie Vokáčová (50 let) a Alžběta Nedvídková (67 let). Nejvyšší pravidelný příjem činil 30 korun, nejnižší pak 10 korun 50 haléřů. Dvě ženy dostaly svůj babický diplom v Praze, další dvě v Brně a Olomouci. Seznam je datován až na 19. května.¹¹¹

V březnu hejtman oznamuje další novinku, kterou se zaobíralo ministerstvo války. Ministerstvo již myslelo na dobu míru a plánovalo použít vojenské zdravotní automobily k přepravě nemocných. Počítalo se totiž s tím, že po ukončení války nebude dostatek koní. Bylo v plánu, že automobily koně nejen nahradí, ale poslouží také k rozvoji veřejného zdravotnictví. Vozy budou předány zejména obcím, které jsou od nemocnic značně vzdáleny a Dačicím by se tato možnost velice hodila. Ve zprávě se dále píše, že za vozy bude účtován nepatrný poplatek a obec se stane jejich vlastníkem již pět let po zakoupení. Co se týče finančních záležitostí, plánuje se možnost státního příspěvku. Celá záležitost má pouze jedinou podmínku a sice, že automobil musí být po dobu jednoho roku udržován

¹⁰⁹ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 505-506.

¹¹⁰ SOKA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, fol. 318.

¹¹¹ Tamtéž, fol. 343 a 344.

ve stavu, který je vhodný pro válečné použití. V závěru se hejtman dotazuje, zda by představenstvo mělo o podobný vůz zájem a do týdne žádá odpověď. List je datován na 23. března¹¹² Další list nese datum 5. dubna a hejtman v něm svůj dotaz opakuje.¹¹³ O dva dny později představenstvo sděluje, že je ochotno automobil zakoupit, ale pouze při poskytnutí státního příspěvku.¹¹⁴

Až na jednu žádost o zaplacení výloh z brněnského ústavu pro choromyslné se žádné důležitější zprávy z tohoto roku nedochovaly. Posledním důležitým dokumentem roku 1916 je tedy kopie dopisu, který zaslal starosta Josef Příhoda 28. prosince. V oslovení je napsáno: „*Velectěný pane poslanče!*“, ale z obsahu dokumentu nelze zjistit, o koho přesně šlo. Poté, co obvodní lékař Dr. Tischer zemřel v říjnu 1916 na tyfus, zastával jeho místo Dr. Mayer. Ten měl být nyní přeložen do Šumperku a město by tak zůstalo bez lékaře. V této věci se angažoval i hejtman Fröhlich, který se osobně obrátil na místodržitelství. Zde žádal, aby byl Dr. Mayer ponechán v Dačicích alespoň několik týdnů, než za něj bude nalezena náhrada. Hejtmanovi se však nedostalo kladné odpovědi a starosta se proto obrací i na dotyčného poslance a prosí, aby se i on u místodržitelství přimluvil.

Starosta píše: „*Vždyť nemá Telč jen starého Krupičku, Slavonice žádného; zbývá pro celý okres jen jeden lékař v Rudolci, nechť tedy místodržitelství Dr. Majera zde ještě ponechá, než lékaře dostanem, vždyť je to hrozné býti celý kraj bez lékaře.*“ Starosta se také doslechl o jistém lékaři v Jihlavě a pokud jej poslanec zná, má se ho pokusit přesunout do Dačic. Zároveň však konstatuje, že nejjednodušší variantou je zasadit se o co nejdelší setrvání stávajícího lékaře.¹¹⁵

Nyní se přesouváme do posledního roku války. Dne 5. ledna 1918 proběhla schůze zdravotního výboru. Záznam schůze se nedochoval a o její existenci víme pouze z pozvánky, kterou rozeslal předseda výboru. Na programu bylo vypsání konkurzu na uvolněné místo obvodního lékaře a vybírání příspěvků za uplynulá léta.¹¹⁶ Z toho můžeme usuzovat, že Dr. Mayer z Dačic opravdu odešel a město tedy shánělo nového lékaře. Zda město lékaře získalo nebo kdo tuto funkci zastával bohužel nemáme další informace.

¹¹² Tamtéž, fol. 338.

¹¹³ Tamtéž, fol. 339.

¹¹⁴ Tamtéž, fol. 340.

¹¹⁵ Tamtéž, fol. 331.

¹¹⁶ Tamtéž, fol. 332.

Další zpráva pochází z února. Jak víme z kapitoly o počátku války v Dačicích, na začátku tohoto měsíce proběhla na okresním hejtmanství důležitá změna. Tento úřad vedl od 9. února 1918 Jaroslav Friedrich, který se podepisoval jako c. k. správce úřadu. Dne 22. února zasílá Friedrich představenstvu list, ve kterém jim vytýká nedodržení příkazu ohledně vztekliny. Vyskytl se totiž případ, kdy byly některé osoby pokousány vzteklým psem. Podle listu měl tento pes majitele, který vzteklinu nenahlásil. Představenstvo tedy nesplnilo všechna nařízení, což se již nesmí opakovat. Správce úřadu na závěr podotýká, že všichni majitelé psů, kteří poruší nařízení o potírání vztekliny, budou příště potrestáni daleko přísněji.¹¹⁷

Na jaře se v Dačicích objevila cholera drůbeže. Okresnímu hejtmanství to bylo oznámeno na počátku března a správce Friedrich ihned poslal příkazy městskému představenstvu. V první řadě musí být zdravé kusy odděleny od nemocných a mrtvou drůbež je nutno ihned spálit. Zničený musí být i zbytky krmiva od nakažené drůbeže a její trus. Tyto věci je také možno spálit nebo je nahnout do jámy a zasypat vápnem. Zajímavé je, že vejce od nakažených kusů se mohla nadále prodávat. Před prodejem se však musela opláchnout v sodové vodě. Než budou tyto úkony provedeny, měly nákazou postižené statky zákaz vyvážení drůbeže.¹¹⁸

Jaro s sebou opět přinášelo pravidelné očkování, které opět započalo v dubnu. Instrukce a podnět k tomu zadalo okresní hejtmanství a průběh akce byl stejný jako v předcházejících letech.¹¹⁹ Nelze však zjistit, který lékař očkování prováděl.

Zprávou o očkování tato kapitola končí. Další dokumenty roku 1918 se týkají spíše poválečných organizačních problémů. Přibylo zejména žádostí o zaplacení léčebných výloh, některé ještě z doby války. Sled událostí v této kapitole je kvůli nedostatku studijního materiálu neúplný a obsahuje mnoho tzv. „hluchých míst.“ Chybí např. zprávy z října 1916 o epidemii tyfu mezi uprchlíky a úmrtí obvodního lékaře. Chybí také jakékoliv údaje o tom, zda město po odchodu Dr. Mayera sehnalo nového lékaře.

V místech, kde chybí podklady a fakta, však přiznáváme jejich nedostatek a fakta si nevymýšlíme. Místo toho se snažíme čtenáři navrhnout vlastní myšlenku či dohad, jak mohla událost pokračovat a je zde samozřejmě prostor pro diskusi. S ohledem na všechny dosud získané poznatky konstatujeme, že se městu vyhnuly větší epidemie. Jedinou

¹¹⁷ Tamtéž, fol. 375.

¹¹⁸ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, sign. 7., fol. 363.

¹¹⁹ Tamtéž, fol. 364.

epidemií byl zřejmě skrvnitý tyf mezi haličskými uprchlíky, o kterém nemáme mnoho zpráv. Dle dochovaných dokumentů tedy můžeme říci, že za první světové války byly Dačice vesměs zdravým městem.

4.2 Správa města

V této kapitole se pokusíme přiblížit finanční a potravinovou situaci města. Pro čerpání informací budou použity zápisy ze zasedání obecní rady a materiály o hospodaření města a potravinové situaci. První jmenovaný zdroj nám umožnil nahlédnout do věcí, které radní během války řešili. Vedle důležitých rozhodnutí o zásobování a válečných půjčkách probírali radní i naprosto všední záležitosti. Jmenujme např. udělování domovského práva, přidělování míst v Mariánské opatrovně či jmenování ponocného. Tím vším se pak prolínají diskuze o elektrifikaci města, návrhy a stížnosti občanů a také komunikace s dalšími institucemi.

I. Finanční situace

Dokumentů, které se týkají tématu financí je žalostně málo. My však využijeme vše, co se dochovalo a pokusíme se alespoň o částečný popis finanční situace města. Nedostupnost materiálů můžeme demonstrovat na archivním kartonu nazvaném „Obecní jmění a hospodaření s ním.“ Karton obsahuje pouze několik málo dokumentů a pouze do roku 1915. Většina dokumentů je pak víceméně nepoužitelná, protože jsou to především různé vyhlášky a nařízení. V dochovaných pramenech však byly nalezeny informace o rozpočtech města, které využijeme pro popis finanční situace města. Budeme se samozřejmě zabývat situací samotných Dačic, a nikoliv situací okresu.

Rozpočet na rok 1914 je rozdělen na příjmy, výdaje a jejich jednotlivé kategorie. U každé kategorie je zapsána skutečná částka dle posledních účtů a návrh starosty na její výši v novém roce. Starosta tak např. navrhoval výrazně snížit výdaje na zdravotnictví a zvěrolékařství, a naopak zvýšit výdaje na školství, zemědělství, silnice a vodní plochy. Zároveň snížil výši některých dávek a poplatků.

Plánované výdaje činily 43 408 korun. Příjmy města pak tvořily různé daně, dávky, poplatky, výnosy obecního jmění, příspěvek od státu a dary. Výše plánovaných příjmů byla celkem 28 945 korun. Schodek ve výši 14 463 korun měl být uhrazen 70% obecní přirážkou.¹²⁰ Tento rozpočet byl schválen počátkem března.¹²¹ Již v roce 1914 tedy nebyla finanční situace města nikterak růžová a město běžně počítalo s tím, že jeho rozpočet bude mít vcelku vysoký schodek.

¹²⁰ SOkA JH, AMD, kart. 213 Obecní jmění a hospodaření s ním (dále Obecní jmění) (1907-1915), inv. č. 269, sign. 2, fol. 419.

¹²¹ SOkA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, 3. března 1914, str. 485-486.

Údaje o roce 1915 poskytuje zápis ze schůze obecní rady. Plánován byl příjem ve výši 18 794 korun, výdaje měly být 40 649 korun. Rozpočet měl tedy schodek 21 855 korun, jehož financování bylo pokryto 100% obecní přirážkou. Plán byl poprvé předložen v červnu, ale námi uvedené sumy byly odsouhlaseny až v září. Prvotní plán dokonce počítal s mnohem vyššími čísly. Mezi výdaji se však objevila jedna vyšší částka, která měla padnout na splácení dluhu města ve výši 38 528 korun. Jeden z radních se následně nechal slyšet, že s rozpočtem sice souhlasí, avšak rád by podrobně prozkoumal, jakým způsobem tak vysoký dluh vznikl. Navrhoval, aby byly účty prozkoumány Zemským výborem, s čímž ostatní souhlasili.¹²² O tom, zda tato kontrola proběhla však nemáme žádné zprávy.

Jako další přichází na řadu rok 1916. Rozpočet na tento rok však zůstal stejný jako v minulém roce a nezměnily se ani předpokládané příjmy a výdaje. Stejně jako v minulém roce měl rozpočet schodek 21 855 korun. Pokrýt jej měla 100% přirážka ke všem přímým daním ve městě, vyloučena byla jen osobní daň z příjmu.¹²³

Rozpočet roku 1917 vykazoval výdaje ve výši 38 330 korun, příjmy byly 18 794 korun. Schodek 19 536 korun byl znovu pokryt 100% přirážkou k daním. Dostáváme se již do roku 1918. Výdaje města tehdy činily 47 929 korun, příjmy 28 509 korun. Schodek tedy činil 19 420 korun a měl být opět pokryt 100% přirážkou k daním.¹²⁴

Nyní přejdeme k válečným půjčkám. V Rakousku jich bylo vypsáno celkem osm a ve všech námi zkoumaných archiváliích jsou označovány římskými číslicemi. Tento styl číslování tedy dodržíme i při psaní této práce. Na tyto půjčky přispívali nejen úřady, ale i finanční a jiné instituce, podniky a jednotlivci. Jejich účelem bylo pokrytí válečných výdajů a upisované částky měly být navíc v budoucnu splaceny i s úroky. Půjčky byly neklamným znakem toho, že monarchie nebyla na válku připravena. Tato část podkapitoly bude spíše výčtem nudných čísel, abychom však mohli demonstrovat rozsah válečných půjček, musíme tato čísla uvést.

Informace budeme čerpat ze zápisů schůzí obecní rady a částečně z kroniky měšťanské školy. Na následujících řádcích budeme také zmiňovat členy pedagogického sboru a jejich žáky. Budeme hovořit o těch, kteří docházeli jak do obecné, tak do

¹²² Tamtéž, 14. června 1915 a 13. září 1915, str. 520-523.

¹²³ Tamtéž, 6. února, str. 548-549.

¹²⁴ Tamtéž, 18. prosince 1918, str. 594-595.

měšťanské školy. Měšťanská škola totiž převzala od 1. září 1897 správu obecné školy a měly tedy i společnou kroniku.

Na konci roku 1914 byla tedy vypsána I. válečná půjčka, kterou chtěla monarchie splatit obyvatelstvu 1. dubna 1920.¹²⁵ Následná II. půjčka byla vypsána na jaře 1915.¹²⁶ O III. půjčce, vypsané na podzim, máme již k dispozici některé údaje. Učitelé měšťanské a obecné školy na ni upsalí celkem 2 400 korun, jejich žáci 3 600 korun.¹²⁷ Ze svého fondu přispěla také Mariánská opatrovna v Dačicích a to částkou 300 000 korun. Údaj o účasti opatrovný pochází až z jednání o IV. půjčce. V archivu byla nalezena také žádost o III. válečnou půjčku¹²⁸, avšak prvními třemi půjčkami se obecní rada, alespoň dle zápisů, vůbec nezabývala a město tedy nic nepřispělo.

Na jaře 1916 byla vypsána IV. půjčka. Před začátkem jednání o výši příspěvku se radní seznámili s dopisem okresního hejtmána, který město a všechny jeho instituce vybízel, aby přispěli co nejvyšší možnou částkou. Vzhledem k finančním poměrům se radní rozhodli, že použijí peníze z chudinského fondu (12 910 korun 29 haléřů), kmenového jmění města (840 korun) a ze státních úpisů chudobince (22 200 korun). Pokud toto jmění sečteme, vyjde nám suma 35 950 korun 29 haléřů. Na IV. válečnou půjčku pak město upsallo 35 850 korun.¹²⁹ Opět se zapojila měšťanská škola, jejíž učitelé přispěli 3 700 korun a žáci 2 300 korun.¹³⁰

Konec roku 1916 přinesl další, v pořadí V. půjčku. Zasedání se však uskutečnilo až na počátku dalšího roku, tedy v lednu 1917. Město bylo v této době již hodně zadluženo, a radní se shodli, že tentokrát upíšou pouze 5 000 korun. I přesto si museli tuto částku vypůjčit u městské spořitelny.¹³¹ O účasti ve městě se pak zmiňuje školní kronika. Členové učitelského sboru přispěli 2 100 korun, žáci 2 850 korun, občané celkem 149 000 korun, městská záložna 254 000 korun a městská spořitelna dokonce 640 000 korun. Přispěla i baronka Karla Dalbergová a to částkou 100 000 korun.¹³²

Na jaře 1917 byla vypsána VI. válečná půjčka. Radní se rozhodli na ni upsat celkem 110 000 korun, které si však opět museli vypůjčit u městské spořitelny. Vzhledem

¹²⁵ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 411-412

¹²⁶ Tamtéž, str. 463-464.

¹²⁷ Tamtéž, str. 483.

¹²⁸ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479., fol. 451.

¹²⁹ SOKA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, 8. května 1916, str. 535.

¹³⁰ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 483.

¹³¹ SOKA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, 5. ledna 1917, str. 544.

¹³² SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 509.

k dosavadnímu zadlužení Dačic to byla obrovská částka. Zápis ze zasedání obecní rady končí sdělením, že: „(...)obec již ničeho více ku placení míti nebude.“¹³³ Na tuto půjčku přispěl i městský chudobinec, který upsal 20 000 korun. Údaj o příspěvku chudobince je však zmíněn až v zápisu z roku 1920.¹³⁴ Dále přispěli také učitelé, a to částkou 2 300 korun, žáci 4 900 korun, občané 123 250 korun, velkostatek 100 600 korun, městská záložna 335 000 korun a městská spořitelna 550 000 korun.¹³⁵

Podzim pak přinesl VII. půjčku a okresní hejtman žádal, aby město upsal 80 000 korun. Radní se však jednohlasně shodli na tom, že město nemohou již více zadlužit a proto navrhli, že upíšou pouze polovinu žádané částky, tj. 40 000 korun.¹³⁶ Radnice se tak dostala s hejtmanem do sporu a celá věc se nakonec projednávala u moravského zemského výboru. Výbor však dačické radní podpořil a nechal konečné rozhodnutí na nich. Radní pak na svém prosincovém zasedání rozhodli, že: „(...)vzhledem k výši dosavadních půjček a stavu jmění obce a že půjčky se stále již pateronásobnou daň, již se v obci vybírá, převyšují, se všemi hlasy přítomných ustanovuje, že se nemá na sedmou válečnou půjčku obcí města Dačic ničeho upsati.“¹³⁷

Peníze však monarchii připsali jiní. Učitelé připsali 2 000 korun, žáci 2 200 korun, občané 90 000 korun, městská spořitelna a záložna 970 000 korun, silniční výbor 43 000 korun a velkostatek 100 000 korun. Kronika měšťanské školy také uvádí, že Dačice přispěly slibovaných 40 000 korun. Zápis tedy zřejmě vznikl v době, kdy ještě nebylo jisté, zda město něco přispěje.

Na poslední a v pořadí VIII. válečnou půjčku z roku 1918, pak dle informací ze školní kroniky, přispěli učitelé částkou 1 700 korun a žáci 4 400 korun.¹³⁸ Další informace o půjčce nebyly nalezeny a dačičtí radní se touto záležitostí již vůbec nezabývali.

Dačice tedy měly po dobu války finanční problémy. Co se týče rozpočtů, je vidět, že i když příjmy města spíše klesaly, jeho výdaje se téměř nezměnily. Město se v průběhu války především značně zadlužilo a dluhy kvůli válečným půjčkám jenom narůstaly. Situace vyvrcholila tím, že se radní dostali kvůli VII. válečné do sporu s hejtmanem a žádné peníze na ni neupsali. Během války se zadlužily také jednotlivé městské ústavy a

¹³³ SOKA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, 31. května 1917, str. 557-558.

¹³⁴ Tamtéž, 21. října 1920, str. 695.

¹³⁵ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 509-510.

¹³⁶ SOKA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, 12. listopadu 1917, str. 561.

¹³⁷ Tamtéž, 15. prosince 1917, str. 573.

¹³⁸ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 541.

instituce a nesmíme zapomínat i na nemalé příspěvky od obyvatelstva. Finanční problémy pak přetrvaly až do období první republiky.

II. Záležitosti potravní a tržní

Po vypuknutí války, kdy mnoho mužů odešlo na frontu, začala zemědělská produkce stagnovat. Přispěl k tomu i nedostatek hnojiv a osiv, protože ta se před válkou z větší části do monarchie dovážela. Tato krize se nejvíce dotkla českých zemí, které v Rakousko-Uhersku patřily k největším producentům obilovin, brambor a chmele. Nedostatek surovin samozřejmě ovlivnil i potravinářský průmysl, což se projevilo na snížené produkci pivovarnických a cukrovarnických podniků.¹³⁹

Největším problémem v zázemí byla dostupnost zboží a jeho cena. Úřední orgány monarchie tento problém řešily tím, že stanovovaly nejvyšší ceny, za které se smí zboží prodávat. Porušení těchto nařízení bylo samozřejmě trestáno. Nejvyšší ceny zboží byly před válkou stanoveny §51 živnostenského řádu který byl vstoupil v platnost 1. května 1860.^{140 141} Právě z něj vycházel i seznam zboží, který byl přiložen ve zkoumaném archivním kartonu. V seznamu jsou uvedeny měrné jednotky zboží a jeho nejvyšší povolené ceny. Mimo jiné jsou zde sazby pro obilí, mouku, chléb, zeleninu, maso, palivo či alkohol.¹⁴²

Válečný konflikt je vždy spojen s nedostatkem potravin a zboží obecně. Okresní hejtmanství vydalo již 5. srpna 1914 výnos, kterým se zřizovala komise sledující ceny denních potřeb. Úkolem bylo především přijímat stížnosti obyvatelstva a podávat návrhy okresnímu hejtmanství ohledně cen zboží.¹⁴³ O dva dny později se konala schůze komise a jejím předsedou se stal starosta Josef Příhoda. Dalšími členy byly městští radní a jeden odborný učitel. Členy byli také místní řemeslníci, konkrétně pekař, kloboučník, obuvník, strojmistr a dělník. Tito lidé byli zvoleni na základě svého předsednictví v jednotlivých řemeslných sdruženích.¹⁴⁴

¹³⁹ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2014, str. 224-231.

¹⁴⁰ Zákon č. 227/1859 říšského zákoníku, Císařský patent daný 20.12.1859, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský pro celý rozsah říše

¹⁴¹ epravo.cz, a.s. 1999 [cit. 4.1.2018] dostupné z: www.epravo.cz

¹⁴² SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479., *Seznam oněch věcí, pro jichž drobný prodej se stanoví nejvyšší sazby dle §51. živnostenského řádu*, bez označení.

¹⁴³ Tamtéž, fol. 202.

¹⁴⁴ Tamtéž, fol. 204

Město také zrevidovalo své zásoby obilí a 15. listopadu byl zhotoven jejich seznam. Zde byla uvedena spotřeba města, jeho zásoby, dosavadní výše vojenského odvodu a jeho nový předpis. U výše nového předpisu bylo ještě připsáno, že toto obilí bylo před časem prodáno armádě, avšak nyní je to již povinný odvod.¹⁴⁵ Město tedy zřejmě již část svých zásob armádě prodalo a toto obilí na našem seznamu nejspíš chybí. Pro lepší přehlednost pak byla vytvořena jednoduchá tabulka. Musíme však počítat s tím, že již původní dokument započítal do zásob i dosud nevymlácené obilí a čistý výnos se tedy ve finále mohl lišit.

Tabulka č. 1 Soupis obilných zásob města Dačice pro rok 1914

(uvedeno v q)	žito	pšenice	ječmen	oves
Zásoby	1100	166	2056	2982
Spotřeba	500	100	850	2000
Zbývá	600	66	1206	982
Dodávka vojsku	760	82	70	940
Nový předpis	600	200	1200	-

Představenstvo města bylo také hejtmanem vyzváno, aby čas od času obilí u obchodníků kontrolovalo. Kvůli této kontrole pak smělo být obilí do Dačic dováženo pouze v tržní den, tedy v sobotu. Ten, kdo obilí dovezl jindy, musel nahlásit jeho množství na radnici. Nahlášení bylo možné pouze v úředních hodinách a při jejich nedodržení byl provinilci naúčtován poplatek. Porušení tohoto nařízení bylo samozřejmě trestné.¹⁴⁶ Starosta Josef Příhoda k tomu ještě připojil svou vyhlášku. Ve městě totiž byly obavy, že cizí agenti a spekulanti s obilím by mohli skoupit všechny pytle a poctiví lidé by pak pro jejich nedostatek neměli v čem mouku nakupovat a skladovat. Proto starosta obyvatele vybídl, aby žádné pytle neprodávali.¹⁴⁷

Výše sepsané zásoby obilí nebyly dostatečné a proto se 23. listopadu městská rada usnesla, že přijme preventivní opatření. Jako podpora pro obyvatele bylo tedy městem zakoupeno 20 metrických centů žita, 5 metrických centů pšenice a 5 metrických centů brambor. Nákupem byli pověřeni dva radní a peníze si město vypůjčilo z městské

¹⁴⁵ Tamtéž, fol. 269.

¹⁴⁶ Tamtéž, fol. 193.

¹⁴⁷ Tamtéž, fol. 209.

spořitelny.¹⁴⁸ Můžeme ještě zmínit, že této schůzi přidělili autoři Dějin Dačic chybné datum 19. listopadu.¹⁴⁹ Tento den se však schůze nekonala, protože se nedostavil dostatečný počet členů zastupitelstva a jednání bylo proto přesunuto až na 23. listopadu.

Dostáváme se nyní do roku 1915. Dačičtí radní se svém zasedání ze 4. února usnesli na dalším mimořádném nákupu zásob. Měl být zakoupen celkem 1 vagon pšenice, 2 vagony žita a 1 vagon ječmene. Radní se také dohodli na tom, aby bylo zakoupeno 50 metrických centrů brambor, jejichž prodejcem byl pan Havlík. Byl to pravděpodobně místní obchodník či zemědělec, protože v knize je uvedeno, že brambory musí zůstat uskladněny v jeho sklepě. Při této příležitosti bylo také zvoleno družstvo, které mělo určené zásoby zakoupit a poté spravovat, prodávat, podávat zprávy radě a předkládat účty. Finanční situace města nákupy bohužel nedovolovala, avšak stav zásob byl kritický. Město si tedy peníze vypůjčilo z městské spořitelny.

Dalším krokem zasedání byla volba funkcionářů, kteří měli za úkol sepsat stav zásob životních potřeb ve městě. Dačice byly rozděleny na dvě části a ke každé bylo přiděleno několik mužů. Starosta jim ještě připomněl, že je důležité, aby se osobně přesvědčili, že je nahlášené zboží skutečně uskladněno ve městě.¹⁵⁰

Družstvo, které mělo zakoupit vagony obilí však svůj úkol nesplnilo. Ne však vlastní vinou. Byly zakoupeny brambory od místního obchodníka a z obilí pouze 5 metrických centů pšenice a 20 metrických centů žita. Více obilí bohužel nebylo nikde k dostání.¹⁵¹

Rok 1915 byl pro život v zázemí jistým zlomem. Rostoucí potíže se zásobováním byly v dubnu vyřešeny zavedením přidělového systému. Od 11. dubna byly vydávány chlebové lístky, tzv. chlebenky. Před žněmi byl zaveden obilní monopol a vládní rozhodnutí rovněž nařídilo povinný odkup obilí. Monarchie tím chtěla získat kontrolu nad cenou obilí a jeho rozdělováním. Malá úroda však zhatila všechny plány monarchie, která již nebyla schopna zabránit existenci černého trhu. Vše vedlo k postupnému snižování přidělů a ceny na černém trhu ještě vzrostly. K chlebenkám tak přibyly moučenky, vajčenky, kávenky, šatenky a podobně. Studená zima 1916/1917 přinesla také poukázky na uhlí, tzv. uhlenky. Ale přesto se zboží, které bylo na lístek, zpravidla nedalo sehnat.¹⁵²

¹⁴⁸ SOKA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady inv. č. 103, 23. listopadu 1915, str. 510-511.

¹⁴⁹ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 272.

¹⁵⁰ SOKA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, 4. února 1915, str. 513-516.

¹⁵¹ Tamtéž, 14. června 1915, str. 519.

¹⁵² Otto URBAN, Česká společnost, *Praha 1982*, str. 580-581.

Zavedení přidělového systému bohužel není v žádném z dochovaných dokumentů nijak zmíněno. Informace o něm nejsou v zápisech ze schůzí obecní rady a nevěnuje se mu ani kronika měšťanské školy, mnohdy tak obsáhlá. Z dochovaných dokumentů víme jenom to, že probíhala čilá korespondence mezi radnicí, okresním hejtmanstvím a dalšími institucemi. Můžeme tak najít různé vyhlášky o nejvyšších cenách zboží a mnoho dotazů na tyto ceny ve městě, bohužel bez odpovědí či přípisů. My se pokusíme alespoň částečně přiblížit růst cen zboží během války v Dačicích, ale jsme omezeni malým množstvím dochovaných dokumentů. Uvedeme tedy jenom několik věcí, jejichž ceny jsou popisovány nejčastěji a zároveň je dobře vidět růst maximálních stanovených cen. Pokud nelze zjistit cenu v Dačicích na počátku války, uvedeme alespoň cenu dle §51 živnostenského řádu (v platnosti od 1. května 1860). Pokud není uvedeno jinak, jsou ceny za jeden kilogram zboží.

Začneme u obyčejného másla. Maximální cena byla před válkou stanovena na 3 koruny 60 haléřů. V listopadu 1915 to byly 4 koruny 60 haléřů, na počátku roku 1917 již 7 korun.¹⁵³ Typickým příkladem nedostatkového zboží bylo syrové sádlo. V lednu 1915 byla maximální cena 2 koruny 50 haléřů, v listopadu téhož roku 8 korun 40 haléřů. Na počátku roku 1918 činila 9 korun 60 haléřů.

Co se týká cen masa, vyhlášky o jeho ceně přesně stanovovaly, o jaké maso jde. Rozlišovaly se nejen druhy jako hovězí a vepřové, ale někdy je také uvedena např. cena masa na řízky. Zde bohužel nevíme, o který druh masa se jedná. Některá nařízení také uvádějí cenový rozdíl mezi hovězím předním a zadním, jiná zase uvádí pouze cenu hovězího a jeho druh již nerozvádí. Nevíme tedy, zda jsou námi uvedené ceny správné. Dle dochovaných záznamů tedy v lednu 1915 stál kilogram hovězího masa nejvýše 2 koruny, v listopadu téhož roku již 4 koruny 40 haléřů. Počátkem roku 1918 činila cena 8 korun 40 haléřů.¹⁵⁴ Maso také bylo během války špatně dostupné a nebylo téměř k dostání.

Růst cen se nevyhnul ani tradičnímu vánočnímu jídlu, tedy kaprům. Kilogram živé váhy stál v roce 1915 na říjnovém 2 koruny 40 haléřů, v únoru 1917 na stejném tržišti platili zákazníci 4 koruny 50 haléřů.¹⁵⁵ Podražil také alkohol. Nejvyšší cena z 1 litr

¹⁵³ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 274 a 797.

¹⁵⁴ Tamtéž, fol. 295, 358 a 755.

¹⁵⁵ Tamtéž, Tržní ceny pro trh v Dačicích 23. října 1915 – bez označení a fol. 797.

plzeňského piva byla v listopadu 1916 1 koruna 12 haléřů, na počátku roku 1918 již 2 koruny 60 haléřů.¹⁵⁶

Na závěr uvedeme cenu uhlí. Jak již bylo uvedeno výše, tuhá zima roku 1916/1917 zapříčinila vznik poukázek na uhlí. Námi uvedené ceny jsou za jeden metrický cent a cena také závisela na kvalitě uhlí. V našem případě se jedná o uhlí I. jakosti. Dle hlášení starosty ze srpna 1914 činila nejvyšší cena 3 koruny 60 haléřů. O tři roky později, tedy v srpnu 1917 to bylo již 8 korun 40 haléřů.¹⁵⁷

K výše uvedeným částkám si menší obchodníci mohli navíc přidat 10 % z ceny jako svou marži. Prodávání zboží za vyšší ceny pak bylo samozřejmě trestné. Pokud byl nepoctivý obchodník nachytán při činu, měl být dle vyhlášek potrestán nejen on, ale i zákazník, který tuto cenu chtěl zaplatit.

Co se týče kvality potravin a zboží obecně, necháme zaznít obecní kroniku. Zde se píše, že většina výrobních surovin byla v továrnách vyměněna za nekvalitní náhražky. Dle názoru kronikáře tyto náhražky: „(...) *nestály však za nic a byly nesmyslně drahé!*“ Ceny některých věcí vystoupaly do takové výše, že bylo téměř nemožné si je koupit. Mýdlo bylo tak drahé, že si jej lidé raději vařili sami. Kronika uvádí i některé ceny, bohužel bez datace. Tak např. metr obyčejného plátna stál 30 korun, pár obyčejných bot 400 korun. Pokud si ženy a dívky chtěly nechat ušít nové šaty, zaplatily za metr látky i 600 korun. Dozvídáme se také, že kilogram bílé mouky stál „*pod rukou*“ až 15 korun.¹⁵⁸

Nabízí se porovnání cen na černém trhu s cenami oficiálními. Bohužel nevíme, kterou mouku měl kronikář na mysli. Výnosy totiž rozlišovaly nejen druh, ale i způsob použití mouky a její jakost. Byl tedy cenový rozdíl mezi moukou na vaření, chlebovou moukou a moukou určenou k pečení. My máme k dispozici pouze údaj o nejvyšších cenách z ledna 1916. Nejlevnější tehdy byla žitná mouka, která měla stát maximálně 48 haléřů za kilogram. Nejdražší byla pšeničná mouka na pečení a stála 1 korunu 18 haléřů. Ceny ostatní druhů se pohybovaly v tomto rozmezí.¹⁵⁹

Cena mouky na černém trhu však zřejmě byla vysoká tak, jak to popisuje obecní kronika. Podobné údaje totiž uvádí i kronika měšťanské školy. Zde se uvádí, že na konci války byla cena jednoho kilogramu mouky na černém trhu 5-12 korun. Zmiňuje se také o

¹⁵⁶ Tamtéž, fol. 671 a 813

¹⁵⁷ Tamtéž, fol. 281 a 748.

¹⁵⁸ SOKA JH, AMD, Pamětní kniha města Dačic I. díl, bez inv. č., str. 134.

¹⁵⁹ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 680.

cenách obilí. Úředně stanovená cena pšenice a žita byla 60 korun za metrický cent. Cena na černém trhu pak činila 120-200 korun.¹⁶⁰

Po dobu války byly také vydávány různé informační letáky, které obyvatelstvu udílely výživové rady. V lednu 1915 tak c. k. ministerstvo vnitra vydalo list s názvem „*Kterak má obyvatelstvo se žíviti za války.*“ Uvádí, že za neutěšenou situaci mohou nepřátelé, kteří se snaží monarchii vyhladovět. Rozebrány jsou také nedostatkové potraviny. Dozvíme se tak, že konzumace masa se většinou přeceňuje a lze jej nahradit jinými výživnými potravinami např. sýrem, mlékem a moučnými jídly. Nedožedené zbytky masa pak nesmí lidé za žádnou cenu vyhazovat, protože z nich mohou připravit chutné polévky a omáčky. Při vaření také není nutné používat sádlo a různé oleje. Smažené jídlo neprospívá zdraví a lepšími způsoby přípravy jsou pečení a vaření. Lidé mají jíst především luštěniny, brambory a zeleninu. Na závěr jsou rovněž sepsány rady, jak správně topit a spotřebovat při tom co nejméně paliva.¹⁶¹

Zajímavým dokumentem je také návod na využití jetele z roku 1917. Šetřivé hospodyňky ho mohou v časech nedostatku připravit stejně jako špenát. Čerstvý a neuvadlý jetel lidem neuškodí a obsahuje výživné látky.¹⁶² Téma potravinové situace během války je v Dačicích špatně zdokumentováno. Přispívá k tomu zejména fakt, že dochované dokumenty nereflektují zavedení přidělového systému. I přes tento nedostatek nám výše uvedené informace pomohly alespoň nastínit základní problémy s potravinami za války a sesbírány jsou i některé informace o městě.

¹⁶⁰ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 542.

¹⁶¹ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 276.

¹⁶² Tamtéž, fol. 717.

4.3 Život v zázemí

I. Sbírkové akce

Neodmyslitelnou součástí první světové války byly nejrůznější sbírkové akce. Ty byly ve městě hojně propagovány a hejtmanství vždy ve svých listech požadovalo co nejlepší výsledky. O sbírkách se městské představenstvo samozřejmě dozvědělo vždy s předstihem a společně se zprávou o konání zpravidla obdrželo i příslušné vyhlášky či propagační plakáty. Stávalo se také, že informace o konání sbírky zaslalo více nadřízených orgánů najednou. V archivních záznamech však většinou chybí údaje o výši vybraných prostředků.

Mnoho sbírek proběhlo také ve školách. Uvedeme jenom několik příkladů, protože se akce často opakovaly. Žáci pravidelně sbírali léčivé byliny a listy nebo prázdné skleněné lahve.¹⁶³ Často také chodili na žaludy a kaštiny¹⁶⁴, ale probíhaly mezi nimi i finanční sbírky na dobročinné účely, jako byla např. sbírka na protézy pro válečné invalidy či sbírka pro Červený kříž.¹⁶⁵ Žáci také často při sbírkových akcích pomáhali, nosili pokladničky atp.

Na jednu z prvních akcí upozornil představenstvo list od Červeného kříže ze 7. srpna 1914. Místní pobočka chtěla uspořádat sbírku mezi občany a prosila, aby byly vyvěšeny přiložené letáky. Městská rada byla také požádána o příspěvek. Vybrané peníze pak měly být společně se jmény dárců zaslány předsedkyni zdejší pobočky paní baronce Heleně z Dalbergu.¹⁶⁶ Informace o množství vybraných peněz a zda něco přispěla i městská pokladna však nebyly nalezeny.

Sbírkovou akcí byly také Vánoce v poli, což byla akce úřadu pro válečnou péči. Při této příležitosti mělo obyvatelstvo přispět svými peněžitými dary a prostředky měly být využity ke zpříjemnění situace vojáků, kteří byli o vánočních svátcích na frontě. Na první takovou akci upozornil představenstvo obce okresní hejtman listem ze 7. listopadu. Obyvatelstvo musí být o sbírce neprodleně informováno a vybrané dary se společně se seznamy dárců zašlou na okresní hejtmanství. Celá akce pak musí být provedena co nejrychleji, aby bylo možné dárky včas doručit na frontu. V závěru hejtman podotýká, že

¹⁶³ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 403-405.

¹⁶⁴ Tamtéž, str. 510.

¹⁶⁵ Tamtéž, str. 401.

¹⁶⁶ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 223.

při objednávání dárků bude brán zřetel na výrobní odvětví, která kvůli válce nemají možnost vyrábět.¹⁶⁷ Další údaje o této sbírce bohužel nejsou k dispozici.

V listopadu také hejtman vyzývá představenstvo města a správy škol ke sbírání kostí. Monarchie totiž měla nedostatek umělého hnojiva. Suroviny na jeho výrobu byly zámořského původu a nebylo je tedy možné dovážet. Jako náhrada měla sloužit kostní moučka a představenstvo tedy dostalo za úkol organizovat sběr a prodej kostí. Odpověď hejtmanovi byla velice stručná: „*Kosti se prodávají obchodníkům a sbírají se v každé domácnosti, na zmar nepřijdou žádné.*“¹⁶⁸

Přesouváme se do roku 1915. Koncem roku byla provedena sbírka s názvem „*Milodary pro naše válečné zajatce v Rusku.*“ Akci oznámil hejtman 9. prosince s tím, že má být informace ihned vyvěšena a osobním vlivem má být působeno na zdar této vlastenecké akce. O provedení celé akce pak hejtmanství požaduje zprávu.¹⁶⁹ Výsledek sbírkové akce však není možné z dostupných pramenů předložit. Chybí rovněž zprávy o dalších sbírkových akcích v tomto roce.

Další byla akce s názvem „*Časopisy a humoristické listy pro sbory v poli stojící.*“ Ta proběhla již v novém roce 1916 a list z hejtmanství je datován na 14. února. Hejtman v úvodním odstavci chválí pluky, jejichž vojáci jsou z Moravy a popisuje jejich chování jako vesměs udatné. Tyto pluky dostávají některé noviny, které vycházejí v zázemí, ale chybí jim přímý kontakt s jejich krajem. Vojákům schází především lokální noviny, humoristické a obrázkové časopisy, které mají na jejich duši dobrý vliv. Proto se představenstvo města vybízí, aby již přečtené tiskoviny sbíralo a zasílalo je na hejtmanství, které zařídí jejich doručení příslušným vojenským útvarům. Zasílány mají být pouze časopisy, které jsou redigovány vlasteneckým směrem. Připojen byl i seznam zvláště žádaných časopisů: „*Lidové noviny, Humoristické listy, Den, Ochrana, Ilustrovaný svět, Budoucnost, Hlas, Moravské noviny.*“¹⁷⁰

Na jaře proběhl Týden Červeného kříže, který trval od 30. dubna do 7. května. Akci prezentoval velký barevně vytištěný plakát, který připomínal zejména zásluhy této organizace. Rakouská společnost Červeného kříže vydala podle plakátu více než 12 milionů korun na válečná zdravotní opatření a 6 milionů korun na léky a obvazy.

¹⁶⁷ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, sign. 1, fol. 450.

¹⁶⁸ SOKA JH, AMD, kart. 326 Spolky, politické strany (1910-1922), inv. č. 493, sign. 2c/7-7, fol. 73.

¹⁶⁹ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, sign. 1, fol. 459.

¹⁷⁰ Tamtéž, fol. 471.

Veškeré pobočky v monarchii také provozují více než 900 nemocnic a útulků. Na závěr letáku je výzva obyvatelstvu: „*Dejte žákům, kteří k Vám přijdou, své členské přihlášky a peněžité dary do sběrníček.*“¹⁷¹ Zápis ze schůze Červeného kříže nám pak říká, že se podařilo vybrat celkem 520 korun 66 haléřů.¹⁷²

V létě tohoto roku ministerstvo orby iniciovalo sběr kopřiv. Během války byl totiž zdokonalen způsob získávání kopřivového vlákna a očekávalo se, že by mohlo nahradit bavlnu. Představenstvo města bylo s touto událostí seznámeno hejtmanovým listem z 9. srpna. Zde se můžeme dočíst, že většina divoce rostoucích kopřiv je již sklizena a vzhledem k roztroušení míst, kde kopřivy ještě rostou, je jejich zužitkování velice těžké a také drahé. Obyvatelé se proto vyzývají, aby rostliny sbírali a pokud možno přispívali k jejich růstu. To platilo zejména na majitele lesů, kde se kopřivám obecně daří. Sběr kopřiv měl také sloužit jako snadný přivýdělek. Za 100 kg kopřiv, stonky a listy musely být uloženy zvlášť, bylo vypláceno 6 korun. Město se do letního sběru pravděpodobně nezapojilo, protože na zadní straně listu je stručný přípis: „*Kopřivy zde žádné nejsou.*“¹⁷³

Na podzim 1916 pak ve dnech 4. až 8. října proběhly obětní dny. Představenstvo města o nich bylo informováno již na konci srpna¹⁷⁴ a podnětem k uskutečnění akce byly jmeniny císaře Františka Josefa I. Případný výtěžek si pak měly rozdělit hned tři instituce a to: Invalidní fond úřadu pro válečnou péči, c. k. rakouský vojenský vdovský a sirotčí fond a Rakouské sdružení pro potírání tuberkulózy. Sbírkou měl na starosti místní komitét, kterému asistovali zástupci duchovenstva, učitelstva a starší školní žáci. Poslední jmenovaní pak obcházeli město s podpisovými archy a pokladničkami. Přispěvatelé si mohli za 20 haléřů zakoupit úřední odznak a měli také možnost podat si členskou přihlášku do c. k. rakouského vojenského vdovského a sirotčího fondu.¹⁷⁵ Na výběr bylo několik druhů členství, které se lišily především výší členských příspěvků.¹⁷⁶

Připraveny byly také dva druhy odznaků určené pro obce, místní komitety a občanské spolky. Jejich cena byla 10 a 5 korun. Zakoupení těchto odznaků zprošťovalo jejich držitele od dalších darů při obětních dnech.¹⁷⁷ Pro sepsání výsledků použil komitét předpřipravený formulář, jehož kopie se naštěstí zachovala. Žáci vybrali 380 korun

¹⁷¹ SOkA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, fol. 319.

¹⁷² SOkA JH, ČSČK, Zápisy ze schůzí, inv. č. 1, kniha č. 1, 14. srpna 1916.

¹⁷³ SOkA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 485.

¹⁷⁴ SOkA JH, AMD, kart. 362 Různé, spolky atd. (1912-1937), inv. č. 506, fol. 40.

¹⁷⁵ Tamtéž, fol. 35.

¹⁷⁶ Tamtéž, fol. 43.

¹⁷⁷ Tamtéž, fol. 39.

81 haléřů a prodalo se také 400 úředních odznáčků v hodnotě 80 korun. Dačičtí také rozšířili řady členů vdovského a sirotčího fondu, protože 7 lidí vyplnilo přihlášky a zaplatilo odpovídající členské příspěvky.¹⁷⁸

Přesouváme se nyní do roku 1917. V létě upozornil hejtman městské představenstvo, že vojáci na frontě opět potřebují podporu od obyvatelstva. V současné době, kdy je většina mužstva v zákopech v tzv. poziční válce, postrádají vojáci zábavu a rozptýlení. K tomu jim mají znovu pomoci místní noviny a časopisy. Hejtman tedy vyzývá představenstvo, aby tiskoviny od obyvatel sbíralo a posílalo je na adresy příslušných pluků.¹⁷⁹ O tom, zda sběr novin proběhl však nemáme žádné zprávy.

Zřejmě nejrozsáhlejší akce se uskutečnila na podzim. Městský výbor obdržel v září dopis od c. k. fondu pro vdovy a sirotky po rakouských vojínech, přesněji od jeho českého odboru. List informoval o všeobecných sbírkových dnech, které se budou na Moravě konat od 14. do 16. října. Výtěžek byl určen ve prospěch pozůstalých po českých vojínech na Moravě, tedy pro vdovy a sirotky. Lidé pak měli v závislosti na výši příspěvku obdržet květinu, odznáček či uměleckou pohlednici s obrazem císaře a císařovny.¹⁸⁰ Na tuto akci upozornil představenstvo města také list zemského výboru z 22. září¹⁸¹ a list okresního hejtmána Fröhliche z 25. září.¹⁸² Zde můžeme poznamenat, že dopis od hejtmána byl založen chybně. Hejtmanův list je datován na 25. září 1917 a přitom byl vložen v kartonu pro rozpětí let 1918-1937.

Příložený plakát, který byl vyvěšen na úřední desce, směřuje své prosby především na milosrdnost lidí a je adresován: „*České veřejnosti!*“ Na plakátu nechybí vzletné fráze o dobrotivosti lidu a o potřebě velkých finančních prostředků. Vybrané peníze budou použity na výchovu a záchranu sirotků, kteří jsou společně s další mládeží budoucností našeho národa. Organizátoři píší, že právě proto je tato sbírka nejen projevem milosrdenství ale doslova národní povinností. Na závěr je uvedeno, že sbírky budou letos prováděny odděleně podle národností. Všechny prostředky vybrané českým odborem tedy dostanou výlučně české vdovy a sirotci. Jedna čtvrtina výtěžku připadne sirotčím spolkům, zbytek obdrží pozůstalí po padlých vojínech.¹⁸³

¹⁷⁸ Tamtéž, fol. 41.

¹⁷⁹ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 508.

¹⁸⁰ Tamtéž, fol. 515.

¹⁸¹ Tamtéž, fol. 512.

¹⁸² SOKA JH, AMD, kart. 334 Vojenské věci (1918-1937), inv. č. 494, sign. 1, fol. 24.

¹⁸³ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 510.

Město obdrželo pro sbírkové dny i návod ve formě malé brožurky. Dle instrukcí musely obce vytvořit místní výbory, které měly v první řadě za úkol opatřit dostatečné množství pokladniček, květin, odznáček, pohlednic a sběrných listin. Pohlednice s císařským párem nakonec lidem nabízeny nebyly, protože je tiskárna dodala ve špatné kvalitě a fond pro vdovy a sirotky je byl nucen vrátit. Zpozdila se i dodávka velkých květin, které se měly prodávat za 1 korunu. K dispozici byly pouze menší květiny, které se svazovaly do větších kytic.

Den před začátkem, tedy 13. října 1917, roznesli dospělejší žáci svolání do všech domácností. Ve sbírkových dnech byli pak obyvatelé žádáni o finanční příspěvky a mohli si zakoupit výše zmíněné odznáčky, za které však museli přispět minimálně 20 haléřů. Po skončení akce provedl výbor zúčtování a vybrané peníze byly odeslány společně se zbylými propagačními materiály a závěrečnou zprávou.¹⁸⁴

Samotná závěrečná zpráva či její kopie se sice nedochovaly, ale výsledky lze vyčíst z jiných dokumentů. První z nich byl vložen v jiném archivním kartonu s vojenskými věcmi a je to zřejmě kopie výše zmíněného dopisu od c. k. fondu pro vdovy a sirotky. Na jeho zadní straně je přípis starosty, datovaný na 3. ledna 1918. První část sbírky, shromážděná žáky místních škol, činila 399 korun 9 haléřů a byla odvedena c. k. fondu pro vdovy a sirotky. Městské představenstvo se také přičinilo a nasbíralo 191 korun 20 haléřů. Tuto částku odeslalo do Brna České zemské komisi pro ochranu dětí a péči o mládež.¹⁸⁵ Obyvatelstvo tedy přispělo celkem 590 korun 29 haléřů a tuto částku potvrzuje i další přípis na jiném dokumentu.¹⁸⁶

Fond pro vdovy a sirotky po této akci zaslal další dopis. Zde oznamuje, že byla zřízena zemská odbočka pro Moravu. V rámci toho žádá městskou radu, aby uvážila zřízení okresní odbočky tohoto fondu v Dačicích. Odbočka by byla přidružena k dosavadnímu sirotčímu spolku a za nějakou dobu by se mohl přidružit i odbor válečných žen, který je však prozatím ve fázi plánování.¹⁸⁷ Ve městě pak byla založena okresní úřadovna vojenského fondu pro vdovy a sirotky. Máme o ní pouze jednu zprávu, kterou jsme však zařadili do jiné podkapitoly.

¹⁸⁴ Tamtéž, fol. 511 a 514.

¹⁸⁵ SOKA JH, AMD, kart. 334 Vojenské věci (1918-1937), inv. č. 494, fol. 22.

¹⁸⁶ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 511

¹⁸⁷ Tamtéž, fol. 516.

Bezprostředně po této sbírce byl hejtmanem vyhlášen sběr prádla pro vojáky v poli. Žáci obecní školy byly pověřeni, aby ve dnech 16., 17. a 20. října tuto sbírku provedli. Ve městě se vybralo 24 kilogramů prádla a vše se vešlo do pěti balíčků, které byly 26. října odeslány do Vídně.¹⁸⁸

S nadcházející zimou se opět opakovala sbírka Vánoce v poli, na kterou upozornila Úřední sběrna věcných darů v Brně již koncem září 1917. Ta patřila pod Úřad pro válečnou péči, což byla instituce c. a k. ministerstva války. V dopise se nejen stanovují úkoly, ale je zde i menší bilance dosavadních úspěchů. Brněnská sběrna má za úkol podarovat 25 tisíc důstojníků a mužů a několik tisíc vojáků ve spojeneckých armádách. Do této doby darovalo obyvatelstvo skoro tři miliony kusů drobných věcí v hodnotě 700 000 korun. Vojáci od obyvatelstva potřebují především hygienické, psací a kuřácké potřeby, ale ocení i různé sladkosti, menší hudební nástroje, zpěvníky a různé hry jako jsou šachy či karty. Všechny dary pak měly být zaslány do Brna do 30. října.¹⁸⁹ Před začátkem sbírky na ni upozornil představenstvo města i hejtman Fröhlich, konkrétně 13. října. Zde vybízí představenstvo i školy, aby se přičinily o co největší zdar této sbírky. V závěru se ještě zmiňuje o přiložených letáčích, které se bohužel nedochovaly.¹⁹⁰ Totéž platí o zprávách s výsledky celé akce.

Ocitáme se nyní v poslední roce světové války, tedy v roce 1918. Ve dnech 9. až 12. května proběhly ve městě Dny ochrany kojenců a iniciovala je Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v markrabství Moravském. Plakát se ve městě objevil již v dubnu a hovořilo se zde především o klesající porodnosti, která v průběhu válečných let samozřejmě klesala. Tak např. o roce 1916 plakát uváděl, že: „(...)tento rok však již zemřelo o 8.985 lidí více než se narodilo. Kdyby tento poměr z roku 1916 (a rok 1917 vykazuje poměr ještě horší) potrval rok co rok, nezbude na Moravě za 292 let z jejich 2,622,297 obyvatel živé duše.“

Aby bylo možné tento stav zlepšit, bude uspořádána sbírka. První den, 9. května, se bude vybírat po domech a v neděli 12. května budou uspořádány květinové dny. Mimo to měla být také pořádána dobročinná představení, sbírky u bank a peněžních ústavů. Výdělek bude rozdělen na třetiny, které si rozdělí Ústřední ústav pro kojence a matky

¹⁸⁸ Tamtéž, fol. 488.

¹⁸⁹ Tamtéž, fol. 499.

¹⁹⁰ Tamtéž, fol. 513.

v Brně, Česká zemská komise a sirotčí spolky.¹⁹¹ Peníze opět vybírali žáci z místních škol a nashromáždili celkem 346 korun.¹⁹²

Dne 18. května 1918 ohlásil hejtman sbírku prádla pro vojáky, kteří se vraceli z válečného zajetí. Potřeba byly zejména mužské košile a spodní prádlo. Odevzdat jej měly domácnosti, které ho mohly postrádat. Vzhledem k omezenému rozsahu akce však podle hejtmána nebylo nutné věc veřejně oznamovat obyvatelstvu a při sběru prádla měli stejně jako v minulém roce pomoci žáci obecních škol. Prádlo má být sesbíráno v co nejkratší době a do 15. června musí být hejtmanovi oznámen výsledek. Na zadní straně listiny je ještě připojen přípis tohoto znění: „*Podává se zpráva, že následkem toho, že se zde již jedna sbírka prádla konala, při které každý, kdo co odevzdati mohl, odevzdal a pak z příčiny, že veškeré potřebné druhy prádla už docházejí a zásoby vyčerpány jsou, nepodařilo se nějaké prádlo (...) pro vojáky z válečného zajetí získati.*“¹⁹³ Díky tomuto přípisu tedy máme informaci, že se sbírka vůbec nekonala.

Na podzim, konkrétně na 12.-18. října, bylo naplánováno opakování sbírky pro vdovy a sirotky. Městské představenstvo na tuto událost upozornil jak Moravský zemský výbor (2. října)¹⁹⁴, tak i c. k. správce úřadu Friedrich (8. října).¹⁹⁵ K listu zemského výboru byla navíc přiložena složanka s předvyplněným číslem účtu.¹⁹⁶ Celá událost měla mít podobný průběh jako v minulém roce, avšak zprávy o jejím výsledku se nedochovaly.

Poslední válečnou sbírkou v Dačicích byl 2. den válečných hrobů v Rakousku. Správce Friedrich v listu z 23. října píše, že akce bude probíhat stejně jako v loňském roce. Podotýká také, že se v minulém roce některé obce kvůli pozdnímu vyrozumění nezúčastnily. Správce očekává, že se letos zúčastní všechny obce. Nutno dodat, že se o této události v roce 1917 nedochovala žádná zpráva. Nelze tedy přesně říci, zda se Dačice první sbírky zúčastnily.

Celá akce proběhne od 31. října do 3. listopadu a město má za úkol pomoci při její organizaci. Je třeba ustanovit místní výbory, které zakoupí speciální odznaky, květiny, pohlednice a hřbitovní kvítí. V závislosti na výši příspěvku pak obyvatelé obdrží některé z vyjmenovaných věcí. Jedna čtvrtina čistého výnosu bude věnována na hroby ve vlastní

¹⁹¹ SOkA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, fol. 372.

¹⁹² SOkA JH, AMD, kart. 362 Různé, spolky atd. (1912-1937), inv. č. 506, fol. 54.

¹⁹³ SOkA JH, AMD, kart. 334 Vojenské věci (1918-1937), inv. č. 494, fol. 36.

¹⁹⁴ Tamtéž, fol. 19.

¹⁹⁵ Tamtéž, fol. 8.

¹⁹⁶ Tamtéž, fol. 27.

zemi, zbytek bude určen pro hroby na bojištích. Na závěr Friedrich vyzývá farní úřady, aby byly při sbírce nápomocny. Je také nutné, aby byl účel sbírky vlastenecky vysvětlen obyvatelstvu.¹⁹⁷ O tom, zda se sbírka uskutečnila a kolik bylo vybráno peněz však nemáme žádné zprávy.

Jak již bylo řečeno v úvodu podkapitoly, sbírky byly pevně spjaty s životem v zázemí. Většinou se však nedochovaly zprávy o výsledcích. Z několika mála dochovaných dokumentů však vidíme, že lidé přispívali vcelku hojně. Okresní hejtman Fröhlichsthal ve svých listech často zdůrazňoval, že povinností občanů je přispívat na tyto akce. Při čtení některých jeho dopisů sílí ve čtenáři pocit, že v očích hejtmana nejspíš ani nebyl rozdíl mezi dobročinnou sbírkou a povinností. Solidarita lidí je ovšem založena na dobrovolnosti a pokud tomu tak není, ztrácí svůj smysl. Podle Pamětní knihy města byl hejtman Fröhlichsthal mezi lidmi neoblíbený. Pokud se i v osobním styku vyjadřoval stejně jako v některých svých pokynech ke sbírkovým akcím, nezbývá nám než s kronikářem souhlasit.

II. Školství

Stejně jako jiné oblasti, bylo i školství poznamenáno válkou. Některé školy musely být pro nedostatek financí uzavřeny, v těch dosud otevřených pak chyběli učitelé. Před válkou v Dačicích působily: škola obecná, škola měšťanská, pokračovací hospodářská škola a zimní hospodářská škola. Rozdíl mezi obecnou a měšťanskou školou spočívá v tom, že druhá jmenovaná tvoří vyšší stupeň té první.

Kapitolu musíme začít obecnou školou, která má sice svou vlastní kroniku, ale poslední předválečný zápis pochází z 1. září 1897. Tímto datem totiž přešla pod společnou správu s měšťanskou školou. Tento stav trval až do školního roku 1919/1920, kdy se správy škol opět rozdělily. Situace obou institucí se tedy zaznamenána v jedné kronice.¹⁹⁸

V obou školách byl největším problémem nedostatek učitelů. Ve školním roce 1914/1915 pravidelně vyučovali pouze ředitel Karel Kamenář, katecheta a dvě učitelky. Další pedagogové vyučovali nepravidelně, protože vypomáhali na jiných školách nebo byli povoláváni na okresní hejtmánství „*ku konání nutných prací.*“ Jeden z těchto učitelů pak v květnu 1915 narukoval. Ředitel do kroniky zapsal, že výše popsané skutečnosti

¹⁹⁷ Tamtéž, fol. 10.

¹⁹⁸ SOkA JH, fond Národní a střední škola Dačice, Kronika školy Dačické I. (obecná škola), str. 129-130.

zkomplikovaly především sestavování rozvrhů, jednotlivé třídy musely být různě spojovány a výuka se často přesouvala. Učitelé, kteří pracovali na hejtmanství také nikdy dopředu nevěděli, kdy budou ze školy odvoláni a jak dlouho bude práce mimo školu trvat. Pro příklad můžeme uvést, že jeden z učitelů strávil práci na hejtmanství 131 a půl dne. To vše v jednom školním roce.¹⁹⁹ Měšťanská škola se také potýkala s nedostatkem dřeva na otop a vyučování bylo v zimních měsících často přerušováno.²⁰⁰

Kromě toho se zvýšila také absence žáků. Žáci museli za války doma pomáhat více než jindy, a proto často vyučování zanedbávali. To se pak odrazilo i v jejich špatném prospěchu. Kromě něj však klesala i morálka a z různých stran byla narušována i bezpečnost žactva. Tak např. v létě 1915 si ředitel měšťanské školy stěžoval školní radě na nešvary na tržišti. Město prý povoluje různým potulným lidem a majitelům kolotočů pobyt na tržišti a kvůli tomu: „*Hlukem trpí za dne vyučování, večer a v neděli po celé odpoledne hrají kolovrátky, mládež láká se zpěvem mnohdy necudných písní a svádí se k utrácení peněz, nezřídka nepoctivě získaných.*“²⁰¹

Problémy s kázní trvaly po celou válku a projevovaly se především u dětí z chudších rodin. Tyto děti byly většinou podvyživené a kvůli tvrdé práci zanedbávaly domácí úkoly a přípravu. Pokud někdy přišly do školy, byly tělesně i duševně vyčerpané, chovaly se surově a vyučování je nezajímalo. Škola musela řešit mnoho stížností na prohřešky žáků, avšak nejhorším z nich byla krádež. Dva chlapci z 2. třídy měšťanské školy okradli koncem září 1915 místního občana. Ukradli mu: „*105 korun 40 haléřů, tři balíčky čokolády, 15 kousků cukrovinek, dvoje hodinky a nůž.*“ Poté odjeli vlakem do Telče na nákupy. Vlakem se pak dostali až do Vídně, kde však jednoho z nich zadržela policie a poslala ho zpět do Dačic. Druhý chlapec se z Vídně přesunul do Brna, kde chtěl zůstat u příbuzných, ale i on byl nakonec poslán zpět.

Jeden z výše zmíněných chlapců byl také usvědčen z toho, že v létě společně s dalším kamarádem okradl dačického hokynáře o 140 korun. Vzhledem ke stáří všech provinilců byl jejich čin kvalifikován pouze jako přestupek. Jeden chlapec byl potrestán 7 dny v obecním vězení, zbylí dva dostali pouze domácí vězení na 14 a 7 dnů. Jejich rodičům bylo ještě soudcem sděleno, že pokud budou chlapci znovu chyceni při porušování zákona, umístí je soud do polepšovny. Jeden z našich provinilců tam později

¹⁹⁹ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 390-393.

²⁰⁰ Tamtéž, str. 513.

²⁰¹ Tamtéž, str. 394-395

skutečně skončil, protože na počátku roku 1916 ukradl s jedním ze starších spolužáků cizí boty.²⁰²

I přes výše zmíněné problémy se žáci po celou dobu války zapojovali do nejrůznějších akcí ve městě. Pomáhali při sbírkách, učili se pěstovat zeleninu²⁰³ a účastnili se významných mší (vyprošení vítězství rakouských zbraní či smuteční mše při úmrtí Františka Josefa I.)²⁰⁴ Učitelé pro žáky připravili i oslavu na dobytí Černé Hory.²⁰⁵ Všechny akce se konaly pod dohledem učitelů, kteří také žákům objasňovali význam válečných událostí a vysvětlovali např. význam válečných půjček. Chlapci si pak v hodinách tělocviku vyzkoušeli vojenské cvičení, pochody a povely, dívky v hodinách ručních prací šily prádlo pro vojáky.²⁰⁶ Zároveň byli žáci soustavně vedeni k lásce k monarchii. Můžeme tak najít zápis: „*Láska a oddanost k Jeho Veličenstvu a ke trůnu i k vlasti pěstovány byly při každé vhodné příležitosti způsobem věku dětí přiměřeným, zvláště ovšem při vyučování.*“²⁰⁷

Nyní přejdeme k Pokračovací průmyslové škole v Dačicích. Abychom mohli vysvětlit její situaci, vrátíme se na okamžik na samý počátek války. Po jejím vypuknutí musely všechny státní instituce začít šetřit, což se týkalo i ministerstva veřejných prací, které spravovalo obor živnostenského vzdělávání. Ministerstvo se rozhodlo ušetřit prostředky tím, že pozastavilo financování pokračovacích živnostenských škol. Ukončena byla i podpora od místodržitelství a provozovatelům škol bylo doporučeno, aby školní rok 1914/1915 vůbec nezačínali. Situaci také komplikoval nedostatek učitelů. Kvůli zmíněným problémům tedy v tomto školním roce výuka vůbec neproběhla.²⁰⁸

V průběhu tohoto roku pak ministerstvo veřejných prací začalo poskytovat některým živnostenským školám finanční příspěvky. Ty však byly spojeny s určitými podmínkami a jednou z nich bylo uhrazení schodku. Podmínky nejsou nijak rozvedeny a můžeme se pouze domýšlet, že šlo o uhrazení schodku v rozpočtu školy. To finanční poměry školy nedovolovaly a výuka ve školním roce 1915/1916 opět neproběhla.²⁰⁹ Kvůli

²⁰² Tamtéž, str. 454-455.

²⁰³ Tamtéž, str. 515.

²⁰⁴ Tamtéž, str. 399 a 507-508.

²⁰⁵ Tamtéž, str. 467.

²⁰⁶ Tamtéž, str. 411-430 a 509.

²⁰⁷ Tamtéž, str. 398.

²⁰⁸ SOKA JH, fond Základní odborná škola Dačice, Kronika pokračovací průmyslové školy Dačice, bez inv. č., str. 199-122.

²⁰⁹ Tamtéž, str. 123-126.

nedostatku financí a chybějícím učitelům se neučilo ani po zbytek války²¹⁰ a výuka byla obnovena až ve školním roce 1919/1920.²¹¹

Jako poslední přichází na řadu zimní hospodářská škola. V kronice jsou však pouhé dva zápisy s válečným datem. První je zápis ze 4. května 1916, který provedl ředitel Ivan Čížek. Ten oznamuje, že po dlouhých letech vyučování odchází ze školství, avšak chybí informace o tom, kdo ho nahradil. Druhý záznam pochází z roku 1917 a podle něj byl ve zdejšímu ústavu ve dnech 4. a 5. září pořádán kurz zavařování ovoce a zeleniny.²¹² Ve škole tedy zřejmě probíhala normální výuka, avšak o zápisy do kroniky se nikdo nestaral. Stránky kroniky nejsou číslovány, a tak v poznámce uvádíme čísla snímků ze stránek digitálního archivu Státního oblastního archivu Třeboň, kde je kronika dostupná.

Tato podkapitola je bohužel ochuzena o některé informace, které jsou obsaženy v nepřístupných archivních fondech. Při psaní této práce byly nepřístupné fondy: Okresní péče o mládež, Místní školní rada a Italská škola Dačice. Poslední jmenovaný fond obsahuje informace o výuce dětí italských uprchlíků, kteří přišli do města v květnu 1915. Informace o školství byly tedy čerpány zejména ze školních kronik. I když je většina zápisů nedostatečných, je tu jedna výjimka a tou je kronika měšťanské a obecné školy. Informace v ní obsažené pomohly nejen vytvořit tuto podkapitulu, ale zároveň doplnit informace o událostech ve městě. Tato kronika bude ještě několikrát zmíněna a patří jí díky za to, že jsme s její pomocí mohli alespoň obecně popsat situaci některých školáků v Dačicích.

III. Sírotci a chudina

Následující záležitost je v Dačicích špatně zdokumentována. Pro zlepšení přehlednosti však byla tomuto tématu vyčleněna samostatná, i když krátká, podkapitola. Bude zde popsán i sirotčí spolek, který jsme pro jeho zvláštní činnost oddělili od ostatních spolků. Informace o tématu byly čerpány z dvou archivních kartonů, ale nutno přiznat, že mnoho dochovaných dokumentů vůbec neobsahuje informace o městě či dačickém okrese. Dochovaly se především různé jednacích řady a stanovy různých institucí či dopisy a informace od jiných orgánů (c. k. rakouský fond pro vdovy a sirotky a Česká zemská

²¹⁰ Tamtéž, str. 127 a 129.

²¹¹ Tamtéž, str. 131.

²¹² SOKA JH, fond Zemská zimní hospodářská škola Dačice, Památní kniha zimní hospodářské školy v Dačicích, bez inv. č., snímek 11-12.

komise pro ochranu dětí a péči o mládež v markrabství Moravském). I z těchto několika málo dokumentů však můžeme vyčíst zajímavé informace.

V Dačicích byl zřízen sirotčí spolek, který spravoval celý soudní okres. Jeho předsedou byl starosta Josef Příhoda. Ve městě fungovala i tzv. sirotčí kolonie, která byla ve správě Zemského výboru. Česká zemská komise však vyvíjela snahu o převedení těchto organizací pod jednotlivé sirotčí spolky. Zpráva o této záležitosti pak obsahuje sdělení, že v dačické sirotčí kolonii je umístěno 15 dětí. Zpráva pochází z 5. května 1914.²¹³ Další zprávy o počtu sirotčí kolonii však chybí.

O konkrétní činnosti sirotčího spolku vypovídá jen několik málo dokumentů. V první řadě je to podací protokol, který však vznikl až 2. března 1916. Zde jsou zaznamenány přijaté žádosti o podporu a jejich případné schválení. Kromě toho předával spolek předáváním potřebným lidem i informace. Tak např. v říjnu 1916 bylo dvěma zmrzačeným vojákům oznámeno, že vznikla nadace určená přímo pro ně a že si tedy mohou podat žádost.²¹⁴

Dále se dochovaly dvě výroční zprávy sirotčího spolku. První je za rok 1916, kdy měl spolek 61 řádných členů. Díky zprávě se dozvídáme, že ve městě byla umístěna Dětská opatrovna, kterou vedly klášterní sestry. Zde umístěným sirotkům se snažili členové spolku vyjednat státní podporu. V sirotčí kolonii města se tehdy nacházelo 7 dětí. Příjmy spolku za tento rok činily 803 korun 39 haléřů, výdaje 292 korun 52 haléřů. Spolek ze svého jmění věnoval 280 korun sirotkům jako Vánoční nadílku a celkem bylo obdarováno 62 dětí. Zbytek výdajů padl na psací potřeby, papíry atd. V pokladně tedy zůstalo 510 korun 87 haléřů. Na závěr si ještě předseda spolku postěžoval, že se v okrese nevydařila sbírka na Dětský den. Z některých obcí přišly sbírkové archy prázdné a někteří starostové se touto záležitostí vůbec nezaobírali.²¹⁵

V roce 1917 měl pak spolek 57 řádných členů a spolu se zůstatkem z minulého roku činil příjem 1912 korun 10 haléřů. Celkové vydání bylo 1 348 korun 76 haléřů. Z této zprávy se také dozvídáme, že v péči spolku bylo v tomto roce celkem 189 sirotků a jedná se zřejmě o údaj za celý okres. V sirotčí kolonii bylo celkem 6 dětí. Celkem 65 sirotků obdrželo od spolku podporu 550 korun, dalších 17 díky pomoci dosáhlo na podporu ze zemské úřadovny. Nejpotřebnějším dětem byly rovněž zakoupeny boty a

²¹³ SOKA JH, AMD, kart. 269 Záležitosti chudinské (1911-1921), inv. č. 483, sign. 11, fol. 297.

²¹⁴ SOKA JH, AMD, kart. 326 Spolky, politické strany (1910-1922), inv. č. 493, fol. 90.

²¹⁵ Tamtéž, fol. 193.

členové spolku jim nechali ušít nové oblečení. Dále je zde informace, že ve zmíněné Dětské opatrovně je vždy 80-90 dětí. Tato opatrovna obdržela od c. k. fondu pro vdovy a sirotky blíže neurčenou finanční částku, avšak společně s příspěvkem od sirotčího spolku to však bylo celkem 800 korun.

V roce 1917 se také vydařil dětský den a v Dačicích lidé přispěli celkem 191 korun 20 haléřů.²¹⁶ Ve městě byla také zřízena okresní úřadovna vojenského fondu pro vdovy a sirotky. Ta však za tento rok neměla žádné příjmy ani výdaje. Ve městě byla sice konána sbírka pro sirotky, ale celý obnos byl zaslán českému odboru c. k. rakouského fondu pro sirotky.²¹⁷ Co se týče situace osiřelých dětí, jsou tedy k dispozici jen velmi kusé údaje. Můžeme si však alespoň shrnout situaci za rok 1917, kde máme k dispozici nejvíce údajů. Vycházíme-li z dostupných čísel, bylo v roce 1917 v celém dačickém okrese 189 sirotků. Většina z nich byla umístěna v Dačicích, z toho 80-90 dětí v Dětské opatrovně a 6 dětí v sirotčí kolonii. Stále však musíme počítat s tím, že se jedná o oficiální číslo a reálně mohlo být osiřelých dětí daleko více. Tyto děti mohly bydlet u svých příbuzných apod.

Přejdeme nyní k chudinským záležitostem. Z kapitoly o historii města víme, že zde byl od roku 1888 chudobinec, někdy také zvaný jako Horní špitál. Dochovalo se však jen několik žádostí o podpory a záznamy o pokutách. Nejdůležitějším dokumentem je hlavní kniha chudobince z roku 1916 a díky ní můžeme částečně probrat jeho finanční situaci.

Příjmy chudobince tvořily v první řadě příspěvky z pokladny města a z jeho chudinského fondu. Chudobinec měl také své vkladní knížky, z nichž mu plynuly úroky a čerpal i prostředky z různých nadací. Příspěvky zasílaly rovněž jednotliví obyvatelé, někteří ovšem nedobrovolně. Pokud se totiž někdo v okrese dopustil lehčího přestupku a dostal pouze pokutu, musel většinou určenou částku připsat ve prospěch chudobince. Byly to spíše menší sumy, např. 10 korun za nevyvěšení praporu při významném svátku či 2 koruny za prodávání zboží mimo vyznačenou oblast trhu. Najdeme však i případy, kdy pokuty dosahovaly řádu stokorun. Nejvyšší částkou pak za rok 1916 přispěl jistý obchodník z Dačic, který se při prodeji dopustil blíže nespecifikovaného podvodu. Dostal pokutu 25 korun a k tomu musel chudobinci připsat i tržní cenu zboží v hodnotě 664 korun. Tato suma nebyla zanedbatelná, protože jen za rok 1916 činil příjem z dobrovolných i nedobrovolných příspěvků obyvatelstva 2 648 korun 29 haléřů. Celkové příjmy chudobince pak činily 6 332 korun 11 haléřů a zůstatek z předchozího roku nebyl

²¹⁶ Tamtéž, fol. 197.

²¹⁷ Tamtéž, fol. 126.

žádný.²¹⁸ Na tomto rozpočtu je dobře vidět, jak velkou část příjmů tvořily příspěvky a pokuty občanů, tedy alespoň v roce 1916.

Výdaje pak tvořily všemožné podpory. Nejchudší obyvatelé přebývali a jedli v chudobinci, další pak dostávali peníze. Výdaje za potraviny bohužel nejsou nijak rozepsány a jsou označeny „*Na výživu*“ a „*Na brambory*.“ Tyto potraviny stály dle knihy 337 korun. Chudobinec přispíval jednotlivcům na mnoho věcí jako je jídlo, ošacení, ubytování, ale i převoz do nemocnice či pohřeb. Abychom si dokázali představit, kolik taková podpora stála peněz, uvedeme několik příkladů. Měsíční podpory se samozřejmě lišily případ od případu. Vždy byla stanovena určitá denní suma a celková výše příspěvku tedy závisela na počtu dnů v měsíci. Většina dostávala pouze 2-3 koruny za měsíc, někteří lidé dostávali i více.²¹⁹ Záznamy obsahují vždy jméno, částku a jednotlivé položky podpory, většinou však popsáné jako výživa. Občas dostali peníze i zcela neznámí lidé, kteří městem pouze procházeli a v chudobinci pobýli jen krátce. V červnu tak bezejmenný uprchlík z Varšavy dostal 1 korunu 10 haléřů a v říjnu obdržel 30 haléřů „*Neznámý němý*.“²²⁰

Prvním z našich příkladů je Terezie Kovářová, jejíž podpora činila za rok 1916 necelých 150 korun. Tato částka pokryla potraviny, ošacení, otop, olej do lampy a také odvoz do nemocnice a zpět. Měsíční příspěvek na potraviny činil 9 korun 30 haléřů. Dalším je Vincenc Dvořáček, kterému chudobinec zaplatil pohřeb. Vykopání hrobu stálo 2 koruny, rakev 6 korun a její odnos a provedení obřadu také 6 korun. Vyskytly se ovšem i ojedinělé případy, kdy byla měsíční podpora velmi vysoká. Byla to např. nezletilá Žofie Šmolová, která měla i svou vlastní ošetřovatelku a pobírala 18 korun 60 haléřů.²²¹

V roce 1916 bylo celkem 63 podporovaných a celkové výdaje chudobince byly 6 330 korun 11 haléřů.²²² Jak již bylo zmíněno výše, je téma chudoby v Dačicích špatně zdokumentované a nedostatek archivního materiálu k tomuto stavu jen přispívá. Díky knize chudobince však víme, kolik bylo v roce 1916 podporovaných lidí a známe i výše jejich podpor. Zajímavou informací je také cena za pohřeb, který však nejspíš nebyl

²¹⁸ SOKA JH, AMD, kart. 269 Záležitosti chudinské (1911-1921), inv. č. 483, Hlavní kniha chudobince r. 1916, bez označení, str. 1-6.

²¹⁹ Tamtéž, str. 10-35.

²²⁰ Tamtéž, str. 28 a 35.

²²¹ Tamtéž, str. 11, 12 a 15.

²²² Tamtéž, str. 35 a 38.

vzhledem k poměrům zemřelého nijak honosný. Výše sepsané informace tak dovolily alespoň zlehka nahlédnout do situace chudiny za první světové války v Dačicích.

IV. Situace obyvatelstva

Nálady, které vládly po vyhlášení první světové války byly vskutku různé. Většinou však převládala euforie. Pro tehdejší generaci byla válka velkou neznámou a našli se i tací, kteří v ní viděli šanci na uzdravení společnosti. Nadšení se však projevovalo jen v určitých sociálních vrstvách. Docházelo tedy k tomu, že zatímco se vojáci v kasárnách nemohli z vyhlášení války vzpamatovat, někteří civilisté se na ni těšili. V rámci Rakouska-Uherska byly rozdíly nejen mezi jednotlivými částmi monarchie, ale i mezi jejími národy. Největší nadšení projevovali Němci a Maďaři. Postavení ostatních národů monarchie, které měly takřkajíc jiné zájmy, bylo v této době opravdu těžké.²²³

Válčící státy se brzy začaly potýkat s ekonomickými a hospodářskými problémy. Většina státníků totiž počítala s tím, že bude konflikt rychle ukončen. Po zjištění, že je vítězství v nedohlednu a při prvních hospodářských problémech pak státům nezbylo nic jiného, než aby do problematických oblastí zasáhly. Nejinak tomu bylo i v Rakousko-Uhersku, které nebylo na dlouhou válku připraveno. Přednost zde dostala válečná výroba, vše ostatní bylo upozaděno. I přes všechny zásahy však národy monarchie poznaly hlad, který se v některých oblastech stal součástí každodenního života.

Válku provázela i sociální krize, zasahující všechny oblasti společnosti. Když muži odešli na frontu musely na jejich místa nastoupit ženy. Zatímco se muži střetávali s realitou válečného pole, sháněly ženy potraviny, léky či dřevo na otop. Situace přispívala i k růstu nacionalismu utlačovaných národů. I když se úřední orgány monarchie snažily tyto nálady tlumit, přispěly spíše k jejich posílení. To všechno přispělo k tomu, že se Rakousko-Uhersko nacházelo ve stavu, který mohl znamenat jeho definitivní konec.²²⁴

Vraťme se nyní do Dačic. Jak už bylo zmíněno ve druhé kapitole, válka omezila některá občanská práva. Společně s cenzurou tak vešlo v platnost mnoho zákazů a nařízení, mimo jiné i zákaz politické a spolkové činnosti.²²⁵ Jedním z omezení bylo, že spolky a svazy nesměly mít název vyjadřující válečný charakter. To bylo dovoleno pouze

²²³ Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, str. 327.

²²⁴ Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, str. 119-123.

²²⁵ František ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, str. 408

organizacím, které náležely k rakouskému válečnému sboru. Po vypuknutí války musely spolky do tohoto sboru vstoupit nebo svou činnost ukončit.²²⁶

O spolkové činnosti v Dačicích se z doby první světové války dochovalo jen několik zmínek. Tak např. údaje o dobročinné činnosti Spolku paní a dívek v Dačicích byly nalezeny pouze v kronice měšťanské školy. Archivní kartony pak obsahovaly především informace o sbírkových akcích a převládaly také již zmíněné dokumenty sirotčího spolku.

Jako první tedy uvedeme Spolek paní a dívek v Dačicích, který se zaobíral dobročinností. Jeho členky totiž dávaly na Vánoce chudým žákům oblečení a v roce 1916 přispěly 250 korun na učebnice pro chudé žáky.²²⁷ Více informací o tomto spolku nemáme k dispozici a údaje byly čerpány z kroniky měšťanské školy.

Úplně jiné záležitosti řešil během války bruslařský klub. Vedle kluziště totiž stála kdysi bouda, která však byla zbourána a členové spolku chtěli místo ní postavit novou budovu. Předseda bruslařů to 28. října 1914 oznámil městskému představenstvu. Jeho list je však spíše žádostí o materiální pomoc, protože náklady na stavbu vysoce převyšovaly možnosti spolku. Předseda prosil představenstvo aby: „(...)5.250 cihel dobře pálených, 18 m³ kamene, 12 m³ písku a potřebné množství tašek z městské cihelny laskavě darovati ráčilo.“ Stanovy bruslařů také říkaly, že pokud bude spolek rozpuštěn, případně veškeré jeho jmění městu.²²⁸ Návrh byl tedy schválen, i když jen částečně. Spolek měl opatřit písek a kámen, o zbytek se postaralo město.²²⁹

O povolení ke stavbě zažádal spolek až v listopadu 1915.²³⁰ Vyvstal však problém s umístěním budovy, která by podle všeho překážela kolem projíždějícím vozům. Nakonec bylo rozhodnuto, že se základy budovy musí posunout o 1,5 metru ke kluzišti, s čímž bruslaři souhlasili a stavbě tedy nic nebránilo.²³¹

Přejdeme nyní k běžnému životu obyvatelstva. Nálady, které mezi lidmi opravdu panovaly, lze však jen obtížně popsat. Cílem diplomové práce bylo přiblížení každodenních problémů obyvatelstva, avšak nedostupnost některých pramenů tento cíl ztížila. Nepřístupný je např. fond Sběrka soudobé dokumentace, který obsahuje plakáty,

²²⁶ SOKA JH, AMD, kart. 326 Spolky, politické strany (1910-1922), inv. č. 493, fol. 52.

²²⁷ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 395, 456 a 504.

²²⁸ SOKA JH, AMD, kart. 326 Spolky, politické strany (1910-1922), inv. č. 493, fol. 46.

²²⁹ SOKA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, 19. listopadu 1914, str. 510.

²³⁰ SOKA JH, AMD, kart. 326 Spolky, politické strany (1910-1922), inv. č. 493, fol. 53.

²³¹ Tamtéž, fol. 57 a 58-60.

vyhlášky, letáky a noviny. Nelze tedy porovnat reálnou situaci s jejím popisem v místních novinách. Vycházíme tak především z kroniky měšťanské školy, kroniky města a částečně lze využít také zápisy ze schůzí obecní rady. Kronika měšťanské školy však obsahuje spíše údaje o počátku a konci války, válečné události pak zmiňuje pouze okrajově a rozepisuje se pouze pokud události souvisí s výukou (viz kapitola Školství). Vše je pak doplněno doslova „střípky“ z různých archivních kartonů.

Prvním z takových střípků je nabídka válečného pojištění od Zemské životní pojišťovny markrabství moravského. Pojištění bylo zavedeno již od podzimu 1914 a lidé měli možnost zabezpečit sebe a své rodiny pro případ, že by museli narukovat. Bylo možné se nechat pojistit i pro případ zranění či zabití. V prvním případě byla vyplacena pojistná suma zraněnému, v druhém případě pozůstalým. Na počátku roku 1915 se ve městě objevil nový informační leták pojišťovny. Nabídka byla rozšířena o skupinové pojistky, určené zejména pro zaměstnance samosprávných celků, velkostatků a továren. V případě narukování, zranění či zabití platila stejná pravidla jako v minulém roce. Lidé měli možnost zabezpečit se i pro případ epidemie. Pojistit se pak mohli jednotlivě nebo skupinově a byla zde i varianta s lékařskou prohlídkou.²³²

V květnu 1915 dorazil městskému představenstvu list s nadpisem: „*Uctění památky ve válce padlých vojáků.*“ Dopis s datem 20. května zaslal Český odbor zemské rady živnostenské a Zemský úřad na zvelebování živností v markrabství moravském. Píše se zde, že ačkoli ještě není velký boj národů dobojován, uvažuje se již nyní o uctění památky padlých. Pomníky a desky mohou být umístěny v jednotlivých obcích a výše zmíněné úřady mají zájem na tom, aby byly postaveny na vhodném místě. Je zde rovněž informace, že c. k. ministerstvo kultu a vyučování vypisuje soutěž na tato stavitelská, sochařská a malířská díla. Představení obcí mají sdělit, zda budou mít o návrhy z této soutěže zájem. Pokud budou chtít uctít své padlé jiným originálním způsobem, mohou využít poradnu výše zmíněných úřadů.²³³ Zůstává otázkou, zda si byly úřední orgány monarchie jisty válečným vítězstvím nebo zda chtěly být pouze dobře připraveny na konec války. Nelze zjistit, zda představenstvo města na dopis odpovědělo. Pomník obětem války byl však ve městě postaven až dlouho po válce.

Do života města bychom mohli zahrnout i bezpečnost jeho obyvatel. Opět však narážíme na nedostupnost materiálů a karton s policejními záležitostmi obsahuje pouze

²³² SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 461.

²³³ Tamtéž, fol. 469.

kusé údaje. Téma bezpečnosti můžeme začít vyhláškou o podvratných živlech, která pochází z počátku války. Vyhláška oznamuje, že dle spolehlivých zpráv se v mocnářství pohybuje mnoho podvratných živelů, které ohrožují státní bezpečnost. Občané se tudíž vybízejí, aby podporovali státní orgány a pomáhali jim. Vlasteneckou povinností občanů je pak jakoukoliv podezřelou věc nahlásit četnické stanici či přímo okresnímu hejtmanství.²³⁴

Co se týče podvratných živelů ve městě, bylo v archivu nalezeno pouze několik zdokumentovaných případů. Na počátku roku 1915 byli c. k. okresním soudem v Dačicích odsouzeni dva cikáni. Za potulku a žebrotu dostali oba 14 dní vězení. Ani jeden z nich u sebe neměl domovský list, a tak byli po odpykání trestu z města vyvedeni.²³⁵ Další tulák se v Dačicích objevil v březnu téhož roku. Byl až z táborského okresu a za žebrotu dostal 48 hodin žaláře. Poté byl poslán do své domovské obce místní postrkovou stanicí.²³⁶ Dalším případem bylo vyloučení krejčovského pomocníka Josefa Duška. Ten měl domovské právo v Telči, ale zdržoval se v Dačicích, kde nejspíš i pracoval. Dopustil se však několika krádeží a výtržností a představenstvo jej proto v červenci 1918 vypovědělo z obvodu města.²³⁷ Karton policejních záležitostí pak již více údajů neobsahuje a až na několik málo výjimek v něm chybí dokumenty z let 1916-1918.

Dostáváme se k závěru podkapitoly, kde dostane prostor pamětní kniha města, tedy obecní kronika. Předtím však ještě musíme zmínit výraznou postavu Viktora Fröhlicha z Fröhlichsthalu, který byl až do počátku roku 1918 okresním hejtmanem, a tedy zástupcem politické správy. V knize Dějiny Dačic je zmínka, že byl silně německy založen a po celou dobu války se snažil zapojit město do válečného života. Po studiu jeho korespondence musíme s oběma tvrzeními souhlasit. Způsob, kterým hejtman formoval své dokumenty je odměřený a dalo by se říci až direktivní. Hejtman se tedy k věcem vyjadřoval přímo, anebo byl zkrátka zvyklý poroučet. Přikláníme se spíše k druhé variantě, ale upozorňujeme, že je se jedná o subjektivní pocit.

Pokud se spolehne na výpověď obecní kroniky, dojdeme k závěru, že hejtman skutečně nebyl mezi lidmi oblíben. Zápis, ze kterého budeme čerpat, vznikl zřejmě až po ukončení války a kronikář se tedy nemusel obávat postihu. Vzhledem k tomu, že v kronice

²³⁴ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 212.

²³⁵ SOKA JH, AMD, kart. 237 Policejní záležitosti (1896-1925), inv. č. 474, sign. III./26/ $\frac{5}{2}$, fol. 629.

²³⁶ Tamtéž, fol. 630.

²³⁷ Tamtéž, fol. 654.

chybí zápisy z let 1916 a 1917 se ovšem nelze divit, že se kronikář po válce tak barvitě rozepsal. Nabízí se zde srovnání s kronikou měšťanské školy, kde bychom však popis válečných strastí hledali marně. Kronika města je tak jediným zdrojem, který o hejtmanovi a vlastně i o válce píše vyloženě negativně.

Začít můžeme kronikářovým výkladem o hejtmanovi. Píše: „*Když lidé trpěli nedostatkem, měl tento hejtman vajec, másla, drůbeže, masa, zvěřiny, a nejjemnější mouky tolik, až to prodával. Komisionáři přinášeli mu starožitnosti, hodiny, drahé kožešiny, látky, peníze a skvosty, vše do tisíců ceny.*“²³⁸ Dále se zmiňuje o anonymních dopisech, které přicházely nejen okresnímu hejtmanství, ale i dačické radnici. Pisatel jednoho anonymu upozorňoval radní na osobu okresního hejtmana. Píše, že ve městě mají: „*(...)lumpu hejtmana, který utiskuje všechen lid chudý daleko a široko v celém okolí. Bohatým za drahé peníze pomáhá, nechť se brzo odklidí, nebo brzo nebo později bude ze světa sprovozený!*“ Pisatel dále sděluje, že strávil nějaký čas na frontě, ale protože není hloupý, nezastřelil ani jednoho nepřítele. Místo toho však: „*(...)jsem zastřelil jednoho paličatého generála, ale ještě si troufám pár těch lumpů zastřelit.*“ V závěru podotýká, že hladoví rakouští vojáci nemohou tuto válku nikdy vyhrát. Všichni ti, kdo tvrdí opak jsou jen nástrojem válečné propagandy.

O rozporu mezi propagandou a realitou se ostatně zmiňuje i kronikář. Podle něj: „*Noviny a telegramy hlásily jedno vítězství za druhým, oznamovaly ohromné čísllice zajatců.*“ Dačičtí občané však kolem sebe viděli něco jiného. Viděli přijíždět do klášterního lazaretu raněné a zmrzačené vojáky, viděli povozy naložené rekvizicemi a k tomu všemu je monarchie žádala o finanční příspěvky. Kronikář si dále posteskl, že obyvatelstvo přicházelo téměř o vše, o svá zvířata, povozy a oblečení. Kvůli válce byl nedostatek denních potřeb a chyběly nejen potraviny, ale i mýdlo či pokrývky. Nabízené zboží také obsahovalo různé náhražky. Chybělo krmení pro zvířata a koním, které armáda neodvedla, neměli lidé co dát. Krmili je tedy chvojnám a nechávali je okusovat kůru ze stromů.

V kronice je také zmíněna vzpomínka jednoho dačického hasiče, který na frontě vařil v důstojnické kuchyni. Ten vyprávěl, že zatímco obyčejní vojáci měli nouzi on: „*Strojil a pekl důstojníkům, kteří chlastali a v bujnosti vyhazovali talíře okny,*

²³⁸ SOKA JH, AMD, Pamětní kniha města Dačic I. díl, bez inv. č., str. 129.

v nepřičetném stavu váleli se po schodech, lehké ženštiny jezdily za nimi v kočárech a autech s gumovými obruči.“

Obyvatelé pak byli za války šikanováni nejen úřady, ale i různými revizory a kontrolory. Ti prohlíželi projíždějící vlaky a podle kronikáře dokonce chodili od domu k domu a hlídali, co kdo vaří. Zabavenými věcmi pak doma krmili svůj vlastní dobytek. Většina lidí si v časech nedostatku pomáhala, ale i mezi dačickými se našli tací, kteří vydělávali na potravinových lístcích a psali anonymní udání. Podle kronikáře povolal hejtman do města mnoho cizích „špiclů“, ale nejvíce udání přesto pocházelo z řad místních. Nejhorší okamžiky nastávaly při nedělních mších, kdy se místo běžných modliteb zpívalo Zachovej nám Hospodine. Lidé tuto píseň neměli rádi a mnozí ji odmítali zpívat. Varhaník byl však chytrý a hrál nahlas, aby nebylo poznat, kdo otevírá ústa naprázdno. Celkově pak válka změnila lidi a jejich chování. Nejvíce však utrpěli ti, kteří byli na frontě. Po návratu z války byli většinou velmi hrubí, neteční a zlí.²³⁹

Posouzení zde prezentovaného zápisu není jednoduché. Nikdy se bohužel nedozvíme, do jaké míry se kronikářovo vyprávění zakládalo na pravdě. I tak je jeho výpověď velice cenným a unikátním popisem života v zázemí. Myslíme si, že není třeba jej dále komentovat a necháme na čtenáři, aby si vytvořil svůj vlastní názor.

²³⁹ Tamtéž, str. 129-134.

4.4 Vojenské záležitosti

I. Obyvatelé Dačic jako vojáci

Jak již bylo zmíněno ve třetí kapitole, první vlna branců odjela z Dačic začátkem srpna 1914. Dne 1. září pak začala ve městě úřadovat Vyživovací okresní komise, která rozhodovala o tom, kterým odvedencům budou vyplaceny podpůrné příspěvky.²⁴⁰

Dačickým okresem také procházela vojska, která mířila na frontu. To si samozřejmě žádalo jistá opatření, která byla shrnuta ve výnosu presidia c. k. moravského místodržitelství. Na základě tohoto výnosu pak hejtman nařídil, aby byla v dačickém okrese učiněna všechna nezbytná opatření. Největší obavou bylo, aby se procházející vojáci nenakazili nekvalitní vodou či potravinami. Byly tedy zkontrolovány veřejné i soukromé studně, které byly navíc vybaveny nádobami k pití a nošení vody. Zkontrolována byla také kvalita a čerstvost potravin. Největší zřetel měl být dle hejtmana věnován ovoci, uzeninám, kyselým okurkám a čepovanému pivu.²⁴¹

Vraťme se však k odvodům, které proběhly na základě výnosu c. k. ministerstva zemské obrany.²⁴² S odvoláním na tento výnos obdržela městská rada 13. září list, ve kterém jí okresní hejtman oznamuje brzký odvod mužů do domobran. V závěru svého listu hejtman opět podotýká, že starostové jednotlivých obcí jsou osobně zodpovědní za správný průběh celého procesu.²⁴³ V příloze byl také přiložen příslušný počet úředních vyhlášek, které odvody oznamovaly.²⁴⁴

Na konci září bylo v plánu odvést muže z ročníků 1892 a 1893. Šlo o muže, kteří byli při pravidelném odvodu na jaře 1914 uznáni za schopné, avšak namísto prezenční služby absolvovali pouze osmitýdenní výcvik. Dále byl pak povolán ročník 1894, kde šlo o tzv. předčasné povolání. Tito muži totiž měli jít k odvodům až na jaře příštího roku a nástup jejich prezenční vojenské služby byl až na podzim 1915. Informace o odvodech měla městská rada vyvěsit na úředních deskách a zajistit, aby se všichni povolání dostavili nejpozději 25. září na obecní úřad, kde jim měl být na základě jejich dokumentů vyplněn legitimační list domobranecký. V něm muselo být uvedeno jméno domobrance, jména rodičů a místo, kde má domovské právo. Dále pak místo narození, školní vzdělání,

²⁴⁰ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 228.

²⁴¹ Tamtéž, fol. 117.

²⁴² Výnos c. k. ministerstva zemské obrany č.6614/XIV z 9. září 1914.

²⁴³ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 239-242.

²⁴⁴ Tamtéž, fol. 237.

živnost, místo pobytu a informace, zda domobranec zná nějakou cizí řeč. S tímto listem, patřičně ověřeným a orazítkováným, se pak museli odvedení muži dostavit k odvodní komisi v Jihlavě.²⁴⁵

Celkem bylo odvedeno 39 mužů, kteří ještě stvrdili svými podpisy, že se 1. října v půl osmé ráno dostaví k odvodní komisi v Jihlavě. Podepsaní byli mimo jiné varováni, že musí být ve střízlivém stavu a mají se vyvarovat jakýchkoliv projevů.²⁴⁶ Městská rada pak zhotovila seznam odvedenců (ti byli rozděleni na domácí a cizí) ve dvou kopiích a jednu zaslala na okresní hejtmanství.²⁴⁷ Zde ještě musíme upozornit, že v poznámkovém aparátu není chyba. Výše zmíněné dokumenty byly skutečně vloženy v archivním kartonu s názvem Záležitosti potravní a tržní.

Další odvody vojáků na sebe nenechaly dlouho čekat. Na listině z 25. října jsou podpisy dalších 24 mužů, kteří svými podpisy stvrdili, že jsou seznámeni se svou povinností a že jim byl přečten výnos hejtmana. Odvedenci se měli následující den v osm hodin ráno hlásit v zeměbraneckých kasárnách v Jihlavě.²⁴⁸

Branci v Jihlavě byli většinou zařazeni do 81. pěšího pluku a zbytek do 14. zeměbraneckého pluku. První jmenovaný pluk se účastnil bojů zprvu na východní frontě a o rok později také na frontě jižní.²⁴⁹ Východní fronta zavedla dačické mimo jiné i do bojů o pevnost Přemyšl. Pamětní kniha města v této souvislosti uvádí jeden příklad s nešťastným koncem. Ve zmíněné pevnosti byl zajat dačický rodák Jan Bártů, povoláním řezník. Jeho ročník vůbec neměl do války nastoupit, avšak „(...)byl donucen hejtmanem *Fröhlichsthalem*(...)“ Doma zanechal celou svou rodinu – oba rodiče, bratra Josefa a sestru Marii s manželem. Po svém zajetí v pevnosti se dostal do řad legionářů a domů se vrátil přes Vladivostok. Do Dačic přišel až v roce 1919. Nebyl to však šťastný návrat, protože záhy zjistil, že jeho bratr a švagr museli narukovat a zbytek rodiny během dlouhého odloučení zemřel.²⁵⁰

Přesouváme se nyní do roku 1915, kdy se válka stala globálnější a její dopad začaly pociťovat i neutrální státy. V květnu Itálie vstoupila do války na straně Dohody a Bulharsko podpořilo Centrální mocnosti. Znepřátelené strany se snažily především

²⁴⁵ Tamtéž, fol. 239-242.

²⁴⁶ Tamtéž, fol. 260-261.

²⁴⁷ Tamtéž, fol. 238.

²⁴⁸ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 456.

²⁴⁹ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 270.

²⁵⁰ SOKA JH, AMD, Pamětní kniha města Dačic I. díl, bez inv. č., str. 127.

ukončit tzv. zákopovou válku, ale výsledkem jejich snažení byl především prodlužující se seznam padlých vojáků.²⁵¹

Oficiální zprávy z fronty s sebou přinášely informace o padlých či zajatých. Byla to například zpráva o zajetí dačického občana z 12. dubna 1915 a podala ji Nemocnice Červeného kříže v Brně. Týkala se kočího Františka Pospíchala, zařazeného do 81. pěšího pluku a podle zprávy zajatého v Prokuplji v Srbsku. Na konci listu je ještě připojen dodatek, který o čtyři dny později připsala Marie Pospíchalová, nejspíše manželka zajatého. Ta svým podpisem potvrdila, že byla seznámena s obsahem dokumentu. List je zajímavě koncipován. Je to formulář, ze kterého lze přeškrtnutím nehodících se částí vytvořit oznámení o stavu dotyčného vojáka. Byla zde prázdná pole pro jméno, bydliště, věk a příslušnost k pluku. Zajetí pak bylo oznámeno přeškrtnutím zbývajících možností: „*jako raněný zdrav nemocen*“. Za místem nynějšího pobytu vojáka jsou ještě další možnosti: „*v evrop. asij. Rusku.*“²⁵²

Další zpráva se týká vojenského oblečení. Pěšák František Codr, který byl 19. dubna 1915 na dovolené, zapomněl vrátit části vydaného vojenského oděvu. Kvůli tomu jej upomínalo velitelství 14. zeměbranceckého pluku v Brně, kam byl zařazen. Velitelství požaduje okamžité vrácení oděvu a vyhrožuje soudním řízením.²⁵³ Zpráva je psána v němčině a je datována na červen, přesné datum však není uvedeno. Pod německým textem je zjednodušený přepis v češtině a je zde připojen podpis zmíněného pěšáka. U podpisu je datum 10. června 1915. Na dokumentu však není žádný přípis a není tedy jasné, jakým způsobem byly vojenské šaty navráceny a zda soudní řízení proběhlo či nikoliv.

Narážíme na další v Dačicích zdokumentované odvody. Víme o nich pouze díky dochovanému listu o podporách brancům. Dne 11. května 1916 narukovalo 24 mužů, kteří ještě před odchodem obdrželi 2 koruny jako podporu. Další informace o této události nejsou dostupné a nelze tak např. zjistit, jak byli branci staří. Podrobnější údaje máme pouze o Janu Živném, který v tento den narukoval. Z jiných dokumentů víme, že byl narozen v roce 1898 a o jeho postavě se ještě zmíníme.²⁵⁴

²⁵¹ Ian WESTWELL, *První světová válka den po dni*, str. 48.

²⁵² SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 457.

²⁵³ Tamtéž, fol. 468.

²⁵⁴ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 239.

Střety nepřátelských vojsk s sebou přinášely mnoho mrtvých a raněných. Z mnoha raněných se také stali doživotní invalidé.²⁵⁵ Na tuto skutečnost reagovala i monarchie. Dne 4. července 1916 zaslal okresní hejtman představenstvu města list, ve kterém rozebírá situaci invalidů a odvolává se na výnos ministerstva vnitra.²⁵⁶ V Rakousko-Uhersku fungovaly organizace nazvané c. k. zprostředkovatelny práce válečným invalidům a ministerstvo vnitra uvažovalo o jejich rozšíření. Na některých místech je však nebylo možné či účelné zřídit a místo toho měly být ustanovovány výbory pro péči o invalidy. Ty by pak příslušným zprostředkovatelnam podléhaly.

Okresní hejtman se v závěru svého listu ptá, zda jsou v dačickém okrese místa, kde by bylo vhodné podobné jednotky zřídit a zda jsou vůbec ve městě nějaké organizace, které by si případné přidělování práce válečným invalidům vzaly na starost. Dokument je na zadní straně doplněn přípisem. V něm se píše, že v Dačicích taková organizace dosud není a její zřízení by bylo zbytečné. Nabízí se totiž jiné okresy, které jsou bohatší a průmyslovější.²⁵⁷ Pisatel měl zřejmě obavu, že by pro válečné invalidy nebyl v Dačicích dostatečný počet volných pracovních míst.

Zprostředkovatelna práce byla následně zřízena v Třebíči, tedy v sousedním okrese. Představenstvo města se to dozvědělo prostřednictvím hejtmanova listu z 9. srpna. Nově zřízené instituci byl podřízen nejen okres dačický, ale např. i okresy Jihlava venkov či Moravské Budějovice. Dačice měly za úkol nově zřízenou organizaci plně podporovat a zvolit do jejího výboru svého zástupce. Tím se stal pan Ignác Kasalý, povoláním strojmistr v knihtiskárně.²⁵⁸

Dne 26. srpna hejtmanství oznamuje nové nařízení, které se týká vojáků, kteří se vracejí z fronty. S odkazem na výnos c. a k. ministerstva války²⁵⁹ se nařizuje, že se všechny osoby, které byly propuštěny z armády superarbitrací, musí nahlásit v místě svého bydliště. K rozpoznání těchto vojáků, sloužil ústřížek s textem, který se lepil na jejich legitimační listiny. Na ústřížku stálo, že držitel se musí do osmi dnů nahlásit u představeného domovské obce. Příchozí vojáky a datum jejich příchodu musí pak jednotlivé obce v okrese nahlásit úřadu v Dačicích.²⁶⁰

²⁵⁵ Niall FERGUSON, *Nešťastná válka*, Praha 2004, str. 370.

²⁵⁶ Výnos c. k. ministerstva vnitra ze dne 24. června č. 30729.

²⁵⁷ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 487.

²⁵⁸ Tamtéž, fol. 484.

²⁵⁹ Výnos c. a k. ministerstva války odd. 9 č. 29093/15 z 6. března 1916.

²⁶⁰ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 476.

Než přejdeme do dalšího roku, musíme zmínit dalších 9 mužů, kteří v roce 1916 narukovali. O jejich povolání na frontu víme opět jen ze seznamu podpory brancům. Muži byli povoláváni postupně, a to od července do listopadu. U některých je zapsán i ročník narození. Nejmladšímu odvedenci bylo 25 let, nejstaršímu 47 let.²⁶¹

Ocitáme se nyní v předposledním roce války, v roce 1917. Na jeho počátku probíhá v okrese pátrání po zběhovi Janu Živném, který narukoval v květnu předchozího roku. Od své jednotky utekl 15. ledna a téhož dne byl také sepsán záznam o dezerci. Živný byl příslušníkem 81. pěšího pluku a vedle jména, věku, bydliště a vyznání jsou v záznamu uvedeny i podrobnější údaje. Dozvídáme se např. že dezertér měl blond vlasy, modré oči, hnědé obočí či kulatý obličej. V závěru je také vyčíslena hodnota jednotlivých částí jeho vojenského vybavení.²⁶²

Archivní prameny se zde rozcházejí s použitou literaturou. Dějiny Dačic totiž uvádějí, že pátrání po dezertérovi Janu Živném probíhalo až v červnu 1917.²⁶³ V autory citovaném kartonu však nebyla nalezena jediná zmínka o tom, že by v červnu někdo dezertoval. Nabízí se zde pouze jedno řešení. Záznam o dezerci je totiž psán německy a v dataci je pro označení měsíce použit výraz Jänner. Dle německého slovníku Duden je to výraz, který se v rakouské němčině používá pro leden.²⁶⁴ Příčinou záměny měsíců tedy nejspíše byla chyba v překladu. Tato záležitost byla konzultována i s učitelem německého jazyka, který naši domněnku potvrdil.

Dostáváme se do posledního roku války, tedy do roku 1918. V tomto roce byl vyhotoven poslední seznam „v *Dačicích se nalézajících k vojenské přípravě povinných mladíků*.“ Je v něm zapsáno celkem 51 mužů, avšak označení mladíci je vystihuje lépe, protože se jednalo o ročníky 1900 až 1903. Jednalo se o obyvatele z různých částí okresu, ale drtivá většina byla z Dačic. Kromě jména a narození je zaznamenáno i jejich zaměstnání, přesné bydliště a domovská obec. Na dokumentu bohužel není napsáno datum ani další podrobnosti o případném nástupu na vojnu. Podle všeho však vybraní mladíci na frontu již nenastoupili.²⁶⁵ Dějiny Dačic pak uvádějí, že byl tento seznam sepsán v srpnu.²⁶⁶

²⁶¹ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 29.

²⁶² SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 501.

²⁶³ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 277.

²⁶⁴ Jänner. In: duden.de: Duden online Wörterbuch [online] Bibliographische Institut GmbH, 2018. [cit. 30.3.2018] dostupné z <https://www.duden.de/rechtschreibung/Jaenner>

²⁶⁵ SOKA JH, AMD, kart. 334 Vojenské věci (1918-1937), inv. č. 494, fol. 34-35.

²⁶⁶ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 279.

Na závěr této podkapitoly je nutno přiznat, že informace o vojácích z Dačic jsou nedostatečné a většinou chybí podrobnější informace. Dokumenty jsou také vloženy v archivních kartonech, které svým zařazením do tématu vojenství vůbec nezapadají. Některé údaje však naštěstí můžeme čerpat z Pamětní knihy města, kde jsou uvedeny i zajímavosti (viz příběh legionáře Jana Bártů). Kniha také uvádí, že v období války zahynulo na 70 občanů města.²⁶⁷

Mnozí muži se pak vrátili jako legionáři a v roce 1932 jich ve městě bylo celkem 30. Co se týče legionářů, můžeme ještě zmínit zajímavý příběh Jana Zarečného. Ten při svém nástupu na frontu zanechal doma manželku. V roce 1916 byl sice prohlášen za mrtvého, avšak jeho žena doufala, že se dostal do řad legionářů a vrátí se zpět. Po válce trpělivě čekala na mužův návrat. Čekala až do roku 1925, kdy se znovu vdala a nejspíš věřila, že její muž doopravdy zemřel. V roce 1937 však Jan Zarečný poslal dopis do Dačic, který adresoval svému bratrovi Karlovi. V dopise mu sdělil, že se po válce usadil v Taškentu a během svého pobytu v Rusku se stačil oženit, stát se otcem tří synů, a dokonce i ovdovět.²⁶⁸

Tímto příběhem tedy kapitola končí. Další dokumenty, které se týkají tématu, jsou již poválečného data. Souvisejí především s demobilizací, s raněnými a padlými vojáky a dalšími poválečnými odvody. Poválečné záležitosti však budou zmíněny v závěrečné kapitole.

II. Váleční uprchlíci a zajatci

S prvními střety zneprátelených vojsk se objevili také váleční zajatci a uprchlíci. První vlna uprchlíků dorazila do Dačic již koncem roku 1914 a byli zde ubytováni uprchlíci z Haliče, většinou Židé.²⁶⁹ Po otevření jižní fronty v roce 1915 k nim přibyli i italští uprchlíci. Jejich přijetí oznámil hejtman dopisem z 21. května. V Dačicích mělo být ubytováno asi 100 osob a představenstvo městě se vybízí, aby pro ně připravilo příbytky a případnou výši nájemného oznámilo na hejtmanství. Dokument končí dotazem, zda je pro uprchlíky dostatek mouky.²⁷⁰

Uprchlíci dorazili na vlakové nádraží 23. a 24. května 1915. Byli to vystěhovalci z jižních Tyrol, přesněji od Gardského jezera z Nago-Torbole. Jejich vystěhování bylo

²⁶⁷ SOKA JH, AMD, Pamětní kniha města Dačic II. díl, bez inv. č., str. 10.

²⁶⁸ Tamtéž, str. 57.

²⁶⁹ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 273.

²⁷⁰ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 467.

úředně nařízeno, protože se jejich domovy ocitly ve válečném obvodu, tedy přímo na frontě.²⁷¹

V první zmíněný den přijelo 47 lidí, kteří byli po nutných úředních náležitostech ubytováni v domě č. 26-I. patřícím baronu Dalbergovi. Den poté dorazilo 77 lidí. Starosta ve zprávě hejtmanovi píše, že je nebylo možno umístit odděleně a v soukromých domech, protože jsou to většinou ženy s dětmi. Dále píše, že místnosti pro uprchlíky byly vybaveny alespoň slámou, aby mohli přespat. Dalším krokem bude opatření slamníků. Nájemné po Italech požadováno nebude, ale starosta očekává, že na vybavení místností přispěje hejtmanství. Nakonec dodává, že žádané mouky je všeobecný nedostatek a je jí málo i pro místní. Tento list je datován na 25. května. Na listu je ještě přípis z 15. června, kde je představenstvo města vybízeno hejtmanstvím, aby co nejdříve oznámilo výši výloh spojených s úpravou místností.²⁷² Co se týče této skupiny, nemáme bohužel zprávy o tom, jak vysoké náklady město vynaložilo.

Skupina z 24. května pak byla ubytována v horních patrech obecné školy, kde jim byly vyčleněny čtyři učebny. Tuto vlnu uprchlíků tvořilo 29 rodin, zejména ženy, děti a několik starších či služby neschopných mužů. Již 28. května okresní školní rada rozhodla o tom, že se všech 25 italských dětí musí účastnit vyučování nebo alespoň drobnými pracemi přispět k chodu školy. Ve městě ovšem nebyl nikdo, kdo by ovládal jejich jazyk, a tak byla péče o děti svěřena dvěma vystěhovalcům. Ti uměli částečně německy a bylo tedy možné se s nimi na všem domluvit. Anna Tonelli a Sisto Mazzoldi tedy vždy po konci vyučování českých dětí vyučovali děti italské. K tomuto účelu dostali 25 italských učebnic a učili počty, psaní a čtení. V období letních prázdnin byly tyto děti zaměstnány ve škole. Tyrolští uprchlíci také dostali od místní pobočky Červeného kříže nejnnutnější nádobí, slamníky a částečně i polštáře. Školní rada poskytla slámu, krby na vaření a palivo.²⁷³

Druhá vlna vystěhovalců dorazila 28. a 29. května v počtu 124 osob. Byli ubytováni ve čtyřech učebnách obecné školy. Z dostupných pramenů však nelze určit, zda byla tato skupina ubytována ve stejných čtyřech místnostech jako skupina z 24. května nebo zda jim byly vyčleněny další místnosti. Italové měli k dispozici sporáky pro společné vaření, nádobí, slamníky a letní příkrývky. Celkové výdaje za toto vybavení přesahovaly

²⁷¹ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 435.

²⁷² SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 462.

²⁷³ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 435-436.

700 korun. Školní rada pak po městském představenstvu žádala za nájemné a palivo 100 korun měsíčně (25 korun za jednu třídu). Celkové výdaje tedy starosta vyčíslil na více než 800 korun s dodatkem, že ubytování v rodinách jednak nebylo možné a jednak by bylo spojeno s daleko vyššími výdaji.²⁷⁴

Noví obyvatelé města dostávali jako podporu 70 haléřů denně. Tato částka byla později zvýšena na 90 haléřů.²⁷⁵ Výnos o navýšení příspěvků vyšel 13. června, s platností od 1. června. Uprchlíkům tedy byla částka doplacena zpětně a proti jejich podpisu. Potvrzení o přijetí doplatku pak bylo zasláno na hejtmanství.²⁷⁶ Podporu vždy pobírala menší skupina, která byla oprávněna přijímat peníze i za ostatní uprchlíky. Na listině bylo uvedeno jméno oprávněné osoby, počet podporovaných, finanční částka za určité období (zde např. 21.–27. června) a podpis.²⁷⁷

Použitá literatura se zde rozchází s nalezenými archivními prameny. V Dějinách Dačic je k italským uprchlíkům uvedeno, že: „*Zbytek byl ubytován i po domech, což mělo nevýhodu ve vysokých nákladech na umístění u soukromých osob.*“²⁷⁸ V archivu nalezené dokumenty, které psal starosta Josef Příhoda, však toto tvrzení vyvrací. Někteří uprchlíci byli sice ubytováni v domě barona Dalberga, ostatní však byli v obecné škole. O druhé skupině je pak dvakrát uvedeno, že ubytování u soukromých osob nebylo možné. Bylo by to příliš drahé a skupiny uprchlíků navíc tvořily ženy s dětmi. Viz list ubytování uprchlíků: „*Umístiti je v jednotlivých soukromých domech a pokud možno odděleně nebylo možno, poněvadž jsou to z valné části ženské s dětmi.*“²⁷⁹ a zpráva o ubytování uprchlíků z jižních Tyrol: „*Ubytování v rodinách nebylo možné a bylo by bývalo spojeno s nákladem mnohem větším.*“²⁸⁰

V říjnu 1915 pak byla část uprchlíků přemístěna do Leibnitzu k pracovnímu nasazení. Nařízení zaslal okresní hejtman 14. října. Vybraní uprchlíci měli být 17. října nejpozději v 11 hodin dopoledne připraveni na vlakovém nádraží a doprovázet je měl důvěrník z obce. O průběhu akce hejtmanství samozřejmě požadovalo zprávu.²⁸¹ Seznam přemístěných Italů se však nedochoval a nevíme tedy, kolik jich bylo přesunuto.

²⁷⁴ SOkA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 463.

²⁷⁵ Výnos c. k. místodržitelství v Brně č. 36011/Präs. z 13. června 1915.

²⁷⁶ SOkA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 466.

²⁷⁷ Tamtéž, fol. 464 a 465.

²⁷⁸ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 273.

²⁷⁹ SOkA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 462.

²⁸⁰ Tamtéž, fol. 463.

²⁸¹ Tamtéž, fol. 458.

V Dačicích byli ubytováni také uprchlíci z Haliče. Na zasedání obecní rady 9. července 1916 tlumočil starosta hejtmanovu zprávu o příjezdu asi 150 uprchlíků. Ve městě pro ně nebylo vhodné místo a rada rozhodla, že budou ubytováni v městské cihelně. Prvním návrhem bylo vytvořit jejich obydlí v prostorné místnosti, která byla nad cihlářskými pecemi. Nápad byl nakonec zamítnut, protože stavební úpravy by byly příliš nákladné a v zimě by byl problém tak velkou místnost vytopit. Po prohlídce cihelny padl druhý návrh, a sice ubytovat uprchlíky ve velké kůlně, která stála kousek od hlinišť. Zaznamenán je i rozměr kůlny. Byla 23 metrů dlouhá, 10 metrů široká a byly v ní čtyři místnosti.

Radní naplánovali, že kůlnu rozdělí příčkami a zřídí zde byty. Ubytování uprchlíci budou samozřejmě dostávat státem nařízené podpory, ale počítalo se s tím, že si budou moci přivydělat práci v cihelně. Radní se zároveň usnesli, že z každé denní podpory musí v kůlně ubytovaní uprchlíci odevzdávat městu 10 haléřů. Částka byla z podpor stržena předem a sloužila k pokrytí výloh na úpravu a udržování kůlny.²⁸² Podle školní kroniky se někteří z uprchlíků ubytovali i v soukromých domech ve městě, avšak další informace chybí.²⁸³

S haličskými uprchlíky přijeli i jejich děti, které stejně jako děti italské museli navštěvovat místní školu. Jak víme, byli italové ubytováni ve čtyřech učebnách obecné školy, avšak poté, co byli někteří z nich přesunuti do Leibnitzu se jedna z učeben uvolnila. A právě v ní byly vyučovány děti haličských uprchlíků.²⁸⁴ Stále však není jisté, zda ve čtyřech učebnách obecné školy byly ubytovány obě vlny italských uprchlíků nebo zda každá vlna dostala své čtyři učebny.

Další zprávy týkající se tématu pocházejí z roku 1917. Týkají se však válečných zajatců, kteří byli kvůli nedostatku pracovních sil využíváni na různé práce. Dne 20. března zasílá hejtman dopis s popisem situace, která se zřejmě stala v jednom zajateckém táboře. Z nejmenovaného tábora totiž uprchlo několik ruských zajatců, kteří se díky pomoci místních obyvatel několik dní ukrývali. Hejtman Fröhlich tedy považuje za nutné, aby byli obyvatelé znovu informováni o zákazu pomoci zajatcům. Podotýká také, že obyvatelstvo má při setkání s uprchlým zajatcem pouze dvě možnosti, z nichž je jen

²⁸² SOKA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, 9. července 1916, str. 538-539.

²⁸³ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 488.

²⁸⁴ Tamtéž, str. 497.

jedna správná. Ten, kdo zajatce zadrží, dostane prémii a ten kdo je na útěku podpoří, dostane těžký trest.²⁸⁵

Na konci dubna zasílá Zemský úřad pro zprostředkování práce do Dačic zprávu o přidělení válečných zajatců. Reaguje tak na žádost představenstva o přidělení pracovní skupiny. Ze zprávy je patrné, že do Dačic měli být už před časem přiděleni zajatci z tábora v Planém. Ti však nemohli dorazit a jako náhrada byla vyslána skupina „*od horního inspektorátu sev. dráhy, v Mor. Ostravě.*“ Pracovní skupina čítala 10 mužů a jednalo se o zajatce z Itálie.²⁸⁶ Na dalším dokumentu z června je rukou psaný seznam zajatců společně s jejich umístěním. Zmíněných deset Italů bylo rozděleno mezi sedm dačických řemeslníků a pracovali zřejmě jako jejich pomocníci. Každý řemeslník zaměstnával jednoho či dva zajatce. Ze seznamu lze ještě zjistit, že velkostatek šlechtického rodu Dalbergů touto dobou zaměstnával 13 ruských zajatců.²⁸⁷

O zajatce měla zájem také Rakousko-Uherská armáda. C. a k. vojenské oddělení u zemské zprostředkovatelný práce vydalo 9. října 1917 nařízení o odvolání zajatců. Morava měla ze všech přidělených zajatců odevzdat celkem 2 763 mužů, kteří měli doplnit pracovní oddíly armády. Ministerstvo války dokonce předepsalo přesný počet zajatců podle národností. Za odebrané zajatce zaměstnavatelům nepříslušela žádná finanční náhrada a ztráta měla být nahrazena novými pracovníky jiných národností.²⁸⁸ O důsledcích tohoto nařízení se nedochovala žádná zpráva a nelze tedy říci, zda se tato záležitost dačického okresu dotkla.

Další informaci o pracujících zajatcích přináší jejich seznam, který vznikl z podnětu již zmíněného úřadu pro zprostředkování práce. Ten si vyžádal jeho sepsání ještě před Vánoci 1917, přesněji 17. prosince. Uvedený stav měl však být platný k 1. lednu 1918. Na velkostatku Dalbergů bylo evidováno 20 pracovníků, které doplňoval jeden muž jako vojenská eskorta. Počet zajatců na velkostatku tedy vzrostl. V Dačicích pak bylo evidováno 10 Italů, kteří byli nyní rozděleni mezi pouhé tři zaměstnavatele. Jako jejich eskorta je uvedeno 10 italských zajatců, avšak pod tímto sdělením je ještě připsáno: „*Eskorta tu není!*“²⁸⁹ Není tedy jasné, zda byli Italové hlídáni svými krajany nebo zda si

²⁸⁵ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 495.

²⁸⁶ Tamtéž, fol. 492.

²⁸⁷ Tamtéž, fol. 493.

²⁸⁸ Tamtéž, fol. 489.

²⁸⁹ Tamtéž, fol. 497.

vojenskou eskortu tvořili přímo oni sami. Je také možné, že autor přípisu nepovažoval zajatce za opravdovou vojenskou eskortu.

Z výše popsaných dokumentů jsme mimo jiné zjistili, že z původních 7 řemeslníků zaměstnávali zajatce už jenom tři. Nebylo zjištěno, proč zbylí řemeslníci zajatce nezaměstnávali. Nabízí se samozřejmě mnoho faktorů, jako špatná finanční situace, nedostatek zakázek, zrušení řemeslné živnosti, či odchod řemeslníka na frontu.

Dostáváme se nyní do roku 1918. Jak víme z kapitoly o průběhu války, 3. března tohoto roku byl podepsán brestlitevský mír. Tato mírová dohoda znamenala odstoupení Ruska z války a změnila se tím i situace ruských zajatců v Rakousko-Uhersku. Vojenské oddělení zemské zprostředkovatelny práce tuto skutečnost oznámilo představenstvu Dačic zprávou z 20. března. Nové podmínky zde byly dopodrobna popsány.

Na ruské zajatce v první řadě již nesmělo být pohlíženo jako na nepřátele. Získali právo na přiměřenou stravu, dostatečné ošacení a lékařské ošetření. Zároveň se zvýšila jejich mzda a před odjezdem domů jim měla být vyplacena finanční prémie. Zaměstnavatelé s nimi také nesměli hrubě zacházet, zadržovat jejich mzdy a zakázány byly rovněž slovní urážky. Pro zajaté Rusy také přestal platit zákaz styku s obyvatelstvem a mohli se tak vcelku volně pohybovat v přidělené obci. To také znamenalo, že mohli navštěvovat např. hostince. Ve zprávě se podotýká, že případné „*alkoholové výstřednosti*“ musí vyřešit místní bezpečnostní orgány. Ruští zajatci však nesměli sami jezdit vlakem a případným útekem by si stále vysloužili delší pobyt v monarchii. V závěru zprávy se píše, že doposud nejsou dohodnuty podmínky jejich propuštění. Stále také platí válečný stav s jinými státy a nelze přetěžovat dopravní spojení. Výměna zajatců a odeslání tak velkého počtu lidí zpět do vlasti tedy bude nějakou dobu trvat.²⁹⁰

Krátce na to byly do Dačic přiděleni další zajatci. Z rakouského Sigmundsherberku, kde byl zajatecký tábor, sem bylo posláno pět poddůstojníků. V průvodním dopise již několikrát zmíněného zemského úřadu ze 3. dubna je napsáno, že s nimi musí být dobře zacházeno, protože se na zemědělské práce přihlásili dobrovolně. Město také musí za jednotlivé zajatce zaplatit. Zemský úřad si za jednoho zajatce účtuje režijní poplatek 4 koruny a okresní hejtmanství 30 korun jako kauci. Novým pracovníkům musí být rovněž přidělen občanský strážce, který na hejtmanství složí přísahu.²⁹¹ Informaci o strážci mělo městské představenstvo ihned sdělit na hejtmanství. Zřejmě se

²⁹⁰ SOKA JH, AMD, kart. 334 Vojenské věci (1918-1937), inv. č. 494, fol. 30-32.

²⁹¹ Tamtéž, fol. 7.

tak nestalo a správce úřadu Friedrich svůj požadavek musel o dva týdny později urgovat. Obratem mu bylo sděleno, že strážcem byl jmenován František Volánek.²⁹²

S posledním rokem války přichází také poslední dochovaná zpráva o italských uprchlících. Školní rada zažádala koncem června okresní hejtmanství o vyprázdnění učeben, které byli uprchlíkům přiděleny. Žádosti bylo vyhověno a správce Friedrich zasílá 26. června list, ve kterém oznamuje, že školní učebny musí být co nejrychleji vyklizeny a Italové musí být přemístěni do jiných prostor.²⁹³ Informace o tom, kam byli uprchlíci přemístěni a kolik jich ve městě zůstalo však nebyla nalezeny. Další zprávy o italských a haličských uprchlících bohužel nejsou dostupné. Můžeme však předpokládat, že se po válce vrátili zpět do svých domovů.

Další dokumenty, které se dotýkají válečných zajatců pak pocházejí z doby po ukončení války. I když není informací mnoho, bude situace válečných zajatců po válce shrnuta v závěrečné kapitole.

III. Armádní rekvizice

Pro válečný konflikt potřebovala monarchie nejen vojáky, ale i materiální zabezpečení. Důležitou součástí války byla i zvířata, která sehrála svou roli nejen při zásobování či přemístování vojsk, ale i při samotných bojích.²⁹⁴ V Dačicích byla vyhláška ohledně oznamování a klasifikace koní vydána hejtmanem 27. září.²⁹⁵ Všichni majitelé koní se museli nejpozději 1. října přihlásit u příslušného starosty a nahlásit mu počet koní, místo chovu a počet koňské výstroje. Z přihlášení koní byli vyjmuti: císařský dům a jeho členové, zahraniční osoby s právem exterritoriality, aktivní důstojníci, koně k osobní potřebě knížete Lichtenštejna a plemenní a hospodářští koně dvorních hřebčinců. Dále pak lékaři a zvěrolékaři, duchovní, poštovní úřady, hasiči a policisté. Přihlašovat se také nemuseli koně mladší čtyř let, plemenní a závodní, březí kobyly, koně pracující v dolech a koně trpící nákazou. Pro uplatnění těchto výjimek však museli mít majitelé příslušné potvrzení.

Případné zabavení koně bylo samozřejmě vynahrazeno zaplacením stanovené ceny. Za jezdeckého koně to bylo 880 korun, za tažného 1 050 korun a za soumary

²⁹² Tamtéž, fol. 15.

²⁹³ Tamtéž, fol. 6

²⁹⁴ Barbora HUNČOVSKÁ, *Zvíře na bojišti 1. světové války: koně a přepravní zvířata*, Bakalářská práce (ved. prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc.), Univerzita Karlova v Praze 2014, str. 8-9.

²⁹⁵ Výnos c. k. ministerstva obrany č. 1538 - XVI z 15. září 1914.

500 korun. Ke klasifikaci pak musel příslušné zvíře a výstroj dopravit jeho právoplatný majitel nebo jím pověřená osoba. Klasifikace v Dačicích proběhla 18. a 19. října 1914 v 8 hodin dopoledne.²⁹⁶

Další dokumenty, které se zmiňují o rekvizicích jsou až z roku 1916. Konec jara tehdy přinesl rekvizice, které měly spíše materiální charakter, protože Rakousko-Uherská armáda měla nedostatek sena a slámy. Příkaz hejtmana přišel 25. května a odkazoval na zákon o válečných úkonech ve vojenském obvodu Vídeň. Dačice musely odvést 50 metrických centů sena a 65 metrických centů slámy. Nařízené množství mělo být odňato majitelům a uschováno na vhodném místě, než přijdou další příkazy. Hejtmanství jako obvykle požadovalo o provedení akce zprávu. Na hejtmanově příkazu je ještě rukou připsáno: „*Nebylo těch zásob.*“²⁹⁷ Příkaz tedy zřejmě nebyl vykonán. Skutečnost, že zásoby nejsou dostatečné a seno a slámu nelze odevzdat navíc nebyla hejtmanovi sdělena. Dne 8. července totiž zaslal další lístek, kde vyzývá představenstvo města, aby mu obratem odpovědělo, zda požadovaný materiál odevzdají.²⁹⁸ Reakce na tento lístek již nebyla nalezena.

Nedostatkovým a pro armádu tolik potřebným materiálem byly také kovy. Tato záležitost se dotkla i farního kostela, přesněji řečeno jeho střechy. Již 4. ledna 1916 žádal hejtman místního faráře Augustina Pospíšila, aby splnil patriotickou povinnost a vydal měděnou střešní krytinu kostela. Farář odpovídá listem z 24. ledna, že je ochoten měď vydat, ale kostel je potřeba znovu zakrýt. Nový materiál pak musí být nejen trvalý, ale i vhodný pro historickou stavbu, jakou farní kostel bezesporu je. Dále píše: „*Poněvadž ale takového materialu pro ten okamžik spatřiti nelze, bylo by toto pokrytí věže jen prozatímní, jež by, až normalní poměry opět nastanou s novým vhodným materialem a při nové práci zase opakovati muselo.*“

Jako náhradu nabízel hejtman 3 koruny za kilogram čisté mědi. Pospíšil poznamenal, že je to velice málo a při započtení nákladů na výměnu krytiny je naprosto zbytečné tuto práci provádět. Dodává, že má informace o poměrech ve Vídni, kde se za kilogram mědi nabízí 5 korun 50 haléřů. V Dačicích také není vhodný živnostník, který by tak náročnou práci mohl provést. Závěrem dodává, že pokud chce vojenská správa

²⁹⁶ SOKA JH, AMD, kart. 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, fol. 250-256.

²⁹⁷ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 483.

²⁹⁸ Tamtéž, fol. 482

kostelní krytinu získat, musí sama dodat nejvhodnější materiál na novou střechu, nejlépe pozinkovaný zelený plech.²⁹⁹

Farář a hejtman nakonec dospěli k řešení situace. U kostela bylo postaveno dřevěné lešení, které stálo 560 korun a účet za něj byl vystaven 4. června.³⁰⁰ Odstranění střechy a její opětovné překrytí trvalo dle dochovaných účtů celých 81 dní. Samotné sundání krytiny pak zabralo dva dny, což lze doložit dalším účtem, bohužel bez datace: „2 dny 5 dělníku pomáhalo při sklepávání a sundávání mědi(...)“ Autor účtu, klempíř František Křížek, psal zajímavým způsobem a nad některými jeho písmeny ‚n‘ je při změkčování této souhlásky nadepsán háček či kroužek. Za sejmutí krytiny a položení nové si naučtoval 12 korun 73 haléřů.³⁰¹

Novou krytinou byl pozinkovaný plech, kterého se použilo 1 350 kilogramů. Tento materiál byl zakoupen v železářském obchodě pana Procházky v Dačicích a společně s dalšími potřebami stál 1 329 korun 30 haléřů.³⁰² Sundání lešení pak stálo kostelní výbor dalších 145 korun.³⁰³

Z výše uvedených informací můžeme usuzovat, že celá záležitost znamenala pro kostelní výbor v Dačicích především finanční vydání. Sundávání měděné krytiny pak pravděpodobně proběhlo 4. a 5. června, avšak přesný den není v žádném z dokumentů zmíněn a jedná se tedy o náš dohad. Někdy v této době byly také v Dačicích zabaveny píšťaly z varhan. Z farního kostela a kláštera byla zrekvírována pouze jejich část. Malé varhany na hřbitově, které se zřejmě používaly při pohřbech, však přišly o všechny své píšťaly.³⁰⁴

Ještě před sejmutím střechy zaslal hejtman list kostelnímu výboru a děkuje za poskytnutí krytiny. List je datován na 16. května a hejtman v něm připomíná, že získaná měď musí být co nejdříve odeslána do Vídně a potvrzení o zaslání musí být doručeno na hejtmanství. Dále následují instrukce ohledně zásilky.³⁰⁵

Informace z archivu se zde rozcházejí s použitou literaturou. V Dějinách Dačic se uvádí: „V dubnu 1916 však již po vykonaném nátlaku ‚děkuje‘ hejtman za poskytnutí

²⁹⁹ SOKA JH, AMD, kart. 301 Záležitosti církevní (1903-1941), inv. č. 481, fol. 249-250.

³⁰⁰ Tamtéž, fol. 254.

³⁰¹ Tamtéž, fol. 255.

³⁰² Tamtéž, fol. 257.

³⁰³ Tamtéž, fol. 253.

³⁰⁴ SOKA JH, AMD, Pamětní kniha města Dačic I. díl, bez inv. č., str. 133.

³⁰⁵ SOKA JH, AMD, kart. 301 Záležitosti církevní (1903-1941), inv. č. 481, fol. 258.

krytiny, která byla poté sejmuta z věže 5. června 1916 a nahrazena zinkovým plechem.“³⁰⁶

Je zde tedy rozpor v dataci, protože na hejtmanově listině je datum 16. května. List je psán na stroji a datum „16/5.1916“ je dobře čitelné.³⁰⁷ Zmiňovaný děkovný list z dubna nebyl v žádném z citovaných pramenů nalezen.

Ve zmíněné větě autoři rovněž tvrdí, že střecha byla sejmuta 5. června. V žádném z dochovaných dokumentů však není vysloveně uvedeno, že proběhlo právě v tento den. Je pouze pravděpodobné, že tomu tak bylo. Z dochovaných dokumentů víme pouze to, že lešení u kostela bylo postaveno 4. června a že sejmutí střechy trvalo dva dny.³⁰⁸ Nevíme ovšem, kdy dělníci začali s prací a autoři Dějin Dačic tak měli uvést, že se jedná pouze o jejich domněnku.

Vraťme se však k situaci s kovy. V Dačicích vznikla nařízením hejtmana z 9. července 1916 přejímací komise, která měla za úkol přejímání kovového náradí pro válečné účely. Město muselo do této komise vyslat starostu nebo jím ustanoveného zástupce. Úřední dny komise byly stanoveny od 31. července do 3. srpna.³⁰⁹ Vyvěšení příslušné vyhlášky bylo samozřejmostí. Monarchie měla zájem především o náradí z mědi či ze směsi mědi, niklu a cínu. Vše mělo být odvedeno do příslušné sběrný. Odváděním kovů byly povinni všichni výrobci, kupci, obchodníci, hostinští, výčepní, pekaři a cukráři.³¹⁰

Představenstvo města rovněž obdrželo pokyny, jak s předměty od přejímací komise zacházet. Vše se mělo zaslat na „*K. u K. Artilleriezeugs-Depot in Wien*,“ tedy do dělostřeleckého skladu ve Vídni. Náklad se má zaslat železniční dráhou a poplatky za převoz zaplatí zmíněný vojenský sklad. Ostatní drobné výdaje pak proplatí hejtmanství.³¹¹ Hejtman ještě 17. srpna vyhlásil, že 5. září bude komise pro přejímání kovů dodatečně úřadovat na obecní radnici.³¹² Další zprávy o tomto dni ovšem chybí.

Odevzdané kovové předměty byly odeslány 23. srpna. Seznam obsahoval zabavené věci společně s čísly domů, odkud pocházely. Obsahem dodávky bylo: 46 kotlů,

³⁰⁶ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 276.

³⁰⁷ SOKA JH, AMD, kart. 301 Záležitosti církevní (1903-1941), inv. č. 481, fol. 258.

³⁰⁸ Tamtéž, fol. 255.

³⁰⁹ SOKA JH, AMD, kart. 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, fol. 478.

³¹⁰ Tamtéž, fol. 486.

³¹¹ Tamtéž, fol. 481.

³¹² Tamtéž, fol. 478.

15 vaniček, čtyři bedny, 18 kotlíků, dvě pumpy, hrnec, dvě roury, dveře, mosazný terč a velká vana.³¹³

Záležitost s kovy však ještě neskončila a dva dny před Štědrým dnem, tedy 22. prosince 1916, zaslal hejtman další list s názvem „*Dožádání a odvedení měděných cylindrů kamen na koupání.*“ Nařízení se vztahovalo pouze na kamna na dřevo či uhlí. Majitelé těchto kamen měli povinnost se do 15. ledna následujícího roku nahlásit příslušnému úřadu. Museli si také vybrat, zda chtějí finančně odškodnit nebo zda si přejí zaslat náhradu ve formě pozinkovaného železného plechu. V případě první varianty musel majitel měděnou část prodat centrále pro kovy ve Vídni nebo místní komisi pro přejímání kovů. Cena u místní komise byla stanovena na 5 korun za kilogram čisté mědi. Druhá varianta byla složitější. Dotyčný majitel obdržel od ministerstva obchodu dopis, kde byl uveden podnik, který mu měl dodat náhradní kus z železného plechu. S dopisem přišel zároveň tiskopis, který bylo nutno vyplnit, zaslat na adresu příslušného podniku a ten pak provedl výměnu. Na závěr hejtman dodává, že se celá akce musí neprodleně oznámit obyvatelstvu a zároveň je nezbytné poukázat na tresty v případě neuposlechnutí.³¹⁴ Množství odvedeného kovu bohužel není možné zjistit.

V létě roku 1917 pak přišel další příkaz ohledně kovových předmětů. Hejtman nařídil 6. června představenstvu Dačic, aby vytvořilo seznam všech zvonů v soukromém vlastnictví. Seznam musel být hotov do 24 hodin a zaslán obratem zpět.³¹⁵ O několik dní později poukázalo okresní hejtmanství představenstvu Dačic 9 958 korun 29 haléřů jako náhradu za kovové předměty a 30 korun 52 haléřů za jejich přepravu. Jednotlivým stranám pak měl být vyplacen příslušný obnos dle přiloženého seznamu.³¹⁶ Zvony musely odevzdat také školy. V Dačicích ho odevzdaly měšťanská a obecní škola a z celého dačického školního okresu bylo odevzdáno 12 zvonů.³¹⁷

Příkazy k zabavení zvonů byly vydány 11. července. Vybrané kusy byly odebrány nejen v Dačicích, ale i v okolních obcích a při samotné akci musela být i příslušná obecní představenstva. Zároveň měl být vytvořen seznam, kde bylo uvedeno jméno a příjmení majitele, počet zvonů a jejich podrobný popis, průměr, rok výroby, váha v kilogramech, cena zvonu a zaplacený obnos. Zaplacený obnos byla částka, kterou dostali majitelé jako

³¹³ Tamtéž, fol. 480.

³¹⁴ Tamtéž, fol. 494.

³¹⁵ Tamtéž, fol. 509.

³¹⁶ Tamtéž, fol. 506.

³¹⁷ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 510.

náhradu. Ta byla stanovena na 4 koruny za kilogram. Všechny zvony se následně měly shromáždit v Dačicích a jejich seznam měl být odeslán na hejtmanství.³¹⁸ Zmiňované seznamy však nebyly v archivu nalezeny.

Armáda však zřejmě stále neměla kovů dostatek a v zimě zabavování pokračovalo. S odvoláním na ministerské nařízení, oznámil hejtman 19. prosince, že výrobci a obchodníci musí odevzdat zbylé zásoby kovových předmětů. Jde opět o předměty z mědi, směsi mědi, niklu a hliníku. Dále si monarchie činí nárok na řadu dalších předmětů např. na cínové pivní trubky, spoje a další součásti zařízení, která slouží k čepování piva. Hejtman také nařídil představenstvu, aby do již ustanovené přejímací komise pro kovy vyslalo starostu nebo jeho zástupce.³¹⁹ Další zprávy o této události nejsou k dispozici a touto událostí také kapitola končí.

Jak je vidět, největším nedostatkem této kapitoly jsou chybějící zprávy o výsledcích rekvizic. Nedochovaly se však žádné další dokumenty, které by se tohoto tématu týkaly.

Válečné rekvizice poznamenaly mnoho lidí. S pokračováním válečného konfliktu potřeby armády narůstaly a obyvatelstvo tak přicházelo o mnohem více než o majetek. V době, kdy bylo mnoho rodin poznamenáno odchodem mužů na frontu, ztratili navíc řemeslníci své nářadí a zemědělci i pracovní koně. To mnohdy situaci těchto rodin ještě zhoršilo. Odvádění koní také často doprovázel pláč dětí, které se nechtěly s milovaným zvířetem rozloučit.³²⁰ Válečná bída a armádní rekvizice pak jistou měrou přispěly i k tomu, že se lidé těšili na konec války a možná doufali i v konec monarchie.

³¹⁸ Tamtéž, fol. 505 a 507.

³¹⁹ Tamtéž, fol. 500.

³²⁰ Barbora HUNČOVSKÁ, *Zvíře na bojišti 1. světové války: koně a přepravní zvířata*, str. 22.

5. Konec první světové války

Nyní si znovu shrneme události, které vedly k ukončení války. Situace na západní frontě nevypadala na počátku roku 1918 pro státy Dohody nijak růžově. Německá ofenziva byla totiž velice tvrdou zkouškou pro jejich armády. Situace se však brzy obrátila a Německo se dalo na ústup. Ke konci války bojovalo již jen o co nejlepší podmínky příměří. Vojska Dohody stále postupovala a německé obyvatelstvo se bouřilo. Spojenci uzavírali příměří, a tak na něj přistoupilo i samotné Německo. Mírová dohoda byla podepsána ve francouzském Versailles a podle tohoto města dostala i své jméno. Podepsána byla brzy ráno 11. listopadu 1918 a platila od 11 hodin. V tento čas byla také spuštěna salva pařížských děl, která svými 101 výstřely ohlašovala mír. První světová válka skončila.³²¹

I. Okolnosti vzniku Československého státu

V průběhu války narůstala mezi Čechy nespokojenost. Ta se projevovala nejen na frontě, ale i v zázemí. Odpor k válce a všemu co s ní souviselo rostl společně s problémy, které tato válka přinášela. První projekt samostatného československého státu vznikl krátce po začátku války a jeho autorem byl Tomáš Garrigue Masaryk. Úspěch plánu samozřejmě závisel na výsledku války a na porážce Německa a Rakousko-Uherska.

V zahraničí se odbojová činnost opírala o české a slovenské krajany a postupem času se zde sešlo mnoho významných osobností. Nejznámější je zřejmě trojice Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik. S postavou Edvarda Beneše se pojí také organizace Maffie, což byl tajný protirakouský výbor, který řídil český odboj v monarchii. Mimo monarchii byl pak na podzim 1915 založen Český komitét zahraniční. Jím vydaný manifest měl za úkol zejména představit Čechy západním národům a zdůvodnit jejich boj o samostatný stát. Z komitétu se v únoru 1916 stal pravý orgán zahraničního odboje a vznikla tak Národní rada československá. Krajané ve Francii a Rusku také začali zakládat vojenské jednotky.³²²

Jedna jednotka se začala formovat již v srpnu 1914 a tvořili ji Češi, kteří žádali o ruské občanství. Jednotka „Česká družina“ se postupně rozrůstala, až se z ní v roce 1916

³²¹ Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, str. 171-175.

³²² Tamtéž, str. 65-80.

stala Československá brigáda. Ta se osvědčila např. ve známé bitvě u Zborova v červenci 1917. Kromě toho existovaly i československé jednotky ve Francii.³²³

Další události se datují do roku 1918. Čeští politici vydali 6. ledna tzv. Tříkrálovou deklaraci, kde se hovořilo o právu Čechů a Slováků na samostatnost. O dva dny později vyhlásil prezident Spojených států amerických Woodrow Wilson čtrnáctibodový mírový program, ve kterém požadoval pro národy Rakouska-Uherska autonomii. Čeští politici také v červenci vytvořili nový orgán domácího odboje a sice Národní výbor československý.³²⁴ S rokem 1918 se také pojí úspěchy v podobě uznání Československé národní rady. Coby základ budoucí vlády Československa ji uznaly Francie, Velká Británie, Spojené státy, Japonsko a Itálie.³²⁵

Dne 26. září následně vznikla prozatímní československá vláda a Edvard Beneš to oznámil státům Dohody 14. října 1918. Důležitým mezníkem bylo také vydání tzv. Washingtonské deklarace, kterou vytvořil Tomáš Garrigue Masaryk. Jejím prostřednictvím se hlásil k americkým demokratickým tradicím, vyhlašoval občanské svobody nového státu, jeho zřízení a zásady politiky.³²⁶

Události poté nabyly rychlý spád. Jako reakci na požadavky spojených států zaslal 27. října Rakousko-Uherský ministr zahraniční Gyula Andrassy odpověď prezidentu Wilsonovi. Tzv. Andrassyho nota přijímala požadavky na práva národů v monarchii, avšak nehovořila nic o jejich samostatnosti. Text byl zveřejněn den poté, tedy 28. října. Obyvatelstvo však pochopilo zprávu jako kapitulaci monarchie a vypukly oslavy. Samotné vyhlášení samostatného státu se uskutečnilo až večer, kdy byl Národním výborem československým přijat zákon o zřízení samostatného československého státu. Bylo také vydáno svolání k lidu. Zpráva o ustanovení státu byla rozeslána telegrafem a byli pod ní podepsáni Antonín Švehla, Jiří Stříbrný, Alois Rašín, František Soukup a Vavro Šrobár.³²⁷

II. Události v Dačicích

Stejně jako jinde přivítali i dačičtí konec války s nadšením. Fond s tehdejšími novinami, plakáty a letáky je však v době psaní této práce nedostupný a budeme se tak

³²³ Tamtéž, str. 109-111

³²⁴ František ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, str. 418-422.

³²⁵ Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, str. 151-152.

³²⁶ František ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, str. 423.

³²⁷ Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, str. 161-164.

muset spolehnout na jiné zdroje. Zápis z obecní kroniky sice popisuje strasti válečného života, ale bližší údaje o vzniku nového státu zde nejsou.

Začneme tedy kronikou měšťanské školy, která postupně reagovala na jednotlivé události, vedoucí ke vzniku samostatného státu. Jsou zde také přepisy provolání Národního výboru a zákona o vzniku Československa. Zápis o 28. říjnu začíná takto: *„Nejpamátnější den v dějinách českého národa! Toho dne po třistaletém útisku, po čtyřstaleté nesvobodě náš národ nabyl opět samostatnosti a vláda jeho věci opět do jeho rukou se vrátila.“*

V Dačicích proběhla oslava nové republiky 29. října večer. Město bylo ozdobeno prapory, konal se slavnostní průvod s hudbou a lidé vesele zpívali. V nastalé euforii byly z budov strhány znaky monarchie a lidé se poté dočkali i projevu. Další projevy byly předneseny o den později a řečníci oceňovali především význam provedeného převratu. V obou případech bohužel není známo, kdo projevy přednesl. Dále kronika popisuje uzavření míru a jednání o nové vládě.³²⁸

Změnu reflektovali i zástupci církve, kteří za války sloužili mnoho mší na podporu monarchie. Již 17. listopadu však byly v Dačicích slouženy *„(...)děkovné služby boží za zřízení samostatného Československého Státu a na vyprošení požehnání Božího pro šťastnou budoucnost jeho.“*³²⁹

Na novou situaci samozřejmě reagovalo i vedení města. Dne 30. října 1918 se konalo slavnostní zasedání obecní rady, kde se radní seznámili se zprávou od Národního výboru. Jeho zpráva je vcelku obsáhlá a toto je znění první části: *„Zákon vydaný národním výborem dne 28. října 1918. Samostatný stát československý vstoupil v život, zachována byla souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu.“* Dále se píše o formě nového státu a dosavadních zákonech, které zatím zůstanou v platnosti. Zůstává rovněž dosavadní systém úřadů.

Radní měli velikou radost z vyhlášení samostatnosti a z toho: *„(...)že se vyplnila věštba velikého Moravana a učitele učitelů Jana Amose Komenského a vrátila se správa věcí českých do rukou českého lidu(...).“* Vyslovili také uznání všem, kteří se o nový stát zasloužili. Dík patřil těm, kteří vytrvali v boji proti nepřátelům, ať už na bojišti, doma či v zahraničí. Lidé, kteří za nový stát položili svůj život pak nesmí být nikdy zapomenuti.

³²⁸ SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č, str. 543-555

³²⁹ SOKA JH, AMD, kart. 301 Záležitosti církevní (1903-1941), inv. č. 481, sign. 2, fol. 293.

Zápis dále uvádí: „*Nechť žije a zkvětá širá vlast československá v záři pravého pokroku ku vlastnímu blahu a ku blahu veškerenstva, nechť nad vlastní tou se stále vznáší požehnání nebes, tak aby v ní svornost, která jenom moci dá, povždy sídlila!*“ Na závěr ještě radní zazpívali hymnu „Kde domov můj“ a poté se rozešli.³³⁰

³³⁰ SOKA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, 30. října 1918, str. 588-591.

6. Následky války ve městě

Konec války bohužel neznamenal konec problémů. Začneme vojenskou situací. Po válce proběhla demobilizace některých ročníků. Povinná vojenská služba ovšem neskončila a nyní se konaly odvody do Československé armády. V lednu 1919 pak okresní hejtmanství navrhlo, aby byla ve městě umístěna stálá vojenská posádka. Radní odpověděli, že si tuto posádku velice přejí a prozatím mohou umístit 50 vojáků do františkánského kláštera.³³¹ Posádka nakonec ve městě umístěna nebyla. Z odpovědi zemského velitele vyplývá, že problém byl právě v budově kláštera. Zemský velitel píše: „(...)nelze-li posádku nadále ponechati v klášteře, musí se město s politováním posádky vzdáti.“³³² Z jeho dopisu však není jasné, proč se tak stalo. Je pravděpodobné, že radní chtěli posádku umístit jinam než do slíbeného kláštera. Druhou možností pak je, že se zemskému veliteli budova nezamlouvala

Změnila se rovněž situace válečných zajatců. Předtím, než jim bylo dovoleno odjet však museli nadále zůstat na svých pracovištích a pracovat v zájmu nového státu.³³³ Největší problémy mělo město se zmrzačenými vojáky, kteří jej žádali o práci a o příspěvky. Mnozí se později stali kvůli svému zmrzačení na podporách závislí. Ve městě bylo také mnoho rodin, které ve válce přišly o svého živitele a byly rovněž nuceny žádat o příspěvky. Podle úřední vyhlášky se měli výše zmínění lidé co nejdříve nahlásit úřadům a platilo to i pro legionáře.³³⁴

Na tyto lidi myslela i nová republika. Jejím prvořadým úkolem bylo zabránit tomu, aby se z vracejících vojáků nestala pouhá masa nezaměstnaných. Československo tedy převzalo systém zprostředkovatelen práce a do soustavy úřadů bylo začleněno ministerstvo sociální práce. V platnost také vstoupil zákon o podpoře v nezaměstnanosti a nedlouho poté byla pracovní doba zkrácena na 8 hodin. S tím nesouhlasilo mnoho tehdejších zaměstnavatelů a ozývaly se dokonce hlasy, že právě toto nařízení je příčinou vysoké nezaměstnanosti.³³⁵ Zákonem z 20. února 1920 pak republika připravila důchod válečných poškozených. Lhůta pro podání žádosti o příspěvek byla dokonce dvakrát

³³¹ Tamtéž, 11. února 1919, str. 604-605.

³³² Tamtéž, 28. března 1919, str. 608-609.

³³³ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 280.

³³⁴ SOKA JH, AMD, kart. 334 Vojenské věci (1918-1937), inv. č. 494, fol. 103

³³⁵ Jakub RÁKOSNÍK, *Odvracená tvář meziválečné prosperity: Nezaměstnanost v Československu v letech 1918-1938*, Praha 2008, str. 92-94

prodloužena, ale i přesto si mnoho lidí žádost vůbec nepodal. Lhůta byla nakonec prodloužena až do 31. prosince 1923.³³⁶

Invalidé především žádali, aby jim město pomohlo získat práci, kterou by zvládli vykonávat i se svým postižením. Jeden z žadatelů prosil o přijetí do obecní služby a měl zřejmě na mysli administrativní pozici. Argumentoval tím, že ho všichni zaměstnavatelé odmítají, a tak by mu mělo město pomoci. Psal také: „*Co mám tedy dělat? mám krást? a nechat se vodit po šňůře? když jsem nemocen a nemohu více namáhavé práce konat?*“³³⁷ Podobně laděných žádostí je v archivu mnoho.

V červnu 1919 se konaly komunální volby a poprvé v našich dějinách volily i ženy. Po těchto volbách se stal starostou Dačic Jan Bílkovský. Nahradil tím Josefa Příhodu, který se stal jeho náměstkem. Ve funkci náměstka však zůstal Příhoda pouze krátce, protože 30. prosince 1919 zemřel.³³⁸ Veškerý svůj majetek odkázal městu a ve své závěti dokázal nejen oddanost městu, ale i své národní cítění. Jeho majetek měl být prodán a následně odkázán městu. V jeho závěti stálo: „*Hlavně bud' dbáno o to, aby ani domy ani pole a luka též stodola se nedostaly do rukou našich německých nepřátel.*“ Odkázal také nemalé finanční částky dačickým spolkům a chudým.³³⁹

Špatnou vizitkou poválečného vedení města je pomník obětem války, který byl vystavěn až dlouho po válce. Radní o této záležitosti pravidelně diskutovali, ale pomník byl vybudován až v roce 1935. Pro jeho umístění byl zvolen park na Palackého náměstí, tzv. Kancnýřův sad. Určené místo zabírala kašna a byla proto přesunuta. Pomník byl odhalen 21. července 1935 a při slavnostním aktu byla přítomna čestná stráž složená ze dvou legionářů, dvou sokolů a dvou hasičů. Autorem pomníku je akademický sochař Dušek z Tábora. Je v něm vyryto 54 jmen a mezi padlými je uveden i již zmíněný Jan Zarečný, který po válce zůstal v Rusku. Náklady na vystavění činily 25 167 korun 5 haléřů. Až na 4 000 korun pocházela celá částka ze sbírky.³⁴⁰ Po druhé světové válce přibyla na pomníku část, která připomíná oběti okupace a v roce 2013 k ní přibyla deska s oběti holokaustu.

Nyní se na okamžik přemístíme do současnosti. Původně byl totiž pomník umístěn přibližně ve středu parku a směřoval ke spodní části Palackého náměstí. V roce 2016 byl

³³⁶ SOKA JH, AMD, kart. 334 Vojenské věci (1918-1937), inv. č. 494, fol. 92.

³³⁷ Tamtéž, fol. 113.

³³⁸ SOKA JH, AMD, Pamětní kniha města Dačic I. díl, bez inv. č., str. 162-163.

³³⁹ SOKA JH, AMD, kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, 2. ledna 1920, fol. 649-652.

³⁴⁰ SOKA JH, AMD, Pamětní kniha města Dačic II. díl, bez inv. č., str. 35-42.

Kancnýřův sad revitalizován a při této příležitosti byl pomník odborně ošetřen, opraven a posunut ke kraji parku. Zároveň byl otočen směrem k jeho středu, nasvícen a obklopen květinovými záhony.³⁴¹

Dačice tedy vstoupily do období nové republiky, avšak město a jeho instituce se doslova topily v dluzích. Finanční problémy téměř plynule přešly až do velké hospodářské krize v roce 1929. K tomu všemu přidejme existenční problémy mnohých lidí a nezaměstnanost. Město sice zůstalo během války významným vlasteneckým centrem, avšak důsledky válečného konfliktu přetrvaly až do období míru. Bylo však na samotných lidech, aby tyto problémy překonaly. V jejich snažení jim navíc pomáhal fakt, že nyní již budovali svou vlastní samostatnou republiku.

³⁴¹ Město Dačice – oficiální stránky města Dačice, 2018 [cit. 29.5.2018],
Usnesení 35. zasedání rady města Dačice konané dne 24. února 2016, dostupné z www.dacice.cz.

Závěr

Válka přinesla městu a jeho obyvatelům mnoho strastí a starostí. Jedné věci však byli obyvatelé ušetřeni. Městu se, alespoň dle dochovaných záznamů, vyhnula větší epidemie nakažlivých chorob. Jedinou výjimku tvoří epidemie skvrnitého tyfu z října 1916, o které však nemáme mnoho záznamů. Nemoc se vyskytla mezi haličskými uprchlíky a podlehl jí i obvodní lékař. Další zprávy však chybí a nelze tedy přesně říci, jaký měla tato událost na město dopad.

Obyvatelé se pak během války plně zapojovali do válečného života. Někteří odešli na frontu a jiní zůstali v zázemí. První poznali realitu válečného pole na vlastní kůži, druzí odevzdávali rekvizice a sháněli nedostatkové potraviny. Tisk a válečná propaganda hlásaly pouze úspěchy, ale dačičtí mohli díky lazaretu pro raněné vojíny na vlastní oči vidět, co obnáší skutečná válka. Lidé v zázemí se pak účastnili sbírek, odevzdávali rekvizice a probírali zprávy z fronty.

Vysokou měrou byla ovlivněna výuka ve školách a děti měly mnoho aktivit, které byly spojeny s válkou. Množství a rozsah těchto akcí byl vskutku obrovský. Děti se dozvídaly mnoho věcí, mezi nimi i užitečné znalosti o chorobách či potravinách. Učitelé však všemožně působili na žáky a válku využili k tomu, aby v nich ještě více pěstovali lásku k monarchii. Děti tak mezi sebou vybíraly peníze na válečné půjčky, dopisovaly si s vojáky a slavily vítězství rakouských vojsk. Dnes se můžeme pouze dohadovat, zda rodiče doma dětem vysvětlili skutečný stav věcí. Doufejme jen, že tomu tak bylo.

Následky války bychom mohli shrnout pouhými třemi slovy. Dluhy, chudoba a nezaměstnanost. Dluhy se týkaly především města a jeho institucí, které byly zadluženy kvůli válečným půjčkám. Chudoba a nezaměstnanost pak stěžovaly poválečný život obyvatel, kteří se však ani v nejmenším nezajímali o to, jak velké dluhy má město. Lidé měli dost svých vlastních problémů. Měli potíže s užitím svých rodin, často neměli práci a byli nuceni žádat město o pomoc a peníze. K tomu všemu můžeme přidat fakt, že mnoho z nich během války přišlo o své blízké. Pomník, který připomínal oběti války, byl navíc vystavěn až v roce 1935. Je velice špatnou vizitkou poválečného vedení, že v době, kdy mnoho měst již dávno mělo své pomníky, dačičtí radní o tom pouze vášnivě diskutovali.

Po vyhlášení míru sice lidé vítali vznik nové republiky, avšak život v ní nebyl jednoduchý a byl ještě dlouho ovlivněn válečnými událostmi. Popis válečného i

poválečného života v této práci samozřejmě nikdy nemůže vystihnout reálný prožitek. Pokud jsou pocity a prožitky svěřeny papíru, ztrácejí navíc své kouzlo a stávají se spíše výkladem. Autorovi také v žádném případě nepřísluší hodnotit činy těch, kteří prožili útrapy na bojišti nebo v zázemí. Člověk, který válku nezažil, zřejmě ani nemůže období míru dostatečně ocenit. Na závěr tedy necháme zaznít citát ze školní kroniky³⁴², se kterým se po dokončení této diplomové práce autor plně ztotožňuje:

*„Jen kdo sám prožil všechny hrůzy války ať v poli, ať doma,
dovede správně oceniti požehnání míru.“*

³⁴² SOKA JH, ZŠ Dačice, Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č., str. 555.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

fond Archiv města Dačice

kartony:

- 213 Obecní jmění a hospodaření s ním (1907-1915), inv. č. 269, sign. 2.
- 237 Policejní záležitosti (1896-1925), inv. č. 474, sign. III./26/ $\frac{5}{2}$.
- 247 Záležitosti potravní a tržní (1901-1919), inv. č. 479, sign. 7.
- 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, sign. 8.
- 269 Záležitosti chudinské (1911-1921), inv. č. 483, sign. 11.
- 301 Záležitosti církevní (1903-1941), inv. č. 481, sign. 2.
- 326 Spolky, politické strany (1910-1922), inv. č. 493, sign. 2c/7-7.
- 333 Vojenské věci (1903-1917), inv. č. 494, sign. 1.
- 334 Vojenské věci (1918-1937), inv. č. 494, sign. 1.
- 362 Různé, spolky, slavnosti, státní svátky (1912-1937), inv. č. 506, sign. 1.

knihy:

- Pamětní kniha města Dačic I. díl, bez inv. č.
- Pamětní kniha města Dačic II. díl, bez inv. č.
- Kniha č. 65 (Zasedání obecní rady), inv. č. 103, sign. 3.

fond Základní škola Dačice

- Kronika školy měšťanské v Dačicích I., bez inv. č.
- Kronika školy měšťanské v Dačicích II., bez inv. č.

fond Československý červený kříž – místní pobočka Dačice

- Zápisy ze schůzí, inv. č. 1, kniha č. 1.

fond Národní a střední škola Dačice

- Kronika školy Dačické I. (obecná škola), bez inv. č.

fond Základní odborná škola Dačice

- Kronika pokračovací průmyslové školy Dačice, bez inv. č.

fond Zimní hospodářská škola Dačice

- Památní kniha zimní hospodářské školy v Dačicích, bez inv. č.

Literatura

Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, Dačice 2002.

František ČAPKA, *Dějiny zemí Koruny české v datech*, Praha 1999.

Niall FERGUSON, *Nešťastná válka*, Praha 2004.

Barbora HUNČOVSKÁ, *Zvíře na bojišti 1. světové války: koně a přepravní zvířata*,
Bakalářská práce (ved. prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc.), Univerzita Karlova v Praze 2014.

Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2013.

Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.

Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, Brno 2005.

Jakub RÁKOSNÍK, *Odvrácená tvář meziválečné prosperity: Nezaměstnanost v Československu v letech 1918-1938*, Praha 2008.

Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2014.

Otto URBAN, *Česká společnost*, Praha 1982.

Ian WESTWELL, *První světová válka den po dni*, Praha 2013.

Jay Murray WINTER, *První světová válka*, Praha 1995.

Internetové zdroje

www.epravo.cz

www.duden.de

www.dacice.cz

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 Soupis obilných zásob města Dačice pro rok 1914

Obrazová příloha

Příloha č. 1

Pohled na Dačice po roce 1910³⁴³

³⁴³ Jan BISTŘICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 227.

Klasifikace koní v Dačicích³⁴⁴

³⁴⁴ Tamtéž, str.271.

(26) XIV
Nejvyššího

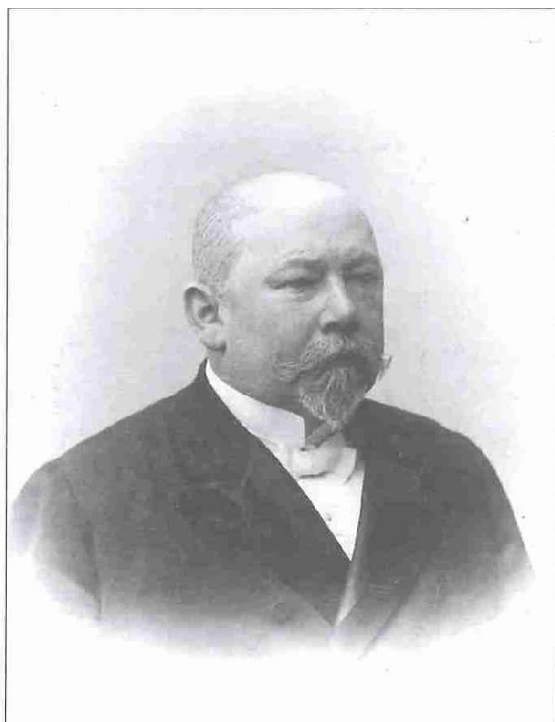
Na Jeho vis. a král. Vysost pána arcivévodu Františka Ferdinanda a jeho nejvyššího chotě páni arcivévodyni Žofii z Hohenbergu byl včera v Sarajevě spáchan atentát, kterým jeho vis. a král. Vysost a jeho nejvyšší chotě páni arcivévodyně z Hohenbergu padleli.

G. L. o. v. s. n. h. e. f. m. a. s.
Präsident

Zpráva o atentátu v Sarajevu³⁴⁵

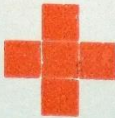
³⁴⁵ SOKA JH, AMD, kart. 362 Různé, spolky atd. (1912-1937), inv. č. 506, fol. 26.

Příloha č. 4

Starosta Dačic Josef Příhoda (v úřadu 1892-1919)³⁴⁶

Příloha č. 5

Číslo 40 A (307)

ČLENSKÝ LÍSTEK.

VEDLEJŠÍ JEDNOTY DAČICKÉ :: VLASTENECKÉHO VÝPOMOCNÉHO SPOJKU ZEMSKÉHO A PANÍ ČERVENÉHO KŘÍŽE

pro P. T. pana
Josefa Příhodu, starostu města.

Za rok 1915 byl zapraven obnos 4 K
V DAČICÍCH, 24/1 1915.

Předsednictví:
Marie Kelnová předsedkyně.
Marie Červenková místopředsedkyně.

Türk Ant. Kasalého • Dačicích

Červený kříž - členský lístek starosty³⁴⁷

³⁴⁶ Jan BISTRICKÝ – Marie KUČEROVÁ, *Dějiny Dačic*, str. 273.

³⁴⁷ SOKA JH, AMD, kart. 253 Záležitosti zdravotní (1910-1927), inv. č. 480, fol. 307.

Pomník obětem válek v Dačicích³⁴⁸

(vlevo deska obětem okupace, v pozadí pomník obětem 1. světové války,
v popředí pamětní deska obětem holokaustu)

³⁴⁸ autor: Tomáš Čurda, 4. června 2018